

Міністерство освіти і науки України
Запорізький державний університет
Кафедра педагогіки і психології

Г.В.Локарева

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК
ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Запоріжжя - 2001

УДК 37.014: 7.01: 159.937

ББК Ч 30 + Ю9

Л 731

Рецензенти:

Доктор педагогічних наук, професор Кіровоградського педагогічного інституту
імені В.К. Вінніченка

В.І.Дряпіка

Доктор педагогічних наук, професор Запорізького державного університету

М.І.Приходько

Доктор філософських наук, професор кафедри етики, естетики та культурології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В.І.Панченко

Локарева Г.В.

Л 731 Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема.
Монографія. - Запоріжжя, ЗДУ, 2001.-164 с.
ISBN 966-599-124-8

У монографії твір мистецтва розглядається як художньо-естетична інформаційна система, яка може бути використана у навчально-виховному процесі як дидактичний засіб при формуванні певних якостей та вмінь професійного спілкування соціального педагога. Подається загальний огляд досліджень різних галузей наукових знань, присвячених проблемі сутності інформації як загальнонаукової категорії, а також проблемі художньо-естетичної інформації як виду соціальної інформації, що має специфічну, оригінальну форму вираження. Розглянуто зміст, функції та характеристики основних типів художньо-естетичної інформації й механізм її сприйняття.

Монографія розрахована на науковців, викладачів вузів, аспірантів.

Затверджено та рекомендовано до друку Вченою Радою ЗДУ
(Протокол №5 від 24.10.2000 року)

УДК 37.014: 7.01:159.937

ББК Ч 30 + Ю9

© Запорізький держуніверситет, 2001

© Локарева Г.В.

ISBN 966-599-124-8

ПЕРЕДМОВА

Можливості мистецтва як форми духовного освоєння оточуючого світу величезні і їх важко перебільшити. Саме воно відображає всі різновиди суспільної діяльності і пізнання, саме через нього проявляється ставлення людини до світу і самої себе. “Оскільки мистецтво включає в себе, мов би у знятому вигляді, всі форми соціальної діяльності, що відображають власне людське ставлення до дійсності, сфера його впливу на життя дійсно безмежна” [283, 119]. Вплив твору мистецтва на думки, почуття, відношення, волю особистості говорить про багатоплановість його функціонування, а звідси, і використання в життєдіяльності людини.

Інформаційний підхід до аналізу мистецтва (М.Афасіжев, Т.Голіцин, Л.Літвінцева, А.Моль, В.Петров, У.Ріжинашвілі, В.Федотова та ін.) дозволяє розглядати твір як об’єкт, що зберігає в собі різного типу повідомлення, через які передається соціальний досвід людини від покоління до покоління і завдяки якому можна здійснити ретроспекцію в різні минулі епохи. Інформацію, яка міститься у творі, відносять до соціального виду інформації та детермінують як художню (або естетичну). Оскільки відомості у творі мистецтва подані неоднозначно і багатопланово (є повідомлення пізнавального характеру, передаються емоційні переживання героїв, психічні стани автора, відомості про призначення твору в житті людини), то можна говорити про художньо-естетичну інформацію твору як про інформаційну систему, котра включає різні інформаційні потоки або види інформації. Іншими словами, твір мистецтва є художньо-естетичною інформаційною системою, котра містить різні види інформації, які здійснюють на читача, глядача, слухача певний вплив різного характеру – інтелектуальний, емоційний, стимулюючий тощо. Такі широкі можливості дозволяють розглядати художньо-естетичну інформацію твору

(ХЕІТ) мистецтва з педагогічних позицій, тобто з позиції використання інформаційного фонду твору в навчально-виховному процесі як дидактичний засіб. З цією метою в роботі подані в історико-хронологічному порядку становлення та розвиток понять “інформація”, “естетична інформація”, “художня інформація”, “художньо-естетична інформація”. Розглянуті основні джерела художньої і естетичної інформації, котрі визначають її видове поняття і сутнісні аспекти. Цей матеріал викладений в першому розділі.

В другому розділі представлені різні підходи до класифікації видів інформації і дана їхня характеристика, розкриті сутність і зміст кожного інформаційного потоку (типу) художньо-естетичної інформації. Аналіз функціонування всієї інформаційної системи твору проведений відносно кожного виду художньо-естетичної інформації і дозволяє представити діяльнісний бік (практичну можливість) використання інформаційного матеріалу мистецтва в навчально-виховному процесі. Застосування ХЕІСТ (художньо-естетичної інформаційної системи твору) знаходиться в прямій залежності від сприйняття твору як художньо-перцептивного процесу.

Розгляду психофізіологічних та соціально-педагогічних передумов вказаного процесу присвячений третій розділ. Крім того в ньому виділені характеристики безпосередньо художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва, а також особливості її сприйняття та необхідні властивості і якості суб'єкта сприйняття без яких неможливо вирішити навчально-виховні завдання в процесі освіти, застосовуючи твори мистецтва як дидактичний засіб.

Можливості використання ХЕІ в навчально-виховному процесі представлені у четвертому розділі на прикладі підготовки соціального педагога до професійного спілкування. Вважаємо, що на основі намічених автором шляхів застосування творів мистецтва як унікального і своєрідного інформаційного фонду в процесі професійної підготовки соціальних педагогів можуть бути розроблені певні форми і методи підготовки фахівців інших спеціальностей в різних типах навчальних закладів.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

1.1. Становлення і розвиток поняття “інформація”

В даний час не існує жодної галузі знання, що не використовувала б у своїх дослідженнях категорію “інформація”. Поряд із традиційними матеріально-енергетичними характеристиками, акцент у сучасній науці ставиться на інформаційні сторони досліджуваних об'єктів, явищ. Тому інформація має особливе місце у всіх аспектах людської діяльності. Безперечним є той факт, що загальнолюдський прогрес нерозривно пов'язаний із нагромадженням і функціонуванням інформаційних потоків різного походження. Виходячи з цього, стійко оформився інформаційний підхід до суспільства в цілому й окремих його ланок, сторін життя людини.

Соціальна педагогіка – молода галузь педагогічної науки, однак, поняття “інформація” є і її інструментарієм, як у розробці теоретичних положень, так і в практичній галузі (у підготовці соціального педагога, у різних видах його практичної діяльності).

Дана галузь наукових знань використовує різні види інформації, але в більшій мірі спирається на соціальну, різновидами якої є “художня” та “естетична”.

“Художньо-естетична інформація” як поняття до цього часу ще не має чіткого визначення і розведення з поняттям “естетична інформація”. Воно не набуло статусу основної категорії ні в педагогіці (теорії естетичного виховання), ні в естетиці, незважаючи на те, що активно використовується обома науками.

Зробимо спробу детермінувати це поняття шляхом дослідження його історичних коренів, закладених у базисному понятті “інформація”.

Експлуатація інформації людиною почалася задовго до появи самого цього поняття. Перші спроби приймати, передавати і переробляти інформацію почалися під час використання нею найпростіших знарядь праці, тобто в період становлення людини як “*homo sapiens*”. Наскальні малюнки зберегли інформацію про наших предків до наших днів, переробка якої дозволила вирішити багато різнопланових наукових питань. Так, сучасники одержали інформацію про естетичні уявлення давньої людини і їхнє втілення. Потреба розуміння, комунікативна потреба призвела до створення мови і писемності як засобів передачі і збереження напрацьованої людиною інформації.

Джерелом інформації на даному етапі була природа. Сприйняття і розуміння сигналів, що посилаються нею людині, допомагало пристосовуватися і вижити: це і розшифровка слідів, залишених дикими тваринами, птахами; це і встановлення причинно-наслідкового зв'язку між такими сигналами, що даються природою, як прикмети, і змінами в ній (зміна погоди, приливи-відливи, землетруси, бурі і т.д.).

Удосконалювання прийому, розшифровки і переробки інформації дозволили зробити перші спроби передачі повідомлень на відстані за допомогою звукових і світлових сигналів.

З кожним новим культурним витком у розвитку цивілізації людина освоювала все нові і нові способи і засоби одержання, збереження і використання інформації. Поява бібліотек, розвиток різних видів мистецтва, створення все нових і нових модифікацій електронної техніки, розширює можливості використання всякого роду інформації в різних галузях людської діяльності.

Незважаючи на таку солідну історію “інформація” аж до початку ХХ століття не використовувалася як специфічне наукове поняття. Існував об'єднаний термін “інформація”, що на рівні інтуїтивного розуміння зводився до уявлення про інформацію як про повідомлення, яке передається між людьми.

Початкові ідеї про інформацію були переважно пов'язані з мовленням, із відомостями, що людина одержувала в результаті виробничої й іншої діяльності [236, 27].

Як науковий термін “інформація” вперше був використаний новою математичною галуззю знань – теорією інформації. Загальноприйнято вважати, що робота американського вченого Р.Хартлі “Передача інформації”, опублікована в 1928 році в журналі “Белл систем технік” поклала початок її існуванню, а отже і визнанню терміна “інформація” як наукового базисного поняття даної науки.

У 40-х роках об'єднання понять “інформація” і “керування” привело Н.Вінера до створення нової науки – кібернетики, “яка уперше зазначила на спільність інформаційних процесів у техніці, суспільстві і живих організмах”[83]. На підставі цього поняття “інформація” набуло загальнонаукового характеру в плані використання різними науками. При цьому кожна наукова галузь внесла до неї свої специфічні нюанси.

Для біології інформація – це насамперед сукупність реальних сигналів, що відбивають якісну або кількісну різницю між будь-якими явищами, предметами, процесами, структурами, властивостями і т.д. [71, 67].

У психології інформація виступає як знята невизначеність, але в той же час, для даної науки інформація - це насамперед сукупність реальних подразників [236, 63].

В розумінні журналістики, інформація - це фактична частина відомостей, яка начеб-то залежить від її поширення, це щось об'єктивне, не пов'язане з думками, особистими переживаннями [280, 50-81].

Інформацію, як щось вже існуюче - й існуюче в даний момент - розглядає теорія інформації, де відмічається, що її не обов'язково пов'язувати з процесами перетворення можливостей у дійсність [236, 63].

Змістовний бік поняття “інформація” став предметом дослідження тільки тоді, коли виникло запитання про визначення її кількості і розробки методів виміру. Цей науковий факт зафіксований у 1948 році у відомій роботі Клода

Шеннона “Математична теорія зв'язку” [274, 243-332]. Він узагальнив міру інформації, запропоновану Р.Хартлі, і пов'язав її із невизначеністю вибору (ентропією).

Найбільший дослідницький інтерес до інформації як галузі наукового знання, проявили вчені наприкінці 60-х і 70-х років нашого сторіччя. Одна за одною з'являються роботи як зарубіжних, так і вітчизняних авторів: А.Антонов, Н.Вінер, В.Глушков, І.Грекова, В.Крем'янський, А.Моль, Пелі Р., І.Рудь, С.В.Свечников, Хінтікка Яакко, А.Урсул, А.М.Шквар, І.Цукерман.

Кінець 80-х і початок 90-х відзначаються помірністю і навіть “стриманістю” у вияві наукового інтересу дослідників до даної проблеми, і до проблеми поняття, зокрема. У педагогічній науці торкаються питання інформаційного підходу до творів мистецтва, але вони носять дидактичний характер, і безпосередньо розвитком, детермінуванням поняття “інформація” автори не займалися (В.Бутенко, О.Ростовський, О.Рудницька). В останні роки (1995-1998) знову зростає науковий інтерес до інформації як естетичної і художньої галузі знань (М.Афасіжев, Т.Голицин, В.Петров, В.Очерет та ін.).

Зупинимося докладніше на терміні “інформація”. Інформація завжди має своє матеріальне втілення - “формацію”, повідомлення того, що знаходиться усередині неї. Початкова частина “ін” - в українській мові має відповідником прийменник “у”. Ці два слова у сукупності і дають нам цей термін - “інформація” – тобто повідомлення про те, що знаходиться усередині форми [16].

Припустимо, що самий термін “інформація” є формою, тоді для виявлення його змісту необхідно визначити, які ж компоненти входять у нього. З цією метою ми проаналізували ряд визначень поняття “інформація” даних у довідковій літературі і деякими авторами. Узагальнена картина структурних компонентів, виділених із кожного визначення, а їх було чотирнадцять, подана в таблиці 1.1. Із таблиці видно, що загальна кількість виділених нами структурних компонентів дорівнює двадцяти восьми одиницям. Кожний з цих компонентів був розглянутий нами з позиції родо-видових ознак. Характер

(зміст) цих компонентів залежить від специфіки галузі застосування даного поняття (філософія, політологія, філологія, кібернетика і т.п.). І якщо виділити родові ознаки кожного компонента з різних трактувань (філософських, психологічних, кібернетичних, соціологічних), то ними є відомості, повідомлення, міра, система знаків, зміст, невизначеність вибору, тип зв'язку, факти і явища, роз'яснення і виклад (рис.1.1).

Розглянувши родові ознаки, ми виділили й видові в кожному компоненті поняття “інформації” і відповідно до цього представили родо-видову залежність ознак кожного компонента, узагальнивши це у схемах (Рис.2,3,4,5,6,7,8,9).

Таким чином, інформація як відомості визначається такими видовими ознаками: відомості про навколишній світ; відомості, які є об'єктом, відомості про завдання; відомості, надані або такі, що накопичуються, процес одержання відомостей, відомості як знання, сукупність відомостей які не

Рис. 1.1. Родові ознаки компонентів поняття
“інформація”.

Таблиця 1.1

Продовження таблиці 1.

коментуються. При цьому ознака “відомості про навколишній світ” у свою чергу подана як така, що передається і приймається людиною (людьми) або

приладом. А інформація як відомості може бути об'єктом її зберігання, передачі й переробки (рис.2).

Рис.1.2. Компоненти поняття “інформація” як відомостей.

Рис.1.3. Компоненти поняття “інформація” як типу зв’язку.

На схемі (рис. 1.3) подана інформація як тип зв'язку, родовою ознакою є зв'язок між системою і підсистемою. Інформація-повідомлення визначається однією видовою ознакою, але узагальненого характеру (повідомлення про щонебудь), що дає можливість роздібнити зміст на n-ознак. Наприклад: повідомлення про актуальні новини, про події соціальні, про відкриття, про хід експерименту і т.п. (рис.1.4).

Рис.1.4. Компоненти поняття “інформація” як повідомлення.

Відображення одного об'єкта іншим і відображення, використане як керуючий вплив, є видовими ознаками в понятті “інформація”, де результат являє собою родову ознаку (рис.1.5).

Рис.1.5. Компоненти поняття “інформація” як результату.

Як система, інформація визначається двома ознаками: системою знаків і системою символів (рис.1. 6).

Рис.1.6. Компоненти поняття “інформація” як системи.

Видова ознака поняття “інформація” як міри має такі родові ознаки: кількісна міра встановлення невизначеності, міра організації системи і міра неоднорідності розподілу речовини (енергії). Остання ознака визначає міру

неоднорідності розподілу речовини в двох моментах: у просторі і в часі.
(рис.1.7).

Рис.1.7. Компоненти поняття “інформація” як міри.

Зміст якого-небудь повідомлення, зміст, отриманий із зовнішнього світу, зміст процесу відбиття, зміст повідомлення, сигналу, пам'яті – видові ознаки, що розкривають поняття “інформація” із позиції змісту, який, в свою чергу, є родовою ознакою. Перелічені видові ознаки визначають семантичну насиченість явища, котре характеризується (рис. 1.8).

Рис.1.8. Компоненти поняття ”інформація” як змісту.

Рис. 1.9. Компоненти поняття “інформація” як різноманітності.

Аналізуючи визначення поняття інформації таких авторів як К.Морозов, Л.Плющ, Ю.Сачков, В.Тюхтін, А.Урсул, У.Ешбі, ми виділили загальну ознаку це – різноманітність, яка є родовою. Так, наприклад, в англійського вченого У.Ешбі поняття інформація і поняття різноманітність невіддільні одне від одного, а тому природа першого полягає в другому; Л.Плющ визначає інформацію як різноманітність, що виявляється в машинах, живій речовині, людському суспільстві. В.Тюхтін бачить різноманітність як найбільш загальне визначення інформації. А.Берг, Л.Коган вважають інформацію такою ж, рівнозначною властивістю матерії як рух, час, простір, маса, енергія. Будь-яке з розглянутих визначень акцентує увагу на якомусь одному аспекті інформації,

конкретизує яку-небудь ознаку, відносно специфіки досліджуваної галузі знання.

До структурних компонентів поняття “інформація” можна віднести:

- відомості про навколишню дійсність, які приймаються і передаються людиною (людьми);
- відомості, що є об'єктом збереження і передачі...;
- відомості як знання;
- повідомлення про що-небудь;
- результат відбиття одного об'єкта іншим;
- результат відбиття, використовуваного як керуючий вплив;
- система знаків і символів;
- міра організації системи;
- кількісна міра встановлення невизначеності;
- зміст коду;
- зміст процесу відбиття;
- зміст якогось повідомлення;
- зміст, отриманий із зовнішнього світу;
- зміст повідомлення, сигналу;
- різноманітність у живій речовині, машині, у людському суспільстві;
- властивість матерії.

Виділення родо-видових ознак поняття “інформація” надає можливість визначити і основні структурні компоненти понять “художньо-естетична інформація”, ”естетична інформація”, а також зміст і функції самої художньо-естетичної інформації.

1.2. Поняття “художньої” і “естетичної” інформації в науковій літературі

Введений у мистецтвознавство термін «інформація» розглядається двояко. У першому випадку дослідники бачать у ньому тільки докібернетичний

зміст, тобто тільки конкретні події, факти, що зображують твори мистецтва. В другому, розглядають інформацію художнього твору як певну структурну організацію. Тому немає єдиного терміна, який точно визначає інформацію, що містить твір мистецтва.

У науково-дослідній практиці автори використовують три типи термінів: “художня інформація” (М.Афасіжев, В.Федотова), “естетична інформація” (В.Бутенко, М.Крюковський, А.Моль, У.Ріжинашвілі, І.Рудь, І.Цукерман, Ю.Філіп'єв) – як термін у науковий обіг був уперше введений М.Бензе – та “інформація твору мистецтва” або “інформація художнього твору” (М.Афасіжев, А.Літвінцева, В.Рижов). Окремі автори (Ю.Крамар, О.Ростовський, А.Яроцький) оперують терміном “музична інформація” розуміючи під ним інформацію, що містить музичний твір (тобто різновид поняття “інформація твору мистецтва”).

Широко використовуючи ці поняття чітких визначень, автори не дають.

Наприклад, у А.Моля немає точного, конкретного формулювання визначення поняття “естетична інформація”, ми знаходимо описову характеристику такого плану: “...естетична інформація, н е п е р е к л а д н а, вона відноситься не до універсального набору символів, а тільки до набору знань, що є загальними для приймача та передавача; вона теоретично неперекладна на іншу “мову” або систему логічних символів, тому що іншої такої мови для передачі цієї інформації попросту не існує. До неї можна підійти як до п е р с о н а л ь н о ї і н ф о р м а ц і ї” [146, 203].

У словнику з естетики за редакцією М.Овсяннікова “естетична інформація” визначається як “та частина соціальної інформації, яка обумовлена естетичною діяльністю” [107, 581], а термін “художня інформація” не розглядається зовсім. У.Ріжинашвілі дає таке визначення: “естетична інформація” – це така інформація, що н е п е р е к л а д а є т ь с я н а і н ш і м о в и і не може бути описана засобами загальнозначущих символів в основі операцій, над якими лежить звичайна логіка. Це деяка “і н д и в і д у а л ь н а”, “п е р с о н а л ь н а і н ф о р м а ц і я”, що припускає в кожному новому

випадку безпосередньо зв'язок приймача і передавача, здійснюваний шляхом особливого індивідуалізованого набору символів” [194, 15].

Визначення “художньої інформації” ми знаходимо в словнику “Естетика” за редакцією А.Беляєва: “Інформація художня – термін перенесений в естетику з теорії інформації, що розкриває специфіку художнього повідомлення, яке полягає в тому, що воно впливає емоційно, не передається стандартними нормалізованими мовами, а являє собою систему індивідуалізованих художніх способів” [283, 117]. Термін “естетична інформація” у словнику не поданий.

Чіткого визначення поняття “інформація твору мистецтва” (чи “інформація художнього твору”) ми не знаходимо. А.Літвінцева характеризує його в такий спосіб: “Ми виходимо з того, що розуміння інформації як відбитої багатоманітності передбачає як з боку змісту відбитої багатоманітності, так і з боку форми останнього. Інформація художнього твору, із цього погляду, складається з того, про що говорить нам твір, тобто з того, яке значення змісту, із того, як утілений цей зміст, тобто які засоби і способи його відбиття” [127, 19].

Розглянемо дані визначення з позиції естетичних категорій “естетичне” і “художність”. У першому, поданому нами, визначені естетична інформація розглядається тільки в контексті естетичної діяльності. На наш погляд, це вузьке розуміння, тому що “естетичне – всеосяжне поняття, що відбиває те загальне, що властиве естетичним явищам. Сюди відносяться: об'єктивно-естетичне в природі, суспільстві, у продуктах матеріального і духовного виробництва, естетична діяльність, або творчість “за законами краси” [107, 204]. Тому естетична інформація не тільки соціальна і пов'язана не тільки з естетичною діяльністю, але й з природними явищами. Природа сама по собі дає людині інформацію про естетичні характеристики об'єктів та явищ, які належать їй. Крім того сама людина може бути носієм естетичної інформації, яка міститься у зовнішніх та внутрішніх особливостях, які її характеризують. Отже, говорячи про естетичну інформацію, її можна визначати як природно-соціальну.

Наступні два визначення містять загальні ознаки, такі як *н е п е р е д а в а н і с т ь* інформації стандартними нормалізованими мовами та *і н д и в і д у а л і з о в а н и й* характер (у визначеннях розрядка моя. - Г.Л.), які подані у першому випадку набором символів, а в другому – художніми засобами. Таким чином, визначення, про які ведеться мова, мають ідентичний зміст. Це дозволяє розглядати їх в одному синонімічному порядку, тобто в даному випадку “естетична інформація” і “художня інформація” подані як синоніми. Проте виходячи з цих визначень, бачимо що “художня інформація” поширюється тільки на художнє повідомлення, а “естетична” не обмежується яким-небудь одним типом об'єктів або явищ. Художня інформація пов'язана з художньою діяльністю людини, а саме з мистецтвом, а оскільки останнє є відбитком оточуючої дійсності, а також є результатом вказаного виду діяльності, то саме цей вид інформації і можна віднести до соціальної.

В основі визначення А.Літвінцевої поняття “інформація художнього твору” лежить ознака відбитої багатоманітності, на підставі якої виділені складові інформації художнього твору. Це дає можливість надалі виділити основні види інформації, закладеної в художньому творі.

Наша позиція щодо проблеми детермінування розглянутого поняття виражається в наступному. Необхідно враховувати три моменти: естетичні характеристики, художні характеристики й об'єкти, які вони характеризують. До об'єктів, що несуть естетичні ознаки (такі як “прекрасне”, “краса”, “організація за законами краси”) відносимо: природу, суспільні явища, людину (у сукупності її зовнішнього вигляду і духовного світу), продукти її діяльності і як особливий вид – твори мистецтва.

Естетичні характеристики поширюються на всі ці об'єкти. Інформація, що складає зміст цих характеристик і буде естетична, тому що кожна з них викликає насамперед естетичне почуття (естетичне від грец. слова “aisthetikos” – той, що чуває, почуттєвий), естетичне відношення, що визначається естетичною оцінкою і естетичним смаком. Естетична інформація – це інформація про красу (прекрасне) розглянутого об'єкта.

Художність відбиває міру естетичної цінності твору мистецтва [283, 390], ступінь естетичної досконалості в ньому [107, 189]. Художність також означає специфічну особливість мистецтва – відображення і пізнання дійсності через художній образ. Тому об'єктом, на який поширюються такі характеристики, може бути тільки твір мистецтва. А отже художня інформація може виходити тільки від творів мистецтва.

Але в той же час такий об'єкт, як твір мистецтва, є носієм і естетичної інформації, тому що має таку характеристику як “краса”, “прекрасне” і викликає естетичне почуття, естетичне ставлення.

Виходячи з цього, термін “художньо-естетична інформація” може бути застосований тільки до такого об'єкта як твір мистецтва. Інші об'єкти, такі як природа, людина, суспільні явища, різного роду продукти людської діяльності (крім художньої) несуть, на наш погляд, естетичну інформацію (втім її може і не бути).

Як функціональні поняття нами узяті терміни “естетична інформація” і “художньо-естетична інформація”.

Естетичну інформацію ми розуміємо як властивість матерії, що несе відомості про красу, про прекрасне в об'єктах і явищах навколишньої дійсності, що відбивають “закони краси” та викликають естетичні почуття й емоції.

Художньо-естетична інформація розглядається нами як вид соціальної інформації, що є змістом процесу відображення, вираженого в художній формі і через художні образи, які мають естетичну цінність і викликають естетичні почуття та переживання.

Таким чином, вид інформації визначається його носієм: естетичну інформацію можуть містити об'єкти навколишньої дійсності, художньо-естетичну – твори мистецтва. Розглянуті вище поняття дуже важливі для осягнення сутності процесу навчання як відбиття; для професійної реалізації соціального педагога, а також осягнення організаційних сил, що діють у логічному і художньому мисленні, розвиток якого може бути предметом професійної діяльності фахівця. У професійній діяльності соціального педагога

й у процесі його підготовки обидва вказаних вище типи інформації можуть бути використані як професійний інструмент і як дидактичний засіб. Для цього необхідно виявити сутнісні сторони естетичної і художньо-естетичної інформації.

1.3. Основні джерела естетичної та художньо-естетичної інформації

Джерело – це “те, що дає початок чому-небудь, звідки виходить що-небудь”[162, 229]. Звідки ж виходить художня та естетична інформація, що дає їй початок? Виявлення джерел цих видів інформації обґрунтує коректність використання поняття “естетична”(EI) і “художньо-естетична інформація”(XEI) у різних моментах (аспектах) і на цій підставі можна буде визначити основні типи EI і XEI, а також їхній зміст.

Загальним вихідним елементом для EI і XEI є “прекрасне”, таким чином усе, що містить дану характеристику, інформує про це. Ні естетична, ні художньо-естетична інформація не існує поза прекрасним. Джерелом же його ще стародавні греки вважали організований єдиним вищим началом Космос.

Для інформації, усіх її різновидів, включаючи EI і XEI, у межах нашої планети властива подвійність її походження.

Цю подвійність Є.Чамокова відзначає в двох елементах (компонентах) інформації: природному і культурному. Ми також будемо дотримуватися цієї точки зору, однак характер цих компонентів бачиться нам дещо іншим. “Природний компонент інформації – говориться в Є.Чамокової, - це той об'єкт природи або її якийсь аспект, що у конкретній ситуації зв'язку з людиною є носієм, можна сказати джерелом інформації як засобу виникнення смислів і значень, змістом розуміння і значення”[269, 29].

Розглядаючи природний компонент інформації, закладеної в тому або іншому об'єкті навколишньої дійсності, ми бачимо об'єктивність інформації, як характеристику даного компонента, оскільки саме цей компонент визначає незалежність існування інформації від людини. І якщо говорити в контексті EI і

ХЕІ, то чи сприймає окрема людина інформацію про красу і прекрасне в даному об'єкті, чи не сприймає її, джерело краси, а отже і джерело інформації, існує об'єктивно. Тому ми не можемо говорити про це в “конкретній ситуації зв'язку з людиною”. Інформація існує поза цією ситуацією, оскільки реально існує джерело.

Таке бачення нами характеру природного компонента підтверджується положенням статистичної теорії інформації, де відмічається відхилення від вимог усвідомленості інформації, від можливості її використання людиною. Спираючись на позиції даної теорії можна говорити про те, що будь-які об'єкти і процеси, що підкоряються статистичним закономірностям, несуть інформацію. Ці закономірності характерні як для людського суспільства, так і для живої і неживої природи, а отже, останні є джерелами різноманітної інформації і художньої, зокрема.

А от, що стосується “виникнення змістів і значення”, на наш погляд, це – перехідна ланка до другого компонента. Смысл, значення й зміст інформації закладені вже в природному компоненті, але “спрацювати” вони зможуть лише тоді, коли здійсниться підключення другого компонента – культурного. До культурного компонента в інформації Є.Чамокова відносить “сукупність тих змістів і значень (зміст, розуміння, знання), що є джерелом і засобом нового розуміння і знання” [269, 29]. Таким чином, автор бачить культурний компонент інформації як вихідний момент, джерело для нових знань, розуміння якого “виконує функцію механізмів виникнення, зміни, розвитку”.

У цілому погоджуючись із таким баченням культурного компонента, як його функціонування (функціональність), ми хочемо декілька розширити його сутнісну сторону.

Ми поділяємо думку Є.Чамокової про те, що на рівні культурного компонента гіпотетично всі суспільні об'єкти інформативні, тому що вони можуть послужити підставою для утворення нових систем, знань, уявлень. На конкретному змістовному рівні виникнення інформації відбувається у певних межах. Тобто «робота» джерела визначена на макрорівні характером

історичного розвитку культури, а на мікрорівні – специфікою життєвих проблем у соціокультурних ситуаціях [269, 30]. Але в той же час об'єктивна інформація об'єкта (інформація про красу, прекрасне) закладена в природному компоненті, і як тільки настає момент (“ситуація”) зв'язку інформації з людиною настає її «окультурення». Наприклад, таке явище природи як осінні крони дерев. Споконвічно вони несуть інформацію про колір та його різноманітність (від ясно-зеленого до темно-коричневого, від ясно-жовтого до темно-червоного), про форму самої крони, листя та його розташування на гілках, а також розташування самих гілок (ритм) – це природний компонент інформації. І як тільки підключається людина як приймач цієї інформації, виявляється її новий, другий, компонент – культурний. Людина емоційно забарвлює, окультурює цю інформацію. У процесі сприйняття (прийому) інформації в людини (приймача) виникають естетичні почуття, стани, вона виявляє естетичні емоції, реакцію, визначає своє естетичне ставлення. А в сукупності всі ці моменти і дають їй нову інформацію про відчуття, що виникають під впливом елементів краси, закладених у даному природному об'єкті. Без людини, без її сприйняття, природа (її явища, об'єкти) є лише «сховком» інформації, а це говорить про те, що це і є джерело, але без розуму і почуттів незатребуване.

Той же механізм поширюється і на результати людської діяльності як джерела ЕІ і ХЕІ. Природний компонент інформації так само має місце в творчій діяльності людського генія. І спрацьовує той же механізм “переростання” природного компонента в культурний, про яке говорилося вище.

Таким чином, культурний шар інформації невіддільний від людини, і з ним же пов'язані результати, продукти її діяльності: технічні, прикладні, мистецтво та ін. Говорячи про людину, ми розглядаємо її як соціальний феномен, із усіма впливаючими з цього особливостями і характеристиками. Тому наступним джерелом інформації, і зокрема, естетичної, є особистість (людина). Особистість же не існує без спілкування, яке, як відомо, емоційно

забарвлене і має свої естетичні характеристики, а виходячи з цього, є також специфічним джерелом естетичної інформації.

Наступним, на наш погляд, джерелом ЕІ можуть бути різні суспільні явища і різні види діяльності людини, що з ними пов'язані.

Таким чином, узагальнена картина основних джерел естетичної і художньо-естетичної інформації може бути подана у вигляді схеми (рис. 1.10).

Зупинимось на окремих характеристиках кожного джерела. Природні явища: космос, природа, у всій її різноманітності на нашій планеті Земля, споконвічно є джерелами прекрасного, краси, а значить і джерелом естетичної інформації. Інформація про основні показники краси закладена в еталонах, що дала людині природа. Ще древні греки Платон, Аристотель, стоїки сприймали й осмислювали Космос, як явище естетично прекрасне і досконале. А його досконалість виражена в організованості й упорядкованості. У дофілософському використанні поняття “Космос” вживалося, у значенні “зовні зрима прикраса”, “вбрання” [245]. Це було пов'язано з тим, що він мов би визначав ступінь і міру прекрасного, оскільки ці характеристики є невід'ємними його атрибутами. Таким чином, Космос – це ціла, єдина, структурно організована, гармонійна, упорядкована будова, що інформує людину про «закони краси»,

Рис.1.10. Основні джерела ЕІ і ХЕІ

які є його сутністю, а отже, є основним, первинним джерелом інформації в цілому і про красу зокрема.

Нескінченність космічного простору дала людині уявлення про паралельність. Еталонами форми і кольору також є деякі космічні явища. (Коло – сонце, зірки, місяць; чорний колір – небо вночі; блакитний, синій – небо вдень; жовтий, червоний – сонце, білий – місяць і т.д.).

Природа Землі (надалі ми будемо вживати поняття «природа») як джерело естетичної інформації розширила уявлення людини про красу і її еталони: форми, кольори, звуки, простори, напрямки, ритми і т.д. Коло доповнилося трикутником – форма гори, крони деяких дерев, форма листя.

Багатство кольорів нашої планети настільки різноманітне, що навіть основні еталони кольорів: червоного, жовтого і синього, у різних місцях земної кулі мають різну тонову насиченість, не кажучи вже про похідні тони. Джерелом різноманітних характеристик музичного звуку є також природа: це і темброві характеристики, і розподіл звуків на дзвінки та глухі, довгі та короткі (тривалість), високі та низькі. Виявивши певну закономірність і системність у

звуквисотній залежності, людина побудувала музичний звукоряд. Пульс і ритм природних явищ (биття серця, краплин, розташування листя на гілках і т.п.) стали джерелами художніх засобів виразності в музичному, образотворчому мистецтві і літературі. Крім того, джерелом векторного напрямку і розташування об'єктів у просторі слугувала також природа. Еталонами вертикалі є розташування дерева, людина, що знаходяться перпендикулярно щодо поверхні землі, а еталоном горизонталі – сама поверхня землі (на визначеній її ділянці). Джерелом створення, наприклад, сферичності простору, “сферичної” перспективи К.Петровим-Водкіним були такі явища природи як лінія обрію, кулеподібна форма Землі, а звідси й опукла її поверхня.

В особистості, як джерелі інформації, закладене величезне її розмаїття. Це і біологічна інформація, фізична, хімічна, енергетична, психологічна та соціальна і, як її різновид, естетична. Сама людина, як особистість – носій двох джерел естетичної інформації. І обидва ці джерела є предметом наукового дослідження (В.Г.Афанасьєв, М.І.Крюковський).

Перше джерело – дає нам естетичну інформацію про зовнішні елементи цілісної системи, що являє собою особистість.

Такими елементами можуть бути:

1.Фізіологічна підсистема:

- колір шкіри, очей, волосся;
- структура волосся (пряма, кучерява, густа), їхня довжина;
- риси обличчя;
- контури і поверхні тіла: фігура, конституція, довжина ніг, тонкість і вишуканість кисті;
- постава.

2. Поведінкова підсистема:

- пози і рухи;
- хода;
- жести, міміка, посмішка;
- манери поведінки, спілкування;

- манера вдягатися;
- мова (інтонації, тембр голосу, виразність, барвистість, змістовність, грамотність і т.п.).

Друге джерело інформує про красу внутрішнього світу людини.

Естетична інформація може бути закладена у таких структурних елементах:

1. Емоційно-почуттєва підсистема:

- культура прояву почуттів;
- емоційна реакція;
- глибина емоційно-естетичних станів.

2. Інтелектуальна підсистема:

- думки, що висловлюються: їхня логіка, переконливість, змістовність, доказовість;
- світогляд;
- моральний умонастрій;
- властивості розуму: спритність, кмітливість;
- творчий характер мислення;
- талант, здібності.

3. Соціальна підсистема:

- моральні характеристики: патріотизм, колективізм, інтернаціоналізм, громадянський обов'язок;
- ідеали: суспільні, моральні, естетичні;
- світогляд: погляди, потреби, рівень свідомості, індивідуальність;
- відношення до суспільства;
- відношення до суспільних явищ.

4. Моральна підсистема:

- відношення до себе: рефлексія, критичність, самолюбство, самовираження і т.п.;
- відношення до людей: чуйність, розуміння, співчуття і т.п.;
- відношення до природи: милування природою, ощадливе ставлення до неї;

- особистісні моральні характеристики: правдивість, доброта, ширість, доброзичливість і т.п.

Кожний із перерахованих елементів системи “особистість” несе інформацію про красу людини як соціального феномену. Кожний елемент цієї системи сприймається з одного боку, як окреме, частина цілого, яка здатна нести естетичну інформацію самостійно (наприклад, фізіологічна підсистема дає інформацію про естетику зовнішніх даних людини і навіть окремих елементів - краси очей), з іншого боку – він (елемент системи) сприймається як складова частина цілісної естетичної інформації, джерелом якої є особистість. І якщо випадає якась зі структур, естетична інформація зменшується, а естетичне враження про людину знижується [112].

Особистість дає життя ще одному джерелу естетичної інформації, результату її діяльності. Щодо характеристики “прекрасне”, то її можна також розділити на два джерела, що несуть інформацію про красу: матеріальні продукти діяльності (технічні, прикладні і т.п.) і мистецтво, як продукт духовної діяльності.

Матеріальні продукти діяльності людини, будучи джерелом інформації, являють собою певний тип системи, що включає підсистеми й інформаційні зв'язки з її елементами. Дана система несе естетичну інформацію на двох рівнях: формальному і функціональному.

Формальний рівень поданий наступними підсистемами:

- форма (відповідність еталонам або їх порушення, симетрія або асиметрія, ритм, оригінальність і т.п.);
- колір (сполучення тонів, оригінальність для даного об'єкта і т.п.);
- розмір (довжина, ширина, оригінальність розміру і т.п.);
- співвідношення частин системи (класичне, авангардне);
- матеріал (класичне застосування, оригінальне).

Підсистеми функціонального рівня:

- рухова функція;
- утилітарна функція;

- експлуатаційна функція.

Частка і значимість естетичної інформації кожної підсистеми, як першого, так і другого рівня нерівноцінні. Формальний рівень містить більшу кількість інформації про красу, у порівнянні з функціональним. І крім того, що естетична інформація на першому рівні подана цілісно, кожний із компонентів є самостійним носієм (джерелом) естетичного. Функціональний рівень містить у собі підсистеми різнопорядкові, не пов'язані один з одним. Кожна підсистема (зміст функції), як правило, відноситься до якого-небудь об'єкту, і необов'язково цей об'єкт функціонує в декількох підсистемах, а частіше усього в одній або двох. Тому і естетична інформація закладена в одній або двох функціях.

Інакше виглядає таке джерело естетичної інформації, як твір мистецтва (будь-якого виду), що є продуктом духовної діяльності особистості.

Говорячи про мистецтво, як про джерело інформації (Н.Ващокін, У.Ріжинашвілі), необхідно відзначити його інформаційну неоднозначність, що з одного боку відбивається як естетичне, а з іншого боку – як художнє явище. Тому, на наш погляд, інформацію, що несе твір мистецтва, необхідно детермінувати як художньо-естетичну, яка містить у собі і естетичну інформацію (про що вже йшла мова вище). І, отже, тільки твір мистецтва може бути джерелом художньої і естетичної інформації одночасно.

Таким чином, дане джерело дає єдину дворівневу інформацію: естетичну і художню, що настільки пов'язані між собою у творі мистецтва, що самостійно просто не існують. І якщо ми говоримо про якийсь елемент художнього рівня, то він не може бути неестетичним (ступінь і якісна характеристика це вже інший аспект). Тому з метою теоретичного аналізу умовно розділимо інформацію на підрівні: естетичний і художній. До естетичного підрівня віднесемо всі підсистеми, що дають людині естетичні переживання.

На рівні естетичному, інформація про прекрасне закладена в наступних підсистемах:

- художня ідея твору;

- розвиток і характер художнього образу;
- хід подій, що викладаються, в окремих видах мистецтва (театр – драма; кінематограф – кінофільм; література – роман, повість; опера, балет та ін.);
- пафос твору.

Художній рівень включає підсистеми, що несуть естетичну насолоду:

- художня майстерність автора;
- виконавча майстерність (техніка);
- засоби художньої виразності (у музиці – засоби музичної виразності).

Усі ці підсистеми в сукупності складають джерело цілісної художньо-естетичної інформації, закладеної у творі мистецтва, що власне є цим джерелом.

Однак, не всі дослідники даної проблеми вважають мистецтво джерелом художньо-естетичної інформації. Є.Піскова, бачить першоджерело естетичної інформації в самому авторі, а твір мистецтва – як канал зв'язку між автором і приймачем інформації – публікою [176].

А.Літвінцева також вважає, що джерелом мистецтва, а отже, й інформації художнього твору (естетичної) є автор, його “складне, багатопланове, багатогранне за своєю природною структурою естетичне відношення” [127, 10].

Якщо говорити про автора художнього твору як про джерело, що насичує своє творіння художньою інформацією, що наявна в ньому самому (у його думках, поглядах, почуттях, переживаннях і т.п.), то тоді необхідно шукати ще одну ланку в ланцюзі: твір мистецтва (як джерело) - автор (як джерело) - (?). І на наш погляд, цей ланцюг замкне вже раніше розглянуте нами джерело, що є першопричиною всіх інших – це дійсність навколо автора (природа і соціум), що формує його світогляд і відношення до світу. Даний ланцюжок може мати такий вигляд:

дійсність (природа і соціум) - автор - твір мистецтва.

Ці ланки є самостійними джерелами художньо-естетичної інформації, що входять у загальну систему джерел. Кожна попередня ланка подає інформацію наступній і на її базі формується новий вид інформації.

Існує й інша точка зору на першопричинність джерела художньої (естетичної) інформації (У.Ріжинашвілі). Естетичну інформацію в художньому творі несуть знаки і їхні системи. Через них адресат отримує естетичне переживання і насолоду. І кожний вид мистецтва поданий своєю системою знаків, що зображують, виражають, позначають усе те, що хотів би художник сказати, показати своєму слухачу, глядачу, читачу. Тому ми вводимо в загальну систему джерел художньої та естетичної інформації таке джерело як знак.

Наступним джерелом естетичної інформації, на наш погляд, можна розглядати суспільні явища. Суспільне явище поняття широкіше. І до них можна віднести явища різних і навіть різнорівневих страт. Наприклад, війна, революція, повстання і т.п. І в той же час рух за мир, роззброєння, дипломатія, співіснування, тощо – також суспільні явища, однак мають характеристики протилежного змісту. Так зовсім в інших площинах знаходяться такі явища як релігія, спорт, охорона здоров'я, просвіта і т.п., що є суспільними явищами, яким іманентні елементи прекрасного, і тому містять естетичну інформацію.

Мітинги, семінари, конференції, наради, що відбивають громадське життя в його різноманітності, наповнені різними інформаційними потоками: політичною, економічною, юридичною, науковою інформацією. Серед них може бути і потік естетичної інформації, що відбивається в безпосередній комунікації, у чіткій і змістовній організованості або навпаки в спонтанності. Продукція засобів масової інформації: книжкова, газетна, журнальна, радіотелепередачі, аудіо-, відеозаписи – є носіями інформації про красу і прекрасне і тому викликають естетичні почуття, емоції, реакції, оцінки і т.п.

Характеризуючи суспільні явища як джерело естетичної інформації ми зупинимося тільки на таких, як спілкування і процес діяльності. На наш погляд, вони дадуть загальне уявлення про суспільні явища, як джерела прекрасного. Відразу ж відзначимо, що при розкритті їхньої сутності, будемо спиратися на

такі характеристики як суб'єктивність і відносність, на відміну від об'єктивності й абсолютності в таких джерелах як природні явища (Космос, природа Землі). Суспільні явища, як правило, прив'язані до певного історичного часу, до відношень, світогляду окремих соціальних систем, груп, національної приналежності і т.д. Особливо це стосується спілкування, тому що зі зміною різних епох, змінюється і характер спілкування людей. Елементи прекрасного у взаємовідносинах між людьми змінювалися в залежності від ціннісних орієнтирів. І те, що було прекрасно в одних історичних умовах, нівелюється в інших. Елементи краси в спілкуванні в різних народів мають також свої особливості, а іноді представляють явну протилежність.

Вікові характеристики визначають красу спілкування як усередині системи спілкування, так і у зовнішніх її зв'язках (між різними системами). Наприклад, те, що є джерелом прекрасного в спілкуванні підлітків, зовсім неприйнятно в системі спілкування людей зрілого віку.

Приналежність до визначеної статі дає також свої критерії краси спілкування в системах: “чоловік ↔ чоловік”, “жінка ↔ жінка”, “чоловік ↔ жінка”. І будь-яка з цих систем спілкування (за якою стоять реальні люди) може бути джерелом естетичної інформації для інших людей, незалежно від того, чи використовують вони цю інформацію у своєму особистому досвіді, чи тільки є спостерігачами, свідками її існування.

Естетична інформація будь-якої системи спілкування ($S \leftrightarrow S$) і перерахованих вище характеристик закладена в таких підсистемах як функціональна й атрибутико-ритуальна.

Функціональна підсистема включає наступні компоненти:

- розуміння;
- взаємний вплив;
- обмін позитивними емоціями;
- стимулювання позитивних дій;
- первинна перцепція;
- установлення відношень;

- регуляційно-керуючі дії.

Якщо функціональна підсистема відбиває внутрішній, сутнісний бік даного джерела краси, то атрибутико-ритуальна – зовнішній, формальний:

- форма вітання;
- форма звертання;
- стиль спілкування;
- манери поведінки під час спілкування;
- мова спілкування (мова, жести, рухи, міміка і т.п.);
- зовнішні атрибути (одяг, музичний супровід, можливий особливий інтер'єр і ін.).

Спілкування як процес пов'язане із діяльністю, що також є суспільним (соціальним) явищем. Ми вважаємо, що естетична інформація має місце тільки в творчій діяльності, в якій би галузі людського буття вона не здійснювалася. Це може бути і процес пізнання (наукова діяльність, навчальна діяльність), і спортивна, суспільно-соціальна, сільськогосподарська діяльність, і будь-яка інша. Тільки людина знаходить елементи прекрасного в тому, що вона робить, чим займається, вона отримує естетичну насолоду від самого процесу праці.

Творчість, творча діяльність – пов'язана зі створенням і появою чогось нового (абсолютно або відносно), незвичайного, оригінального. І якщо ця діяльність здійснюється за законами краси: включає елементи гармонії, упорядкованості, оптимальності, доцільності, цілісності, ритмічності, симетрії тощо, то можна сказати, що в ній закладені “краса”, “прекрасне”, а отже, вона є джерелом естетичної інформації.

Носіями естетичною інформації даного джерела є такі елементи:

- уміння і навички виконавця;
- технології (окремі операції), методи дослідження, окремі прийоми;
- естетична насолода, що виникає в процесі діяльності (в учасника або спостерігача).

В естетичній діяльності та художній творчості також «працюють» ці елементи джерела естетичної інформації. Естетична діяльність – це

специфічний вид діяльності зі своїми різновидами, такими як фольклор, дизайн, ремесло, народні обряди й ігри, естетичне сприйняття як співтворчість. Усі вони детерміновані естетичною потребою, а процес її реалізації і посиляє людині сигнали естетичної інформації.

Художня творчість це діяльність, що пов'язана зі створенням творів мистецтва. Вона більш насичена інформацією про красу, прекрасне, тому що включає як естетичний, так і художній елементи:

- образне відображення об'єктивного світу;
- нове бачення його;
- художньо-естетичне осмислення;
- актуалізація особистості художника в процесі творчості.

До художньої творчості ми відносимо виконавчу діяльність, що поряд із вищевказаними компонентами має свою специфіку – це манера виконання, що є джерелом естетичної насолоди, джерелом художнього.

Усі перераховані й охарактеризовані вище джерела естетичної і художньо-естетичної інформації знаходяться в статистичному стані (у виді сховку інформації) і інформація є незатребувана доти, доки не буде включений в роботу кожний тип зв'язку між джерелом і приймачем. Каналом зв'язку, на наш погляд, є процес сприйняття, здійснюваний через такі організаційні форми як читання, перегляд, спостереження, слухання. Естетична і художня інформації розкриваються тоді, коли під час роботи каналу (сприйняття) підключаються естетичні відчуття: милування, насолода, переживання. Для прийому естетичної інформації характерне милування (споглядання) і насолода. Сприйняття художньо-естетичної інформації – крім милування та насолоди - характеризується ще й естетичним переживанням. Тільки, твір мистецтва є джерелом інформації, яка викликає у людини естетичне переживання. Інші джерела тільки інформують реципієнта про естетичні характеристики об'єкту сприйняття – естетичних переживань цей процес позбавлений.

РОЗДІЛ П. СУТНІСТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Види інформації та їх класифікація. Типи художньо-естетичної інформації

Різноманітність інформаційного середовища, наявність в інформації певних властивостей, ставить проблему визначення видів та типів інформації і їх класифікації. Спроби класифікації робилися вченими різних галузей знань: математики, медицини, філософії (М.Амосов, А.Митрофанов, В.Полушкін, А.Урсул). В основі класифікації М.Амосова лежать рівні розвитку матерії [7,386], а В.Полушкін виділяє такі види інформації: елементарна, біологічна, логічна. Зокрема, до елементарної інформації він відносить інформацію в неживій природі [179].

А.Урсул підходить із філософської позиції до проблеми класифікації інформації. Він виділяє основні принципи класифікації за змістом, що впливають із загального визначення інформації як відображеної різноманітності: “В залежності від видів відбиття і класів різноманітності класифікація може робитися: 1) тільки за видами відбиття; 2) тільки за класами різноманітності; 3) і за видами відбиття і за класами різноманітності одночасно” [233,157].

Так, в основі розподілу інформації на суб'єктивну (актуальну) і об'єктивну (потенційну) лежить ознака відбиття. На вищевказаних принципах заснована класифікація інформації цим автором за трьома видами:

- інформація в неживій природі;
- інформація живої природи;
- інформація в суспільстві.

А з погляду кібернетики, вважає вчений, інформацію можна розділити на такі види:

- кібернетична;
- некібернетична.

Інформація в живій природі і суспільстві є кібернетичною, тому що спрямована на процес керування, а інформація в неживій, природі – некібернетична. Вона не пов'язана з керуванням.

А.С.Митрофанов запропонував найбільш докладну уніфіковану класифікацію інформації. Їм виділено сімнадцять загальних ознак, на підставі котрих і визначені основні групи видів інформації.

Такими ознаками є:

- 1) за змістом: економічна, технічна, наукова, художня, політична, юридична, етична тощо з більш конкретними формами (генетична, астрономічна, сільськогосподарська, побутова);
- 2) за об'єктом-носієм: машинна, мовна, мовленнєва, звукова, сигнальна, книжкова, газетна, журнальна, радіотелевізійна, телеграфна, телетайпна;
- 3) за суб'єктом-носієм: індивідуальна, соціальна;
- 4) за адміністративно господарською ознакою: міська, районна, заводська, трестівська;
- 5) за приналежністю до громадської організації: партійна, комсомольська, профспілкова;
- 6) за стратегічними і тактичними цілями: таємна, нетаємна, дезінформація;
- 7) за способами одержання: офіційна, неофіційна, відкрита, закрита;
- 8) за економічними критеріями: коштовна, дешева, середньої вартості;
- 9) за моральними критеріями: чесна, нечесна, дружелюбна, злісна, наклепницька, улеслива, пророча;
- 10) за часом одержання: оперативна, неоперативна, застаріла, нова, запізніла, передчасна;
- 11) за семіотичними ознаками: синтаксична, прагматична, семантична;

- 12) за результатом діяльності рецепторів тварини або людини, датчиків (приладів), код і кодові перетворення інформації у формі корисної, надлишкової, паразитної, кожна з яких має свої підвиди;
- 13) за місцем в системі зв'язку: як засіб комунікації, передачі повідомлень, відомостей від передавача до приймача (ним може бути і людина, і машина – телетайп, ЕОМ) – пряма і зворотна;
- 14) за способами математичної обробки: селективна, імовірнісно-статистична, топологічна, алгоритмічна, де вводиться кількісна міра інформації;
- 15) за рівнем узагальнення: емпірична, вихідна, фактична, теоретична, сира, неопрацьована, оброблена, описова, тривіальна, рівнозначна;
- 16) за гносеологічними підставами:
 - а) значення, відомості, повідомлення, зображення, спосіб;
 - б) істинна і помилкова, правдива і неправдива, точна і приблизна, достовірна і недостовірна, ймовірна і неймовірна;
- 17) за філософськими (категоріальними) підставами:
 - а) структурна, функціональна, матеріальна, ідеальна, об'єктивна, суб'єктивна, суттєва, несуттєва, потенційна;
 - б) інформація як різноманітність, складність, упорядкованість, організація, тотожність, відмінність, відбиття, взаємодія, цілеспрямованість, цілісність, системність керування, структура, негентропія, зміст і форма [142].

Незважаючи на те, що дана класифікація здається всеохоплюючою, але в ній не відбита естетична інформація.

Розглянемо, як подана типологія художньої та естетичної інформації в науковій літературі. Як уже говорилося раніше, художня і естетична інформація розглядаються як синоніми, і як окремі типи не виділяються, а обидва відносяться до творів мистецтва як рівнозначні (тобто знову ж як синоніми). В тих самих роботах автори використовують як терміни «естетична інформація»,

так і «художня інформація», при цьому і в першому, і в другому випадку в контексті твору мистецтва [16].

Так, О.Ростовський визначає окремі типи музичної інформації: “До найдавніших типів музичної інформації відносяться: інформація про себе, про власну індивідуальність; про групу, до якої належить індивід (звідси походять численні лади з їх етнічною інформацією); про стать (музика сприймається нами як жива ще й тому, що належить не безстатевим істотам); про вік, темперамент, психічний і фізичний стан людини, ситуативну реакцію. Перелічені види інформації синкретично злиті” [197, 121].

Такий поділ музичної інформації на типи (вважаємо, що автор «вільно» оперує поняттями типи і види інформації, не розрізняючи їх), на наш погляд, є суперечливим. Наприклад, такий тип інформації як інформація про вік. Музика не може інформувати слухача про вік автора. У музиці немає відомостей про фізичний стан композитора. Твори Бетховена не повідомляють адресату про те, що він був глухим. Тому ми вважаємо, що така типологія не дуже вдала, тим більше, що О.Ростовський, говорить про синкретичне злиття всіх цих «видів» інформації.

А.Яроцький і Ю.Крамар в основу своєї типології музичної інформації кладуть сприйняття і, виходячи з цього, виділяють три групи такої інформації: візуальна, аудіальна й аудіовізуальна. До першої групи відносять текст, ноти, спеціальні символи, цифри тощо. До другого – музичні звуки, музичні образи. Третя група складає синтез двох попередніх видів інформації [С.145].

В.Бутенко основні види естетичної інформації визначає на підставі такої ознаки як естетичні властивості, при цьому виділяє естетичну інформацію не тільки в структурі твору мистецтва, але і у взаємозв'язку останнього з іншими явищами. Так, “Інформація про естетичні властивості має важливе значення в розкритті ціннісної сутності продуктів художньої творчості.

- Інформація про естетичні властивості художнього матеріалу (у музичному мистецтві особлива увага приділяється характеру звучання, відтвореного людським голосом, клавішними, струнними);

- Інформація має властивості впливати на емоційно-почуттєвий стан;
- Інформація про естетичні властивості художньої форми, про естетичні властивості художніх засобів, інформація про естетичні закономірності мистецтва;
- Інформація, що характеризує взаємозв'язок окремих творів із художньою практикою минулого і теперішнього;
- Інформація про закономірності, що відбивають зв'язок мистецтва з життям суспільства;
- Інформація про естетичні функції мистецтва. ... такі функції мистецтва як постановка, висвітлення і вирішення проблем привнесення естетичного начала в різні сфери життя і діяльності школярів;
- Інформація, що сприяє постановці проблеми естетизації життя;
- Інформація про те, що мистецтво здатне багатогранно розкривати актуальні проблеми” [31] .

Деякі автори (А.Кондратов, Г.Хільмі) виділяють у художньому творі зокрема, у поезії, два види інформації: «пряму» і «додаткову». Пряма інформація несе відомості про події, про думки автора, відбиває явища навколишньої дійсності. «Додаткова» - може не мати зв'язку з «прямою» з погляду значеннєвої логіки, але “своїм емоційним звучанням підсилить або поглибить її емоційне забарвлення і навіть додасть їй новий емоційний відтінок” [102, 114]. Не визначаючи додаткову інформацію як естетичну або художню, автори наділяють її функціями останніх.

Французький вчений А.Моль у своїй роботі «Теорія інформації і естетичне сприйняття» розглядає два типи інформації в будь-якому з видів мистецтва. До першого типу він відносить семантичну інформацію, а до другого – естетичну [146,200]. Необґрунтованість такого розподілу відзначена в роботах В.Афанасьєва, І.Рудя, І.Цукермана. На нашу думку, обидва ці типи інформації мають місце у творі мистецтва як джерела інформації. Однак, крім зазначених типів, твір мистецтва є носієм й інших типів інформації, про що мова буде вестися далі.

М.Крюковський поділяє всю інформацію на три типи: утилітарну, де знаком є річ, естетичну (знак – спосіб) і теоретичну (знак – символ) [112, 231].

Цікаво подана ним типологія естетичної інформації твору мистецтва. Розподіл на типи здійснюється автором через естетичне відношення, переважно через естетичні оцінки знака – образу. Оскільки естетичні оцінки детермінуються в сутнісній характеристиці естетичних категорій, вони і лягли в основу типології естетичної інформації твору мистецтва.

Оцінка образу виражається через категорії: прекрасне, потворне, піднесене, низьке, трагічне, комічне. Кожна з цих категорій відбиває образ твору або навіть напрямки чи стилі в мистецтві. Тому зміст і характер естетичної інформації визначається певною категорією. Наприклад, у творі класицизму естетична інформація відбивається через категорію “прекрасне”, а у творах романтизму – через категорію “піднесене”. Це і буде відповідати певному типу інформації: естетична інформація про прекрасне, естетична інформація про піднесене, естетична інформація про комічне тощо.

Розглянуті типології і класифікації естетичної інформації, на наш погляд, становлять інтерес і дають можливість на підставі їх аналізу продовжити подальшу розробку даної проблеми, а зокрема, визначити види і типи художньої та естетичної інформацій, знайти їх місце в загальній класифікації.

Інформацію, що відбиває різноманітність світу, можна класифікувати на підставі виділених нами джерел: природних і суспільних (соціальних) явищ (рис. 2.1).

Зі схеми видно, що інформація поділяється на два основні види: природний і соціальний. Перший вид, у свою чергу, підрозділяється на інформацію живої природи й інформацію неживої природи. Останні містять у собі елементи естетичної інформації, поряд із такими її видами як біологічна інформація, хімічна, фізична, енергетична тощо.

Другий вид – соціальна інформація, відбиває всю різноманітність громадського життя людини, її життєдіяльності. Це такі галузі як політика, економіка, техніка, спорт, мистецтво, наука, освіта і т.д. і відповідно цим

областям виділяються види інформації: політична, економічна, технічна, спортивна, художня, наукова, навчальна. Кожний із цих видів інформації також має елементи естетичної інформації, тобто інформацію про прекрасні моменти зазначених явищ. Тому можна говорити, якщо не про центральне, то, принаймні, про значиме місце естетичної інформації в системі основних видів інформації.

На цій підставі можна надалі говорити і про її функціонування, а отже й використання в роботі соціального педагога й у його підготовці. Як уже відзначалося вище, інформація про красу, прекрасне, розглядається нами як естетична інформація і художньо - естетична інформація.

Естетична несе в собі інформацію про красу всього

Рис. 2.1. Класифікація основних видів інформації.

навколишнього світу, а художньо-естетична – інформацію про красу та її розмаїття тільки у творах мистецтва.

Рис 2.2. Види інформації за ознакою «краса».

Естетичну інформацію можна також поділити на три групи за джерелами: суб'єктно-естетична, об'єктивно-естетична, предметно-естетична (рис. 2.3).

Рис.2.3. Види ЕІ за джерелом.

Суб'єктно-естетична інформація містить відомості про людину, як про суб'єкта, що є носієм двох її різновидів: зовнішньо-естетичну і духовно-естетичну інформацію. Перша інформує про зовнішні риси людини. Друга розкриває його духовну красу: красу думок – через мовлення, красу морально-естетичної подоби – через вчинки, смаки – через оцінку.

Об'єктивно-естетична інформація відбиває різноманітність елементів краси і прекрасного в різних явищах природної і суспільної дійсності.

Красу предметного світу, створеного людиною, передає предметно-естетична інформація.

Кожний твір мистецтва несе в собі інформацію певного типу, зміст якої залежить від виду мистецтва, що до нього належить цей твір. Тому в основу класифікації художньо-естетичної інформації можна також покласти таку ознаку як вид мистецтва. Але тут виникає складність у понятійному плані. Щодо музичного мистецтва, то поняття «музична інформація» існує в науковій літературі і є робочим. А от з інформацією інших видів мистецтва складніше. Такі поняття як «образотворча інформація», «літературна інформація», «балетна інформація» тощо в опрацьованих автором джерелах не зустрічалися і, швидше за все, їх немає. Якщо взяти за основу таку загальну ознаку для усіх видів мистецтва як художній образ і специфічні ознаки кожного виду (так, у музиці – це звук, в образотворчому мистецтві – колір, у літературі – слово), то ХЕІ можна тоді розділити на такі типи:

- звуко-образна інформація;
- образотворча інформація;
- вербально-образна інформація.

До звуко-образної інформації можна віднести інформацію творів такого виду мистецтва як музика, до образотворчої – інформацію творів живопису, скульптури, графіки і т.п., до вербально-образної – інформацію, яку дають література, театр, кіно, опера тощо.

Поряд із загальними ознаками треба взяти таку специфічну ознаку, як вид каналу сприйняття даної інформації. Тоді типи ХЕІ розділяться в такий спосіб:

- аудіо-образна інформація;
- візуально-образна інформація;
- аудіо-візуально-образна інформація.

Інформація музичного мистецтва відноситься до такого типу як аудіо-образна інформація. Візуально-образна включає інформацію такого виду мистецтва як образотворче, а аудіо-візуальна – складає інформацію синтетичних видів: театр, опера, балет, кіно.

Якщо розглядати ХЕІ як відображення різноманітності, то вона буде складати систему певних типів інформацій, що визначають сутність твору мистецтва: це пізнавальна інформація, інтелектуальна, чуттєво-емоційна, художня, естетична, індивідуально-авторська, психологічна, морально-етична, прагматична, енергетична й ін. Кожен із перерахованих типів інформації існує і в інших галузях знань, але якщо розглядати в контексті мистецтва в цілому і, зокрема, якогось твору, що містить ці види інформації, то це не тільки пізнавальна, моральна або інтелектуальна інформація, а кожен з цих різновидів являє собою художню пізнавальну інформацію, художню моральну інформацію, художню інтелектуальну інформацію тощо. Будь-яка інформація, що входить до твору мистецтва, є художньо-естетичною. Тому твір мистецтва є інформаційною системою, яка являє собою художньо-естетичну інформацію, що містить в собі вище визначені різновиди. Отже художньо-естетична інформація твору мистецтва (ХЕІТМ) являє собою цілісну інформаційну систему. Для всієї інформаційної системи твору мистецтва загальним є естетичне, а окреме визначає тип інформації. Так пізнавальна передбачає

надбання і розширення (поглиблення) знань про навколишній світ, що відбитий в літературі, музиці, образотворчому мистецтві та ін.

Пізнавальна інформація твору мистецтва може бути абсолютно або відносно новою. Абсолютно новою вона є як феномен в галузі мистецтва, тому що сам твір - єдине, неповторне, оригінальне явище (мова йдеться тільки про високохудожні твори). В плані відносно новизни пізнавальною інформацією твору мистецтва є для окремої особистості. Наприклад, зчитуючи (сприймаючи, осмислюючи) даний тип інформації такого твору мистецтва як література, із сюжету людина впізнає про події, раніше йому невідомі.

Такий тип інформації як інтелектуальна, дає можливість для різного роду розумових операцій. Це може бути аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, виділення основного (стрижневого) і т.д. Змістом цих дій є думки, що стосуються філософських узагальнень про сенс життя, про призначення людини на землі, про відношення людини до навколишнього; або вузьких життєвих узагальнень - про себе, своїх близьких, міжособистісні стосунки.

Мистецтво - це та галузь людської життєдіяльності, що відбиває чуттєво-емоційний світ людей. Художник певними засобами художньої виразності, характерними для кожного окремого виду мистецтва, кодує цю інформацію. Глядач (слухач, читач) у процесі сприйняття твору мистецтва знайомиться з даним типом чуттєво-емоційної інформації. Він зчитує інформацію про емоційний стан автора, тому що автор вкладає свої переживання, відчуття у своє творіння і бажає бути зрозумілим, почутим, бажає, щоб адресат сприйняв ті почуття й емоції, що вкладені ним у твір. Крім того, твір містить інформацію про емоційний настрій героїв, й інформацію, що відбиває емоційне відношення виконавця до даного твору.

Художня інформація, як один з різновидів ХЕІСТ, несе повідомлення про суто специфічні характеристики - це ідея твору, художні образи, художні засоби. Інформація про художні образи, завдяки яким автор виразив свій задум, допомагає адресату, осягти його, усвідомити використання, сполучення тих або інших засобів. У художню інформацію закладена закономірність, існуюча у

відношеннях між художніми образами, художніми засобами, ідеєю твору. У залежності від виду мистецтва даний тип інформації розкриває специфіку художнього матеріалу, художньої форми, художнього змісту тощо.

Естетична інформація дуже тісно пов'язана з таким типом інформації як художня. Ми їх розділяємо теоретично, тому що естетична відбиває красу, прекрасне твору в усіх його художніх характеристиках. Але крім цього естетична інформація несе відомості про те специфічне, неперекладне на інші мови (про що говорить А.Моль) і властиве тільки даному твору. Ця інформація дає можливість відчувати естетичне переживання, насолоду, задоволення. Естетична інформація є також ґрунтом для процесу сприйняття як співтворчості.

Повідомлення про внутрішній стан героїв (образів), про їхні міжособистісні стосунки, несе такий тип інформації як психологічна інформація. Психологічна атмосфера подій, що розгортаються, а саме - конфлікти і шляхи виходу з них, або тупикові ситуації, все це передається автором завдяки психологічній інформації. Агресивність, прояв волі або безвільність, страхи і тривоги, самотність й інші психологічні проблеми, що відбиті у творах мистецтва є змістом даного типу інформації.

Психо-енергетична інформація художнього твору несе в собі зміст, що впливає на приймача інформації на рівні біострумів. Тому цей тип відрізняється від описаного вище. Психологічна інформація має об'єктивний характер. Вона закладена автором і не залежить від того, хто сприймає. А психо-енергетична - має об'єктивно-суб'єктивні характеристики. Крім того, що вона є атрибутом твору, іншими словами, твір несе певну енергетику, остання в процесі сприйняття здобуває індивідуально-психологічний характер, що буде залежати від сприйнятливості, ступеня чутливості й емоційності, характеру власного енергетичного стану приймача інформації. Психологічна енергія може витрачатися на рухові уявлення, волю (іннервацію у формі рухів), на внутрішнє подразнення (складає джерело почуттів), а частина психологічної енергії

переходить шляхом притлумлення в прихований стан, у несвідоме (Оршанський) [47].

Такий тип як індивідуально-авторська інформація дає суб'єкту сприйняття уявлення про автора твору. Слухач, глядач, читач сприймають особу самого художника. Він може бути оптимістом або песимістом, романтиком або скептиком, перебільшувати зло життя або затверджувати радість. Дана інформація відбиває відношення автора до життя, його ідеали: чи є він жагучим викривачем або побутописцем, бездумним споглядачем або борцем за ствердження певних ідеалів [295].

Мистецтво, відображаючи навколишню дійсність у художній формі, подає інформацію про нормативність і регуляцію дій людини в суспільстві, у той історичний період, події якого відбиті в творі. Проблеми "бути або не бути", "що таке добре і, що таке погано" моральні проблеми, що хвилюють людей, є споконвіку актуальними, тому і відбивають у творах різних видів мистецтва. Відомості про постановку моральних проблем (проблема вибору, морального ставлення до чого-небудь, моральної оцінки вчинків і подій), про шляхи їх вирішення закладені в морально-етичній інформації твору.

Прагматична інформація твору відбиває корисність і цінність усіх перерахованих вище типів інформації, а отже, усього твору в цілому. Дана інформація виражається подвійно. З одного боку, йде інформація про цінності твору для всього суспільства, про його значимості для різних часів і поколінь. З іншого боку - кожний суб'єкт, що сприймає твір мистецтва, здобуває інформацію, що є цінною і корисною щодо його індивідуальності. Та сама інформація може бути цінною для однієї людини, і не являти цінності для іншої. Тому прагматична інформація як тип інформації твору мистецтва має об'єктивно-суб'єктивний характер.

Розглянуті типи і види естетичної та художньо-естетичної інформації мають потенційні можливості збагатити тезаурус студентів (майбутніх фахівців), оскільки твір мистецтва – це інформаційна система (сховок соціальної інформації), яка може бути використана у навчальному процесі, а

саме при підготовці соціальних педагогів, як дидактичні засоби, як методи формування професійних умінь і навичок, а також як засоби майбутньої професійної діяльності. Про це буде йти мова у останньому розділі.

2.2. Сутність і зміст основних типів художньо-естетичної інформації твору мистецтва

Твір мистецтва є носієм інформації, яка за своєю суттю неоднозначна, і являє собою складне структурне утворення. Кожний з її елементів за своїм характером – естетичний, а причетність цього елемента до твору мистецтва визначає його як художній. Тому, на наш погляд, правомірно інформацію твору мистецтва (а точніше всі її типи), позначити як художньо-естетичну, таку, що складає цілісну систему окремих типів інформації, тобто твір мистецтва це є інформаційна система, про що вже говорилося вище. Таким чином, художньо-естетична інформація містить у собі n -кількість потоків різнопланових елементів інформації.

Кількість елементів інформації і їх зміст визначається різними авторами (Б.Українець, У.Ріжинашвілі, А.Моль та ін.) по-різному. Так, Б.Українець виділяє дев'ять структурних елементів інформації, позначаючи їх як аспекти: 1) семантичний (зміст або значення інформації); 2) аксиологічний (цінність інформації для самокерованої системи); 3) семіотичний (позначення конкретної інформації у певній знаковій системі); 4) комунікативний (інформаційний зв'язок); 5) теоретико-відображуючий (роль інформації в процесах відображення); 6) гносеологічний (засіб пізнання); 7) фізичний (матеріальне втілення інформації); 8) каузальний; 9) кількісний [232, 64].

Ми поділяємо точку зору У.Ріжинашвілі про те, що естетична інформація твору мистецтва (ми позначаємо її як художньо-естетична) “являє собою діалектично складну і суперечливу єдність і взаємодію принаймні трьох видів або типів повідомлень” [194, 32]. Нею виділяються такі типи: предметно-

значеннєвий, оцїнний, формально-технологічний. Припущення про те, що естетична інформація неоднорідна, а включає «принаймні три види» підтверджує наше уявлення про зміст художньо-естетичної інформації, який виражений десятьма виділеними нами типами інформації, що зливаються в один інформаційний потік художнього твору. Таким чином, усі типи інформації (пізнавальна, художня, естетична, інтелектуальна, емоційна, психологічна, морально-етична, індивідуально-авторська, прагматична, психоенергетична) складають естетичну структурну організацію, що характеризується одночасністю і синтезом усіх цих елементів художньо-естетичної інформації твору мистецтва.

Існуючи одночасно і цілісно, усі види художньо-естетичної інформації несуть повідомлення специфічного для кожного з них змісту. Пов'язують їх в загальний потік, у єдину систему «естетичне» і «художнє». Тому що тільки «художня» характеристика відрізняє, скажімо, пізнавальний тип інформації твору мистецтва від пізнавальної інформації наукової статті.

Повідомлення кожного типу інформації знаходяться у певних відносинах і зв'язках одне з одним. Існуючи в одночасній єдності, вони визначають цінність і значимість кожного.

Розглянемо зміст кожного типу інформації і спробуємо простежити взаємозв'язок між ними, що визначає єдність і цілісність потоку художньо-естетичної інформації твору мистецтва, представлену на схемі структурної моделі ХЕІ (рис. 2.4.).

Рис.2.4. Структурна модель ХЕІ твору мистецтва.

Усі види інформації твору мистецтва взаємозалежні, вони «зливаються» в один інформаційний потік і ми, розглядаючи їх зміст, виділяємо чіткі грані кожного виду суто умовно.

За значимістю ми не виділяємо який-небудь з компонентів. У кожному виді мистецтва і навіть у кожному окремому творі якийсь тип інформації привалює, тобто об'ємно заповнює загальний потік системи художньо-естетичної інформації твору мистецтва. Так, наприклад, А.Моль у своїх роботах виділяє два види інформації у творі мистецтва: семантичну й естетичну. Він відзначає перевагу семантичної інформації в поезії, в порівнянні з музикою, і перевагу в музиці естетичної інформації, у порівнянні з поезією. Або, скажімо, у живописі: абстракціонізм, збільшуючи частку естетичної інформації, різко зменшує семантичну [146, 208].

Крім того, значимість кожного типу інформації залежить від сприймаючого, від того який вид інформації в даному творі більш актуальний для нього в процесі сприйняття у конкретній ситуації. В один момент це може бути психологічна інформація, і тоді вона заповнює більшу частину каналу сприйняття, в інший – естетична або інтелектуальна. Тому послідовність аналізу змісту (сутності) розглянутих типів інформації буде довільна.

Об'єктивною стороною ХЕІ творів мистецтва є те, що мистецтво розповідає про різноманітні події і сторони життя та діяльності як окремих людей, так і суспільства в цілому. У творах відбиті події, факти, емоційні і психологічні стани окремих людей, а також може бути переданий характер цілих епох. Таким чином, у кожному творі мистецтва закладена інформація-знання (див. 1.1.), тому цей вид інформації, який є елементом загального потоку ХЕІ твору, нами детермінується як пізнавальна інформація.

Пізнавальна інформація визначає зміну тезауруса (запасу знань) слухача, читача, глядача. Так, Ю.А. Шрейдером запропонована модель теорії семантичної інформації, у якій яскраво виражена ідея розмаїтості, і запропонований кількісний вимір семантичної інформації як ступінь зміни

тезауруса. Засвоєння одержувачем пізнавальної інформації, тобто інформації-знання, веде до збільшення тезауруса і тим самим до збільшення змістів.

Пізнавальна інформація у творах мистецтва подана неоднозначно і, сказати б, виражається в різних модифікаціях. Так, одну з модифікацій виділяє Є.С.Громов, називаючи її «діловою інформацією» [53, 92-94]. У цьому виді інформації художник відображає об'єктивні природні та соціальні явища навколишньої дійсності, розкриває умови людської життєдіяльності. Тому пізнавальна інформація вимагає від художника максимально точних і достовірних знань про події, епохи, людські стосунки, відображені у його творах. Ця інформація являє собою своєрідну модель певної епохи. Вона і визначає ХЕІ в цілому як вид соціальної інформації, тому що саме цей її тип близький до політичного, ідеологічного, економічного, наукового й інших видів соціальної інформації. “Бальзак ... у своїй «Людській комедії» дає нам чудову реалістичну історію французького суспільства, з якої я, навіть у розумінні економічних деталей, довідався більше ..., ніж із книг усіх фахівців істориків, фахівців цього періоду разом узятих”, - відзначав у свій час Ф.Енгельс [133, 602]. Але не можна забувати, що це не просто економічна або політична інформація, а вона є художньою політичною інформацією, тому що виражена в художній формі, а твір мистецтва в даному випадку є одночасно носієм цієї інформації і засобом її передачі.

Основною властивістю пізнавальної інформації є «нове». Це – нове знання, нова відомість, яку містить твір мистецтва. «Нове» виступає дwoяко. З одного боку – це об'єктивно «нове» і пізнавальна інформація є новим знанням для усіх. Поява нового стилю, нового напрямку, самого твору з використанням нової форми, нового засобу художньої виразності і т.п. і визначає зміст даного виду інформації. З іншого боку – «нове» може бути відносно-суб'єктивним. Тобто пізнавальна інформація даного твору є новою тільки для одержувача п. Це властиво для першої зустрічі з твором мистецтва. Але також пізнавальна інформація не втрачає для реципієнта своєї значущості й актуальності і у наступних зустрічах з нею.

Це забезпечується за рахунок тісного зв'язку пізнавальної інформації з іншими типами ХЕІ. Саме так, наприклад, відбувається з інтелектуальною інформацією. При наступних актах спілкування з твором глядач, слухач, читач одержує все більше і більше можливостей для здійснення різних розумових операцій. Звичайно ж, при цьому він спирається на свій тезаурус і художньо-естетичний досвід спілкування з прекрасним.

Отже, пізнавальна інформація надає забарвлення новизни й іншим типом інформації художнього твору, що й ілюструє їхній взаємозв'язок. Це і художня, і морально-етична, і емоційна, й інші види інформації – усі вони пов'язані з пізнавальною інформацією через «нове».

З гносеологічної точки зору художньо-естетична інформація твору мистецтва має відображуючий характер. Останнє є основною рисою пізнавального різновиду інформації твору, і в той же час визначає характер такого типу інформації як інтелектуальна і пов'язує її з пізнавальною (рис.2.4).

Інтелектуальна інформація, що міститься у творі, визначає рівень усвідомлення навколишнього світу, його розмаїття, складності і суперечливості. У ній закладена оцінка суспільно-соціальних, моральних, психологічних, естетичних явищ. Крім того, інтелектуальна інформація твору мистецтва “являє собою матеріалізацію розумових об'єктивних образів-уявлень про існуючу об'єктивну дійсність, але вихідним матеріалом для суб'єктивних образів є різні сторони цієї дійсності” [127, 13].

Таким чином, інтелектуальна інформація освітлює два аспекти: усвідомлення і осмислення навколишнього та його оцінку, що виражені через естетичне відношення і художню форму.

Ритм, симетрія, точність правильних ліній і форм у мистецтві пов'язані не тільки з естетичними характеристиками, але і з процесом осмислення навколишньої дійсності, із усвідомленням ряду понять: поняття закономірності в сфері матеріально-просторових явищ; поняття правила, закономірність, закон у соціальних явищах і відносинах.

Інтелектуальний шар ХЕІ робить впорядковуючий вплив на уявлення про соціальне і природне оточення, завдяки чому виробляється система поглядів і відносин, а в цілому – світогляду.

Розглянутий тип художньо-естетичної інформації є акумулятором розумової діяльності реципієнта, саме ця інформація народжує думки і стає ґрунтом для різних розумових операцій. Думки можуть бути про себе, про призначення людини, про стосунки людей, про їхню долю, про зв'язок людини із суспільством, із природою, з Космосом, Богом. Характер цих думок залежить від художньої цінності твору і від рівня та глибини інтелектуальної інформації, закладеної автором у творі і, звичайно ж, від художньо-естетичного досвіду й сприйнятливості реципієнта інформації. Отже, думки можуть стосуватися філософських узагальнень, теоретичних умовиводів або вузьких життєвих тем, суто особистісних проблем і побутових відносин [295].

Різноманітність думок, живильним середовищем для якої є інтелектуальна інформація, базується на різних розумових операціях. У процесі синтезу, порівняння й узагальнення одержувач ХЕІ поповнює свій тезаурус новими знаннями, що приходять до нього як результат його власної інтелектуальної діяльності, що в той же час ілюструє взаємозв'язок інтелектуальної інформації з пізнавальною. Аналізуючи подієвий бік літературного або образотворчого твору мистецтва читач (глядач) на рівні узагальнення знаходить шляхи рішення особистісних проблем, виходу з життєвих деструктивних ситуацій, у яких він міг опинитися. Інтелектуальна інформація твору і процес її сприйняття емоційно забарвлені. Це пов'язує її із таким видом інформації як чуттєво-емоційна. Єдність інтелектуально-емоційного потенціалу твору притягає глядача, читача, які знову і знову повертаються до твору і щоразу знаходять для себе нову інтелектуальну роботу (інформацію).

Несвідомо кожний реципієнт прагне зрозуміти твір мистецтва. І як тільки інтелектуальна інформація не зчитується через якісь причини, а це може бути і низький інтелектуальний рівень самого реципієнта, і недостатній художньо-

естетичний досвід спілкування з мистецтвом, і, зрештою, убога інтелектуальна інформація самого твору, читач(глядач, слухач) вважає, що він даний твір не сприймає. Тобто інтелектуальна інформація часто визначає ступінь сприйняття і розуміння твору, але, звичайно ж, у взаємодії з іншими типами ХЕІ (естетичною, емоційною, художньою тощо).

Чуттєво-емоційна інформація за своїм змістом також неоднозначна, а виражена декількома аспектами.

На наш погляд, ці аспекти такі. По-перше, і, очевидно, насамперед, це повідомлення про почуття й емоції, що переживаються героями (персонажами) твору. Одержувач, зчитуючи даний вид інформації, є свідком, спостерігачем за емоційними переживаннями героїв, простежує ситуативні спалахи емоцій і афектів персонажів у драматичній дії. Слідкуючи за дією, глядач (читач, слухач) спостерігає зміну почуттів героїв, переходить їх у амбівалентні.

Тип художньо-естетичної інформації, що ми розглянули, надає можливість проникнути у внутрішній світ переживань людини. Це пов'язує емоційну інформацію з пізнавальною і психологічною. Побачити наче «під мікроскопом», «у розрізі» емоційні спади і піднесення, різноманітність і тонкість почуттів, які властиві різним типам людей, побачити з боку, але й проникнути далеко вглиб, - таку унікальну можливість дає чуттєво-емоційна інформація твору. Динамічні види мистецтва представляють процес емоційно-почуттєвого переживання, його розвиток. Статичні мистецтва демонструють лише момент, ситуацію, але в ній утілена вся глибина, яскравість і повнота почуттів та емоцій тепер, у дану мить. І в процесі сприйняття як співтворчості глядач на підставі художнього домислу через апперцепцію і прогнозування може визначити, що саме передувало появі почуттів, зображених у даний момент, і який подальший їхній розвиток: чи переростуть вони у протилежні або зміняться на зовсім інші.

По-друге, емоційно-почуттєва інформація повідомляє про переживання, про почуттєвий світ автора. Твір мистецтва є результатом, насамперед, його емоційно-почуттєвої роботи, досвіду. Він немов би «вихлюпує» усе, що

нагромадилося в ньому, віддає те, що сформувалося (можливо в радості, а частіше в душевних муках) як цілісне і єдине у своє творіння. І, нам здається, що автор хоче бути не тільки зрозумілим глядачеві, але також, щоб реципієнт, який сприймає цей тип інформації відчув, те що відчув він сам, пережив той емоційний стан, в якому він був. Через цей тип інформації ми бачимо автора, немов би зсередини, його емоційно-почуттєве ставлення до подій, що зображуються ним, до героїв. Автор схильний бути поблажливим до одних персонажів, і обурюється іншими, із ніжністю і любов'ю відноситься до третіх, - і ця інформація дає нам уявлення про нього самого, ми сприймаємо через зображений духовний світ художника, його самого як реальну особистість. На цьому ґрунті емоційно-почуттєва інформація зливається (виявляє взаємозв'язок) з таким різновидом інформації, як індивідуально-авторська.

І по-третє, розглянутий тип інформації відбиває й емоційний стан виконавця. Часто саме це визначає повторні зустрічі глядача, слухача з твором мистецтва. І слухач йде слухати сонату в різних виконаннях, щоб сприйняти радість у різних її «модифікаціях», тому що в одного виконавця вона захоплена, в іншого – бурхлива, а в третього – запалююча. Ця різноманітність виконавчих відтінків доставляє естетичну насолоду сприймаючому художню інформацію.

За своєю сутністю емоційно-почуттєва інформація є художньою й естетично забарвленою. Тому що навіть вітальні (елементарні і життєво необхідні) почуття й емоції, - зображені у творі мистецтва, мають художнє оформлення, вони пропущені через художній образ, і глядач спостерігає за їхньою динамікою. «...Почуттєве завжди збігається за своїм змістом з художнім і естетичним» [96, 7], - відзначає А.С.Канарський, розглядаючи це явище як особливого роду соціальний акт, виражений всебічністю і цілісністю. Емоційно-почуттєва інформація перебуває за межами глядача, поза ним, вона - всередині самого твору.

Емоційно-почуттєва інформація органічно пов'язана з естетичною інформацією твору мистецтва, оскільки естетичне походить від грецького “aisthetikos” – “той, що відчуває, сласний”. І, як уже була сказано вище,

естетична інформація визначає характер усіх видів інформації, закладених у творі мистецтва.

Однак, деякі автори (А.Кондратов, Т.Хільмі) розглядають естетичну інформацію як додаткову. “До «прямої» інформації, що має власну первинну тональність, приєднують додаткову інформацію, яка із погляду значенневої логіки може і не мати зв'язку з «прямою» інформацією, але яка своїм емоційним звучанням підсилює або поглиблює емоційне забарвлення «прямої» інформації і додає їй новий відтінок” [248,114]. У такий спосіб бачить Т.Хільмі з'єднання логічної й емоційної суті поетичної творчості, котрі і складають зміст естетичного.

А.Кондратов, розглядаючи механізм створення поезії, аналогічно попередньому автору, виділяє естетичну інформацію як додаткову. “Поет, - відзначає він, - використовує безліч способів вираження думки, які надає йому рідна мова, він вибирає такий варіант викладу, що задовольняє і вимогам поезії (ритму, рими), і в той же час передає зміст. Інформація не втрачається, зате виклад стає художнім. Це і дозволяє поетичній мові нести додаткову інформацію”[102,15-16].

Ми не можемо погодитися з тим, що естетична інформація – це додаткова інформація. По-перше, вона є визначальним видом інформації в загальному потоці ХЕІ твору і відрізняє твір мистецтва від інших продуктів діяльності людини, знову ж, у єдності з художньою. І, по-друге, вона не прикраса якогонебудь логічного змісту, а, навпаки, є продуктом специфічної (художньої) форми пізнання навколишньої дійсності. І, наприклад, у деяких творах образотворчого мистецтва (у живописі, архітектурі) її «обсяг» переважає над семантичною інформацією, про що у своїх роботах говорив А.Моль.

Естетична інформація по Моль, по-перше, властива тільки творам мистецтва (це впливає з його наукових праць, присвячених даній проблемі), а по-друге, це такий вид інформації, що здатний викликати у реципієнта адекватне, відповідне сприйняття, настрої, емоційний стан, що знову ж підтверджує нашу думку про взаємодію емоційно-почуттєвої й естетичної

інформації. Основною сутнісною (природною) характеристикою естетичної інформації, з чим ми цілком згодні, є те, що вона «неперекладна», вона відноситься не до універсального набору символів, а тільки до набору знань, загальних для того, хто приймає і того, хто передає; вона теоретично неперекладна на іншу «мову» або в систему логічних символів, тому що іншої такої мови для передачі цієї інформації попросту не існує. До неї можна підійти як до якоїсь персональної інформації: передавач представляється вже не нормалізованим, а персоналізованим і персоналізація повідомлення здійснюється саме в полі естетичною інформації [146, 203-206]. Ці дві властивості естетичної інформації: неперекладність і персональність є, на наш погляд, сутнісними характеристиками даного виду інформації. Перша – визначає приналежність цього виду інформації тільки до конкретного твору, вираженому в одній єдиній художній формі. Змінюється форма, змінюється мова, при тій же семантичній інформації, колишня естетична інформація змінюється на іншу, нову, а отже, мова вже буде вестися про новий твір. Таким чином, естетична інформація, визначає сам твір. Роман і кінофільм за мотивами цього роману, роман і опера, що мають одну семантичну інформацію – два різні твори, вони несуть різну естетичну інформацію, викликають різні естетичні почуття і переживання. І друга характеристика – персоналізація повідомлення – на наш погляд, визначається особливостями приймання цієї інформації індивідом. В одного приймача вона викликає одні характеристики відчуття, а в іншого – інші, у залежності від рівня сформованості художньо-естетичного сприйняття, досвіду, тезауруса і ступеня чуттєвості.

Змістовну сторону естетичної інформації доповнюють дослідження М.Крюковського. Конкретні форми існування естетичної інформації він знаходить у відповідних основних естетичних категоріях: прекрасне, потворне, піднесене, комічне, героїчне, трагічне, низьке та ін. “Відповідно, це вже будуть не об'єктивні естетичні категорії у вузькому значенні слова, а естетичні категорії як стан естетичного відношення в цілому, або іншими словами, як якісні стани естетичної інформації” [112, 220].

Точність, нюанси «якісного стану естетичної інформації» сприймаються тими, хто приймає індивідуалізовано, особистісно. Це немов би продовжує, розвиває думку про персоналізацію естетичною інформації, що була висловлена Модем і Літвінцевою. Кожний слухач у неповторній, лише йому властивій якості, відчуває прекрасне, піднесене і тим самим приймає, зчитує естетичну інформацію.

І, звичайно ж, індикатором естетичної інформації є краса, естетичне. Зміна прекрасного, краси тягне за собою зміну самої суті естетичної інформації. Вона також чуйно реагує на заміну або найменше змінювання засобів художньої виразності. Не обов'язково це оцінна зміна (гірше-краще). Зміна яких-небудь засобів художньої виразності (темпу, ритму і т.п.) веде до появи нової якості, а отже, і нової за своїм змістом естетичної інформації, а це конкретна взаємозалежність від такого виду інформації як художня.

Повідомлення про художню виразність твору мистецтва і ступеня його естетичної цінності несе художня інформація. Осмислення цієї інформації відбувається через такі поняття загальної теорії інформації, як оригінальність, надмірність, вибір, упорядкованість, текст, код, знак [283].

Художня виразність твору мистецтва, що є сутнісною стороною художньої інформації, визначається ідеєю твору, художніми образами, зображувально-виражальними засобами, що у свою чергу і складають змістовний аспект даного виду інформації. Якісний і кількісний аналіз змістовних елементів художньо-естетичної інформації здійснюється через вище зазначені характеристики (оригінальність, вибір, упорядкованість, знак тощо).

Таким чином, художня інформація передає тому, хто сприймає основний образно-цілісний зміст твору, узагальнене уявлення автора про світ, про людину, представляє його естетичну концепцію, ідеал. А це є тією гранню, що визначає взаємозв'язок розглянутого виду інформації з індивідуально-авторською, і ще раз підтверджує їхню близькість і спільність. Інформація про художню ідею твору, власне кажучи, і є певною частиною художньої інформації і характеризується через оригінальність, вибір. Художня ідея існує

не сама по собі, а в єдності з іншими структурними елементами твору і тому є неперекладною. Неможливо підібрати адекватний її переклад на мову іншої системи, наприклад, наукову. Будучи пов'язаною з художньою мовою, вона має свій «вигляд» тільки в одній, первісно даній художній формі. Спроба перекладу дає нове утворення, нову самостійну ідею, у цьому і полягає оригінальність і вибір, і саме цей факт ідентифікує художню інформацію з естетичною.

Наступним елементом змісту, що передає художня інформація реципієнту, є художній образ. До слухача, глядача, читача надходить інформація про художній образ як засіб відображення дійсності. Через художню інформацію ми сприймаємо правдивість і реалістичність твору, що зосереджені в художньому образі.

Крім того, художня інформація відбиває причинно-наслідковий зв'язок між образом і твором, де перше є похідним від другого. Художній образ несе інформацію про ті або інші явища навколишньої дійсності, про ціннісно-пізнавальні уявлення, про емоційне й інтелектуальне ставлення художника до світу. При цьому через нього здійснюється і простежується зв'язок художньої інформації з морально-етичною, емоційною, інтелектуальною, оскільки усі ці типи інформації, знаходячись у структурі ХЕІ твору, виявляються через призму художнього образу.

Третім змістовним елементом художньої інформації є зображувально-виражальні засоби (засоби художньої виразності). Розглянутий вид інформації дає нам уявлення, розкриває специфіку художнього повідомлення. Цей потік інформації характеризується через поняття оригінальність, упорядкованість, знак. Так, наприклад, інформація про ритм, метр, про характер звучання, зміну образів у музичному творі визначається поняттям упорядкованість; вибір детермінується обмеженням різноманітності, що виявляється в стилі, манері, художньому чутті митця; збільшення різноманітності співвідноситься з вибором змістовного і формального рівнів. Знак у творі мистецтва є носієм інформації, що закладена в словах, кольорах, звуках, жестах і є узагальненим результатом творчого пошуку художника.

Художня інформація на рівні зображувально-виражальних засобів може характеризуватися багатомірністю. Під багатомірністю розуміють не тільки розташування інформації на площині або в просторі (у виді малюнків, схем, графіків, об'ємних макетів), але і множинність ознак використовуваних символів. Наприклад, інформацію можуть нести не тільки значення букв і цифр, але і їхній колір, розмір, вид шрифту [83,41].

Тому можна зчитувати інформацію, скажімо, емоційну, - у палітрі фарб, у гармонійному сполученні звуків, у динаміці музичного образу і т.п.

Художня інформація орієнтує слухача, читача, глядача на жанр, вид мистецтва, стиль, манеру митця, час його життя і діяльності. За характером інформації, отриманої від зображувально-виражальних засобів твору, можна визначити його автора.

Рівень же духовної і естетичної культури художника (та й суспільства, у якому він діє), визначає зміст і структуру художньої інформації. Таким чином, простежується нерозривний зв'язок останньої з індивідуально-авторським різновидом інформації.

Тісне, взаємопроникне єднання таких типів художньо-естетичної інформації твору, як художня, естетична, індивідуально-авторська і вплив, кожної з них одна на одну відзначається в дослідженні А.В. Літвінцевої.: “Зміст інформації прямо залежить від особистості художника, від того, що представляє він собою як істота біосоціальна, від того якою мірою особистість художника являє собою багатство суспільних відносин своєї епохи. Тільки тоді, коли естетичне представляється через світ художника, через його особистість, через спосіб його мислення, спосіб творіння – метод, стиль, освітлиться його ідеалом, збагатиться його пристрасною, драматизмом, биттям серця, а в кінцевому рахунку, пафосом художньої ідеї автора, - тільки тоді і стає естетичний зміст художнім. Так естетична предметно-семантична інформація на основі авторської суб'єктивної інформації перетворюється в предметно-значеннєвий рівень художньої інформації й остання існує як єдність перших” [127, 19].

Твір мистецтва – це продукт, результат життєвого пошуку, ставлення та поглядів художника на навколишній світ. Інформація про митця закладається в кожному творі не залежно від того чи є воно автобіографічним. Внесення інформації автором про себе відбувається як на усвідомленому, так і на підсвідомому рівні. Тому відомості про особистість художника є сутністю розглянутого типу інформації.

Зміст індивідуально-авторської інформації складають декілька компонентів: світоглядний, психологічний, естетичний, емоційно-почуттєвий, професійно-художній, поведінковий.

Через твір художник передає своє суб'єктивне відношення до світу, виражає свої погляди на різного роду події: політичні, економічні, побутові (життєві), культурні, наукові і т.п. Це можуть бути погляди релігійного або атеїстичного характеру, ідеалістичного або матеріалістичного. Наприклад, ставлення до певних галузей наукових знань, виражене у повісті М.Булгакова «Собаче серце».

На даному інформативному рівні автор може представляти реципієнту свої погляди на майбутнє, і, таким чином, інформація буде носити прогностичний характер.

Психофізіологічний шар інформації розкриває внутрішній стан автора, його проблеми як психологічного рівня (внутрішній конфлікт, самотність, розчарування, що знаходяться глибоко в підсвідомості і накладають відображення на особистісні характеристики художника), так і фізіологічного (патопсихологічні порушення: шизофренія, параноя, сексуальні розлади). Ці проблеми знаходяться глибоко в підсвідомості і накладають відображення на особистісні характеристики митця. Знання художньої мови, достатній художньо-естетичний досвід спілкування з мистецтвом, уміння зчитувати образну інформацію допомагає реципієнту сприймати психологічні і фізіологічні проблеми, що сублімувалися у творчому спадку поета, художника в цілому або навіть в окремому творі. Яскравим прикладом слугують твори С.Далі, Ф.М.Достоевського, Ван Гога, М.К.Чюрльоніса.

Емоційність, чуттєвість, темперамент автора передається через цілісну художню тканину твору. Замисленість, мрійність, романтичність поета одержують своє відображення у віршах (С.Єсенін); експресія, нестриманість у почуттях і емоціях, напористість композитора в його симфоніях і сонатах (Л.В.Бетховен); почуття «похмурої величі», височини, демонізму - в полотнах художника (В.Врубель). Через емоційно-почуттєвий шар, представленого типу інформації, можна визначити різноманітне ставлення автора до дійсності, до самого себе, до художніх героїв-образів. Почуття закоханості, ностальгії, тривожності «зчитуються» як у всій творчості, так і в окремому творі.

Естетичний компонент індивідуально-авторського різновиду інформації демонструє читачу, глядачу, слухачу уявлення композитора, письменника, художника про красу, прекрасне. У даному типі інформації розкриваються естетичні цінності, установки, уявлення про естетичний ідеал автора. Естетичний компонент розкриває естетичні смаки художника. Саме в цій інформації відбиті оцінки і судження автора відносно до зображуваних явищ дійсності. Інформацію про стильові особливості, про творчу манеру, про специфіку роботи з художнім матеріалом дає професійно-художній компонент. По ньому ми судимо про рівень професійної майстерності художника, про його вміння володіти тими або іншими технічними, художніми прийомами, які властиві кожному виду мистецтва. Даний вид інформації розкриває задум автора і демонструє професійне вміння втілення ідеального, сутнісного змісту у формально-знакову структуру.

Що стосується поведінкового компонента, то він має місце далеко не у всіх видах мистецтва. Найбільше даний шар інформації можна спостерігати в літературі, зокрема в поезії (наприклад, В.Маяковський, С.Єсенін, Ю.Лермонтов і ін.), частково в живописі.

Індивідуально-авторська інформація також може містити відомості зовнішньо-описового плану, що дають візуальне уявлення про автора. Така інформація більше характерна для живопису (автопортрети). У літературі вона подана у вигляді словесного опису. У музичних творах індивідуально-

авторська інформація відбиває емоційно-почуттєвий стан композитора. Отже, у літературі ми одержуємо відомості про автора через опис, в образотворчому мистецтві – через зображення, у музиці – через відбиття почуттів.

Крім того, складовою індивідуально-авторської інформації “є ідейно-емоційна рефлексія автора твору мистецтва на зображені ним об'єктивні події і внутрішній світ його героїв. Зрозуміло, емоційна сторона як вираження ставлення митця до змісту художнього твору в різних видах мистецтва може втілюватися неоднаково: більш безпосередньо в таких видах, як художня література, музика, живопис, кіномистецтво, менш – в архітектурі, скульптурі, прикладному мистецтві” [16, 10].

Художник, композитор або письменник – особистість, що найбільш чуйно, тонко відчуває дух епохи, у якій живе і діє. Індивідуально-авторська інформація у творі тісно переплітається з інформацією, що відображає звичаї, устої, норми суспільних відносин, тобто морально-естетичною інформацією твору мистецтва.

Основні категорії етики «добро» і «зло» тісно переплітаються з категоріями естетики «прекрасне» – «потворне», «піднесене» - «низьке» і матеріалізуються у творі мистецтва на рівні змісту і форми.

Більш яскраво даний вид інформації представлений у літературі й образотворчому мистецтві (зокрема живописі), театрі, кіномистецтві, опері й ін. У даних видах мистецтва найбільше ілюстративно представлена інформація про способи нормативної регуляції дій людини в суспільстві, про моральність і мораль як особливі форми суспільної свідомості та про тип суспільних відносин, що власне, і є основною сутністю даного виду інформації. Структуру змісту морально-етичної інформації складають такі компоненти як повідомлення про моральні норми, поняття, знання, судження, передача в художній формі моральних почуттів і емоцій, відображення поведінкових дій людини.

Перераховані вище види мистецтва подають інформацію адресату про різні сфери громадського життя, де мораль регулює поведінку і свідомість

людини: простежуються стосунки в родині, побуті, у політиці, у внутрішньогрупових і міжкласових відношеннях. Характерним для розглянутого виду інформації є можливість перенесення і занурення читача, глядача у різні морально-етичні умови, пов'язані зі специфічними історичними, політичними, економічними особливостями зображуваної епохи (часу), країни, народності (національності) і т.п. Дана інформація допомагає досягти внутрішні моральні переживання героїв творів: їхні сумніви, незадоволення, розчарування, муки сумління, гризоту і каяття.

Цей момент зближує морально-етичну інформацію з психологічною, оскільки розглянутий вид інформації дає можливість побачити й оцінити не тільки практичну дію героїв твору, але їхні спонукання і наміри, мотиви вчинків, розглянути хід їхніх думок і шлях, яким герой прийшов до певного рішення. Морально-етична інформація в тандемі з психологічною, немов би «анатомує» перед читачем, глядачем внутрішній зміст вчинків людей у повсякденному житті через художні образи. Перед реципієнтом розкриваються окремі ситуації, що вимагають морального вибору, а також величезний історичний досвід формування загальнолюдських нормативно-регуляційних відносин.

Добро і зло у вічному конфлікті, є невід'ємним атрибутом твору мистецтва. Якщо в літературі, театрі, кіно, образотворчому мистецтві відбиваються усі три компоненти змісту морально-етичної інформації, то в музичному мистецтві наявне повідомлення тільки на рівні другого елемента тобто передача емоційно-почуттєвого. Програмна музика визначає емоційно-моральне ставлення слухача до твору, непрограмна - надає більше можливості для варіативності сприйняття, але й у ній, як правило, перемагає світле, радісне, добро. У музиці "... може відбиватися все життя людське, у тій мірі, в якій вона «хвилює» душу почуттям суму, скорботи і почуттям відради, із усіма нескінченними відтінками цих двох почуттів" [209, 169-170].

Морально-етична інформація твору поєднується, "зливається" із психологічною інформацією. Як у реальному житті, так і у творі мистецтва, що

відбиває це життя, через художній образ і форму, в основі моральних вчинків, суджень, оцінок лежать психологічні механізми, що дуже часто визначають їхній характер і зміст. Наприклад, такі механізми розвитку особистості як наслідування, рефлексія, ідентифікація, самоконтроль визначають вчинки і дії людини як у реальних життєвих ситуаціях, так і безпосередньо у творі мистецтва. Відомості про причинно-наслідкові зв'язки між моральним і психологічним ми можемо одержати з художньо-естетичної інформації твору, носіями, яких є потоки морально-етичної і психологічної інформації.

Отже, психологічна інформація твору – це інформація про психологічні проблеми і психологічні особливості героїв творів і суспільства, яке зображується, історичного періоду, що і є сутнісною стороною даної інформації.

Психологічні проблеми охоплюють широкий спектр відносин людини із суспільством, людини з природою, людини із самим собою. Дані компоненти і являють собою зміст психологічної інформації твору мистецтва:

- людина ↔ суспільство: міжособистісні стосунки (ділові, особисті), конфлікти, психологічна атмосфера, агресивність і т.п.;
- людина ↔ природа: агресивність, виживаність, «царювання», оволодіння людиною багатствами природи і т.п.;
- людина «Я ↔ я»: воля і безвільність, страхи і тривоги, самотність, сором'язливість, незадоволеність і т.п.

Психологічна інформація, як і морально-етична, подана через опис у літературі, через зображення у творах образотворчого мистецтва, а також відбивається в музиці у всім її жанровому і стильовому розмаїтті. Кожний із видів мистецтва має свою специфіку стосовно засобів художньої виразності, через які передається реципієнту інформація розглянутого типу. Спільною ланкою, через яку передається і приймається психологічна інформація для усіх видів мистецтва є емоція, що поєднує описуваний вид інформації з емоційною. Вони настільки близькі, що деякі автори поєднують ці два потоки в один «шар емоційно-психологічної інформації» (А.Літвінцева). І, звичайно ж,

дана проблема розглядається через призму суб'єкта, а це знову ж підтверджує нашу думку про взаємодію моральної, психологічної й емоційної інформації: "...оскільки суб'єкт, із усією його соціальністю буде складовою частиною естетичного відношення, входить у предметний зміст художньої інформації (у нашій дослідженні художньо-естетичної інформації твору - Г.Л.), то він входить у нього і як суб'єкт, що переживає певний емоційний стан, тобто як такий, який відчуває, який переживає, із усією своєю психікою.

Це наводить на думку про те, що в предметно-семантичній, естетичній за своєю природою, змістовній художній інформації, цілком правомірно виділити шар емоційно-психологічної інформації, пов'язаної з переживаннями суб'єкта, настановами, інтуїцією, оцінками, вольовими й іншими компонентами"[127, 14].

Крім того, психологічна інформація є гранню, аспектом естетичної інформації, що у єдності з емоційною дозволяє "оголосити причину відсутності інформаційного насичення для досконалого твору. Якщо знайомий уже твір читається другий, третій раз, то інформація, яка добувається з нього, змінюється (зменшується її кількість або зростає), але не зникає зовсім" [240, 13]. Мистецтво наділене унікальною здатністю надати реципієнтові можливість, через психологічну інформацію, що містить у собі відомості про стан людини, простежити як за помітними зовні так і внутрішніми психологічними змінами особистості, у залежності від специфіки виду мистецтва.

Психологічна інформація твору розкриває внутрішній психологічний стан персонажів, дозволяє якомога більше наблизитися до тих психологічних явищ, які у реальному житті є недоступними ні для психолога, соціального педагога, ні для лікаря. Це та інформація, яку Є.С.Громов називає діловою, інформація про конкретну неповторну особу, здобута з художнього твору, виступаючи як знання, ... набирає форму уявлення про загальні закономірності. Це знання принципово не відрізняється від тієї наукової інформації, якою звичайно користуються лікарі, педагоги, слідчі, коли їм потрібно глибоко

дослідити конкретну особистість з усіма її індивідуальними особливостями [53]. Тому чимало корисного можна дізнатися про психіку людини з художніх творів такого визнаного письменника як, наприклад, Ф.М.Достоевський, вказує Є.С.Громов.

Оскільки даний вид інформації дає знання про закономірності людської психіки, її особливості, це зближує її із пізнавальною, вони зливаються в один інформаційний потік.

Аксіоматичним є твердження про те, що мистецтво певним чином впливає на психіку людини. Це може бути як позитивний, добродійний, так і негативний вплив. Даний феномен використовувався людьми з давніх давен: релігія, воєнні дії, медицина, сфера дозвілля тощо. На наш погляд, твір мистецтва несе інформацію, яка є результатом відбиття, що використовується як керуючий вплив (родова ознака поняття інформація, розглянута в підрозділі 1.1.). Це, так званий, психоенергетичний різновид ХЕІ твору. У науковій літературі має місце поняття «художня енергія», однак воно вживається дещо з іронічним змістом. Ми вважаємо, що за такою іронією криється серйозний смисл.

Твір несе певну енергетику, характер якої ще мало досліджений, однак ми вважаємо, що її вплив на людину здійснюється на психофізіологічному рівні і рівні біострумів. Якщо розглядати людину і твір мистецтва як відкриті системи (відкрита система – система, що має можливість передавати інформацію), то вони мають такі загальні характеристики як ритм, колір, звук. Ритм є основою біологічного існування людини, і як тільки порушується ритм биття серця, починаються проблеми на фізичному рівні (з'являються різного роду захворювання). Крім того поняття ритму пов'язане зі способом життя людини, з так званими біоритмами, їхнє порушення веде до безсоння, млявості, зниження працездатності тощо.

У мистецтві ритм є засобом художньої виразності, що детермінує зміст художньої думки і в літературі, зокрема в поезії, і в музиці, і в образотворчому мистецтві.

Колір і звук, їхнє сприйняття людиною, визначають можливість орієнтації її в навколишньому світі, а також її дії і поведінку. Теж саме можна сказати про форму. Розташовані у певній системі, яка і складає твір мистецтва, художні виразні засоби, впливають на емоційно-почуттєву сферу людини, котра надає руху інтелектуальній та фізіологічній сферам. Емоції – це свого роду енергія, тому носіями інформації про характер цієї енергетики є знакові системи і символи мистецтва.

А.В.Михайлов, аналізуючи концепцію твору мистецтва Теодора В.Адорно відзначає виділену французьким ученим внутрішню енергію поетичного і музичного твору, виражену таким засобом виразності як рух: “... принципово в кожний даний момент існує деяка сума «енергетичного» руху, що знову таки в принципі, не убуває і не збільшується з часом, також як не убуває і не зменшується принципово енергія гекзаметра в епічній поемі, незважаючи на десятки тисяч віршів, але так само як зміст віршів не зводиться до їхньої енергії, а закладений у тому, що злило з цією енергією, так само це й у музиці”[222, 322].

Художнім знаком може бути слово, колір, звук. Слово у своєму ритмічному оформленні (те ж можна сказати і про звук) використовувалося з давніх давен в усній народній творчості, до якої лінгвісти відносять замовляння, молитви, народні ритуали (пісні, танці, костюми) тощо (І.Сахаров, Н.Мечковська), де підібрані такі знакові сполучення, які подають інформацію, що впливає певним чином на психологічну систему людини і спричиняє певний результат: емоційний, поведінковий і навіть фізіологічний.

Марші використовувалися протягом всієї історії багатьох країн у військових і політичних іграх. Така музика викликала почуття згуртування, колективізму, а також агресії, непереможності і всездозволеності.

Релігія, більше інших соціальних явищ, спирається саме на цей вид інформації для впливу на свідомість, волю, емоції людини. У творах мистецтва (природно-релігійного змісту) її цікавить не художньо-естетична інформація твору як типова, а психоенергетична, як маніпулятор.

Дослідженню впливу музичного мистецтва на особистість, присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних учених [293]. Так, дослідники прийшли до висновку, що такий стиль музичного мистецтва як рок несприятливо впливає на розвиток особистості на психофізіологічному рівні. Розмірний тиск звукового потоку при прослуховуванні важкого року руйнує у вушній раковині кортієв орган, що веде до глухоти (Ф.Гукович – Мінськ); реакція на рок-музику дорівнює реакції на середньоалкогольне сп'яніння (Новицька – Мінськ); вплив року сприяє порушенню підкіркових структур головного мозку з неадекватними біологічними реакціями, різкому зростанню збудливості центральної нервової системи, стресовому підвищенню секреції залоз: щитовидної і підшлункової, порушенню реалізації м'язової системи (Ю.Юцевич – Україна), підсилює виділення адреналіну, що збуджує нервову систему і потребує стресової реалізації шляхом граничних фізичних навантажень (Голитик і Марко - Німеччина); руйнівню впливає на біоритми, діє як наркотик (потреба в черговій порції рок-музики), здійснює вплив на психіку, при цьому викликає агресивність і безвільність, тривожність і байдужість, меланхолію і неконтрольовану активність, бездумність і легковажність, бажання розважатися (Даймонд – США).

Негативний вплив рок-музики, на наш погляд, обумовлений споживанням інформації про негативну енергетику, даного стилю музичного мистецтва.

Терапевтичний ефект музичного мистецтва вивчався вченими різних країн. Існують «музично-терапевтичні школи» дослідження в США, Німеччини, Франції, Швейцарії, Австрії, Польщі, Румунії. Вітчизняні вчені, І.Тарханов (1898), В.Бехтерев (1919), - перші дослідники нашої країни, які вивчали вплив музики на людину. Терапевтичному впливу музики присвячені роботи Ж.Шошиної (1966 р.), учені Тбіліської консерваторії, займаючись розробкою теми «Мозок і музичне мислення», досліджують можливості музичної терапії. Л.П. Новицька вперше у своїх наукових працях охарактеризувала музику як високоефективний інформаційний засіб керування біоенергетичним станом кори, робочим тонусом мозку і якісною стороною

поводження здорових осіб. Про наркотичний вплив рок-музики на людину на біохімічному рівні говорить Г.Амінєв (1987). Фізіологічні механізми негативного впливу рок-музики на людський організм подані в роботі П.Вайнцвайга (1990). Дані дослідження розкрили різноспрямованість впливу сигналів класичної музики з одного боку, і сигналів поп-музики з іншого боку, на функціональний стан ЦНС і поведінку людини [158, 5].

Сприйняття і переробка інформації про енергетику позитивного характеру, закладеної у творі мистецтва, сприяє компенсаторним можливостям організму людини. Легалізація, визнання існування психоенергетичної інформації творів мистецтва виражається й у появі такого напрямку в образотворчому мистецтві як езотеричний живопис – мистецтво, в якому виражається внутрішнє, таємне, приховане, призначене винятково для посвячених [212].

Таким чином, психоенергетичний тип інформації твору несе повідомлення про енергетику (негативну або позитивну), яка міститься в ньому і впливає на людину (існують дослідження, що підтверджують сприятливий вплив музики на ріст рослин, на збільшення удоїв молока в корів), що і відбиває сутність даного типу інформації. Компонентами її змісту є: інформація про енергію, яка впливає на фізіологію, на свідомість, на емоції і почуття (психологічні стани). Отже, простежується взаємозв'язок психоенергетичної інформації твору з психологічною, емоційною, художньою і естетичною. Останній тип в єдності з розглянутим різновидом інформації підсилює катарсисний (очищуюче-терапевтичний) ефект твору. Безумовно, ступінь впливу і сприйняття психоенергетичної інформації залежить від індивідуальних особливостей суб'єкта сприйняття, про що вже говорилося вище, а саме, його сприйнятливості, чуттєвості, художньо-естетичної освіченості і досвіду.

Поєднує усі типи інформації твору мистецтва, будучи частиною кожного потоку ХЕІ, прагматична інформація. Інформація, що несе повідомлення і міру практичної значимості для суб'єкта, що її сприймає. Тому змістом прагматичної інформації є цінність і корисність. Дані компоненти мають такі

властивості як новизна, оригінальність, зрозумілість, доступність [108, 201], через котрі і реалізується (матеріалізується) розглянутий тип інформації.

Цінність і корисність як компоненти характеризуються з декількох аспектів: об'єктивно-суб'єктивного і якісного (позитивне, негативне). Об'єктивно-суб'єктивний аспект виражається в значимості відомостей, що закладені в потоках ХЕІ як для всього людства, так і для окремої особистості. Об'єктивність визначає цінність і корисність певних (а в деяких випадках і всієї інформаційної системи) типів інформації твору протягом тривалого історичного часу, і для кожного покоління становить інтерес та являє джерелом нового, пізнавального, що, власне, і встановлює міру цінності твору мистецтва як інформаційної системи. Суб'єктивність цінності і корисності, які складають прагматичну інформацію, встановлює значимість даного типу інформації для окремого реципієнта, і як уже відзначалося вище, характер та зміст сприйняття прагматичної інформації буде залежати від особистості: її емоційності, сприйнятливості, інтелектуальності, художньої досвідченості.

Якісний бік інформації як позитивної (чи негативної) цінності і корисності розглядається Р.Аккофом, Г.Бейтсоном, Д.М.Маккеєм, У.Майлсом, А.А.Харкевичем, Ю.А.Шрейдером і ін. У теорії обміну інформацією використовуються негативні цінності, так у результаті одержання відомостей зростає невизначеність. У статистичній теорії інформації одержання повідомлень зменшує або зберігає невизначеність. Прагматична інформація твору мистецтва може мати як позитивну, так і негативну характеристику цінності, у залежності від актуальності та результатів впливу на одержувача інших потоків ХЕІ, які і визначають зміст розглянутої інформації. Зливаючись з різними потоками, прагматична інформація визначає дієвість кожного і паралельно всього потоку ХЕІ твору.

Наприклад, зливаючись з пізнавальним типом ХЕІ в єдиний потік, прагматична інформація знижує невизначеність, чим насичує тезаурус одержувача, і, тим самим, визначає її корисність. Теж відбувається і при сприйнятті суб'єктом емоційної, художньої, психологічної, індивідуально-

авторської й інших типів інформації художнього твору. Що стосується відображення цінності цілісного потоку ХЕІ, то прагматична інформація, володіючи такими властивостями, як новизна, оригінальність, зрозумілість, доступність, несе повідомлення, спрямовані на формування певних цінностей, що розкривають актуальні проблеми суспільства в цілому й окремої особистості зокрема, повідомлення про постановку і вирішення проблем привнесення естетичного начала в різні сфери життєдіяльності людини, несе відомості про відображення зв'язку мистецтва з життям, про естетично організуючий вплив мистецтва на навколишній світ і т.п. Крім вказаного вище, прагматична інформація визначає міру розважальності окремих творів мистецтва, міру споживчої декоративності.

Потік прагматичної інформації стимулює в реципієнта потребу в інших видах діяльності, активізує потенціал особистості. Розгляд твору мистецтва читачем, глядачем, слухачем як реалізацію нездійснених бажань і фантазій, здійснюється через корисність, що є властивістю прагматичної інформації.

Розглянуті нами типи інформації складають єдину інформаційну систему твору мистецтва, об'єднані в єдиний інформаційний потік художньо-естетичної інформації. Наповнюваність (обсяг) потоку кожним видом інформації залежить від виду мистецтва й індивідуальних особливостей реципієнта. Естетичний і художній типи інформації визначають сутнісну характеристику всіх інших типів, і є об'єднуючими й детермінуючими елементами у всьому потоці художньо-естетичної інформації твору, яка виділяється як вид соціальної інформації. А виходячи з цього, ХЕІ може бути використана в такому соціальному процесі як підготовка майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі. Для цього необхідно досліджувати діяльнісний аспект ХЕІ, її можливості, через функціональність як реалізацію (матеріалізацію) кожного типу інформації і цілісного потоку всієї інформаційної системи твору мистецтва (художньо-естетичної інформації).

2.3. Функції художньо-естетичної інформації твору мистецтва

У науковій літературі (філософській, мистецтвознавчій, педагогічній) досить широко розглядаються проблеми впливу мистецтва на формування особистості, його пізнавальна і виховна роль (С.Асенін, І.Немцов, Н.Миропольська, Ю.Алієв, В.Борєв, Л.Левчук, М.Овсянніков, Л.Хлебнікова, М.Каган, М.Марков). Ряд досліджень присвячені або торкаються окремих аспектів різних функцій мистецтва (М.Афасіжев, А.Зісь, О.Органова, Р.Шульга, Ю.Филип'єв та ін.). Пізнавальній, комунікативній і морально-виховній функціям приділили увагу в своїх дослідженнях С.Асенін, М.Афасіжев, Є.Громов, А.Зісь. Науковець Р.Шульга розглядає особливості функціонування мистецтва в сфері буденної свідомості. Через призму естетичного сприйняття і з позиції естетичного виховання О.Органова виділяє такі функції мистецтва: розвиток творчого мислення, формування в людей певного світорозуміння, усвідомлення сутності існуючих у соціальній дійсності естетичних, моральних, політичних й інших ідеалів, розвиток здатності самостійної оцінки дійсності, яка сприймається. При цьому дослідниця вказує, що задоволення естетичних потреб людей є визначальною, основною, специфічною функцією мистецтва [164]. Визначаючи специфіку мистецтва, М.Марков спирається на функції виконувани мистецтвом у суспільстві, ними є: пізнання емоційної сторони людської дійсності, виховання чуттєвості (здатності до емоційних переживань, компенсацію відсутніх у реальному житті індивіда переживань) [131, 64-68]. Де хто з авторів обмежують функціональні можливості мистецтва, прив'язуючи їх до окремих видів, наприклад, до декоративно-прикладного мистецтва. Вони виділяють тільки утилітарну і духовну функції [167, 26].

Вищезгадані дослідження, розкриваючи специфіку мистецтва як особливого, самостійного соціального явища, підкреслюють його значимість через функціонування. Останнє представляється через таке широке поняття як «функції мистецтва», тобто автори розглядають діяльнісний аспект (функції)

цілісного явища (мистецтва), тому названі функції відносяться взагалі до всіх видів мистецтва.

Ю.А.Филип'єв також у своїх роботах зупиняється на функціях мистецтва, однак він уже розглядає їх через призму естетичної інформації і при цьому виділяє наступні функції: наслідувально-відтворююча, естетично-налаштовуюча, образно-пізнавальна, образно-ілюстративна, функція організації всіх духовних сил [241].

У своєму дослідженні ми звизимо розглянутий, а саме діяльнісний, аспект мистецтва до поняття «функції інформації», яка закладена в окремому творі мистецтва будь-якого його виду (надалі будемо позначати як функції художньо-естетичної інформації).

У філософській літературі поняття «інформація» розглядається як властивість матерії, і виходячи з цього вона має певні функції: “Часто, коли досліджуються вищі види інформації (кібернетичні), звичайно звертається увага лише на відображуючу, комунікативну й управлінську функції інформації. Це функції «актуальної», вільної інформації і вони, звичайно, дуже важливі. Однак ці функції інформації ніколи б не з'явилися (особливо управлінська і комунікативна), якби не існувала функція збереження і нагромадження в процесі руху і розвитку будь-яких матеріальних систем”, - відзначає А.Урсул у своїй роботі «Інформація» і далі говорить: “...можливість збереження і передачі інформації в часі і просторі, що властива всій матерії, відрізняється найбільш універсальною функцією інформації й одночасно основою для передачі інформації з цілеспрямованих каналів зв'язку...”[233, 174-184]. Функції, зазначені А.Урсулом, універсальні для будь-якої інформаційної системи і також поширюються на твір мистецтва, що є матеріальним об'єктом і тому є певною інформаційною системою, яка включає описані вище типи інформації. Або можна сказати інакше: твір мистецтва виконує універсальні функції інформації (комунікативну, відображуючу, управлінську, функцію збереження і передачі) і тому його можна вважати інформаційною системою. Але окрім цих функцій він виконує і ряд інших, специфічних. Визначення

функцій природно здійснювати щодо змісту кожного виділеного вище типу інформації, який міститься у творі мистецтва. В аспекті інформаційної природи мистецтва твір будь-якого його виду є носієм соціальної інформації, а в зв'язку з цим має такі ознаки як результативна, управлінська і діяльнісна. Дані ознаки визначають один з його істотних боків – функціональний, що виражається в зміні яких-небудь параметрів суб'єкта сприйняття ХЕІ під її впливом. Твір мистецтва, будучи інформаційною системою, котра складається з потоків розглянутих вище типів інформації, і виконує ряд функцій (від латинського *functio* – здійснення, виконання), тобто сприяє розвитку, формуванню, впорядкуванню, осмисленню, утвердженню особистості. Функції ХЕІ твору розглядаються нами з погляду наслідків, які спричиняються впливом кожного типу (потоків) інформації на приймача: так, є важливими, які утворення (інтелектуальні, емоційні, фізіологічні, моральні, естетичні тощо) особистості піддаються зміні, їхній характер, кількісні (обсяг) та якісні характеристики, що визначають зміст цих змін. Наприклад, спілкування з твором мистецтва сприяє надбанню нових знань, що веде до збагачення тезауруса і, природно до його зміни. Говорячи про наслідки, як про зміни, треба відзначити, що вони можуть характеризуватися як сприятливі або як несприятливі. У літературі існує думка, що інформація твору мистецтва має позитивну спрямованість: “оскільки його (мистецтва) організаційна функція має інформаційну природу, це вносить в його дії вже однозначну і відповідно тому тільки позитивну спрямованість. Якби ця спрямованість раптом стала негативною, то естетичне начало перетворилося б таким чином не в інформаційну, а в ентропійну силу, що призводить до хаосу і дезорганізованості”[241, 24].

Позитивна спрямованість, а значить сприятливий наслідок, прийому ХЕІ твору іманентний всім її видам. Однак є окремі типи інформації, що викликають і негативні наслідки, впливаючи на психологію приймаючого, про що вже велася мова (див.2.2). При розгляді кожного інформаційного потоку ХЕІ ми будемо розглядати і їхні функції, що впливають позитивно на професійну підготовку майбутнього фахівця (соціального педагога), а саме

інформацію спрямовану на розвиток у студентів емоційної, інтелектуальної сфери, прагнення до творчої діяльності, досвіду спілкування і т.п. Проаналізувавши функції мистецтва, які розглядаються вченими різних галузей наукових знань, ми виділили функціональні блоки кожного виду ХЕІ. Пізнавальна інформація - це знання про навколишній світ, що представлені в художній формі і сховком яких є сам твір. Ці знання спрямовані на придбання досвіду, зміну обсягу тезаурусу, активізацію діяльності, а отже, виконують, на наш погляд, такі функції:

Блок 1. Функції пізнавальної інформації ХЕІ.

1. Збагачення тезаурусу.
2. Художнє осмислення світу.
3. Придбання певних знань.
4. Мобілізує.
5. Виховна.
6. Визначення взаємозв'язку окремих творів мистецтва з практикою минулого і сьогодення.
7. Розкриття закономірностей, що відбивають зв'язок мистецтва з життям суспільства.
8. Розкриття актуальних особистісних проблем та проблем суспільства.
9. Пізнання «внутрішнього життя почуттів».
10. Естетично-організуюча функція.
11. Ілюстративна.
12. Формування світогляду.
13. Орієнтація в художньому стилі.
14. Визначення властивостей художнього матеріалу.
15. Визначення естетичних властивостей виразних засобів.
16. Постановка проблем привнесення естетичного начала в різні сфери життєдіяльності.

Блок 2. Функції інтелектуальної інформації ХЕІ.

1. Розвиток пізнавальних психічних процесів.

2. Розвиток власної думки.
3. Формування ідеалів.
4. Розвиток естетичних і художніх поглядів, відносин, потреб.
5. Аксиологічна.
6. Упорядкування системи уявлень про навколишній світ.
7. Формування естетичного ставлення до світу.
8. Естетично організуюча функція.
9. Ілюстративна.
10. Аналіз психологічних станів.
11. Функції діалогу.

Блок 3. Функції емоційно-чуттєвої інформації.

1. Нагадування, пожвавлення, відродження пережитих почуттів.
2. Мобілізує.
3. Емпатична.
4. Проникнення у внутрішній суб'єктивний світ іншого.
5. Ілюстративна.

Блок 4. Функції морально-естетичної інформації.

1. Твердження суспільних і особистісних ідеалів.
2. Відбудовуюча.
3. Формування ціннісних орієнтирів.
4. Формування світогляду.
5. Вплив на поведінкові установки.
6. Емпатична.
7. Пізнавальна функція.
8. Ілюстративна.

Блок 5. Функції естетичної інформації.

1. Розвиток естетичного смаку, оцінки, потреби.
2. Гедоністична.
3. Розвиток естетичної чутливості.
4. Розвиток здатності сприймати красу.

5. Управлінська.
6. Ілюстративна.
7. Функція емоційної заразливості.

Блок 6. Функції художньої інформації.

1. Орієнтація у стилях чи напрямках мистецтва.
2. Визначення властивостей художнього матеріалу.
3. Визначення специфічних властивостей художньої форми.
4. Визначення естетичних властивостей виражальних засобів.
5. Визначення естетичних закономірностей мистецтва.
6. Ілюстративна.
7. Розвиток естетичної чутливості.
8. Розвиток естетичного смаку, оцінки, потреби.
9. Розвиток художньо-естетичного досвіду сприйняття творів мистецтва.

Блок 7. Функції психологічної інформації.

1. Емпатична.
2. Отримання нових знань про психологічні явища.
3. Аналіз психічних станів.
4. Вирішення власних психологічних проблем, через сприйняття психологічних ситуацій, відображених у творі.
5. Рефлексія.
6. Проникнення у внутрішній світ людини через художній образ (образ героя).
7. Ілюстративна.

Блок 7. Функції психоенергетичної інформації.

1. Катарсисна.
2. Вплив на емоційно-чуттєвий стан приймача.
3. Актуалізація минулого чуттєвого досвіду.
4. Психотерапевтична.
5. Корекція емоційного стану приймача (стимулювання – гальмування).

6. Рефлексивна.
7. Згладжування конфлікту з несвідомим.
8. Функції енергетичного донорства.
9. Управлінська.
10. Розважальна.
11. Функція емоційної заразливості.
12. Реалізація нездійснених бажань і фантазій.

Блок 9. Функції індивідуально-авторської інформації.

1. Співтворча.
2. Функція діалогу (опонуюча).
3. Бачення навколишнього очима іншого (рефлексивна).
4. Ілюстративна.
5. Комунікативна.
6. Пізнавальна.

Блок 10. Функції прагматичної інформації.

1. Розкриття цінності продуктів художньої творчості.
2. Актуалізація минулого почуттєвого досвіду.
3. Постановка, висвітлення, рішення проблем привнесення естетичного начала в різні сфери життєдіяльності людини.
4. Відображення зв'язку мистецтва з життям.
5. Реалізація нездійснених бажань і фантазій.
6. Естетично організуюча функція.
7. Розважальна.
8. Розвиток пізнавальних психічних процесів.
9. Аксиологічна.
10. Розкриття актуальних проблем.
11. Формування ціннісних орієнтирів.
12. Управлінська.
13. Корекція емоційного стану приймача.

Таким чином, ми отримали функціональний інструмент по кожному з типів художньої інформації твору мистецтва. Усім видам інформації властиві як явні так, так і латентні функції. Явні активно використовуються в практиці виховання і навчання. Це такі як пізнавальна, комунікативна, гедоністична, виховна, функція формування світогляду, розважальна і багато інших. До латентних функцій, ми вважаємо, відносяться такі як психотерапевтична, функція реалізації нездійснених бажань і фантазій, функція діалогу, рефлексії, співтворчості та ін.

З метою представити більш узагальнену картинку функціональності художньо-естетичної інформації через її основні типи ми вивели усі виявлені нами функції з блоків на панорамне полотно, з якого можна простежити різноманітність функціональних можливостей ХЕІ в цілому і її окремих потоків, тобто, розглянувши функції кожного типу інформації, ми вивели загальну систему функціональності художньо-естетичної інформації твору, що і представлена в таблиці (див. рис.2.2.). Нами виявлено п'ятдесят дві функції ХЕІ, що, на наш погляд, впливають на людину, представляють можливість, за умови прийому нею інформації художнього твору, удосконалюватися, набувати нових властивостей і якостей, активізувати свою діяльність (і навчальну в тому числі).

З таблиці видно, що окремі типи інформації мають спільні функції. Наприклад, ілюстративна властива майже усім типам, а виходячи з цього, можна використовувати твір мистецтва для ілюстрації змісту цих типів інформації. Такі функції як отримання певних знань, художнє осмислення світу, функція розкриття актуальних проблем, впливу на поведінкові установки, естетично організуюча, мобілізуюча, ілюстративна, пізнавальна іманентні трьом, а деякі і семи типам інформації, що ще раз підтверджує наявність спільних граней потоків різних типів інформації художнього твору, про що велася мова в попередньому параграфі. Дана таблиця може допомогти викладачу побачити і застосувати функціональні можливості кожного з типів ХЕІ. Наприклад, морально-естетичну інформацію твору, якщо звернеться до

таблиці, він може використовувати для допомоги студентам в отриманні знань про морально-етичні норми певного історичного часу, країни, народу, релігії тощо, з метою розвитку або формування в них певних моральних якостей (виховна функція), активізувати увагу на певних моральних нормах суспільства (мобілізуюча); для ствердження, розкриття перед студентами суспільних і особистісних, моральних ідеалів, формування ціннісних орієнтирів, формування світогляду; для здійснення впливу на поведінкові установки (гальмування розвитку негативних поглядів, аморальних вчинків або активізації моральних дій і розвитку моральних якостей особистості) тощо. Якщо необхідно під час навчального процесу вивчити емоційний стан людини, ніби проникнувши «усередину», можна знайти в таблиці функцію пізнання «внутрішнього життя почуття» і відповідно їй визначити (також за таблицею), які типи ХЕІ можна використовувати. У даному прикладі це пізнавальна, емоційно-почуттєва, прагматична.

З усього цього випливає висновок про те, що твір мистецтва, будучи сховком інформації, може бути використаний як засіб розвитку, соціалізації, навчання, виховання особистості, і зокрема, в підготовці соціальних педагогів.

Спираючись на усі типи ХЕІ і функції кожного з них, можна вирішити ряд завдань навчання і виховання. Але для того, щоб використовувати твір мистецтва як дидактичний засіб

необхідно розібратися, яким же чином працює механізм функціонування художньої інформаційної системи твору. Якщо говорити про механізм функціонування, то необхідно представити всю систему руху інформації, починаючи від об'єкта зберігання, потім розглянути систему ланок, що викликають рух інформаційного потоку до приймачника інформації. Думається, досліджуваний механізм можна представити такою схемою (рис.2.3.). Сам по собі твір мистецтва є носієм зазначених типів інформації, що містять властиві їм повідомлення (можливо є й інші типи інформації, що містить твір, але ми у своєму дослідженні обмежуємося десятьма нами

розглянутими). Без взаємодії з людиною інформація знаходиться в статичному стані, а твір мистецтва є сховищем інформації.

Таблиця 2.2.

Функціональність ХЕІ твору мистецтва.

Продовження таблиці 2.2.

Продовження таблиці 2.2.

Продовження таблиці 2.2.

Продовження таблиці 2.2.

контакті з людиною інформація здобуває динамічного характеру і впливає на неї. Такий, на наш погляд, цей механізм у загальному вигляді.

Зупинимося докладніше на окремих його ланках. Твір мистецтва як інформаційна система складається з n-числа типів інформації, що відносяться до різних галузей знань. Це може бути, наприклад, інформація про хімічний склад фарб, якими написана картина, це можуть бути відомості про фізичні характеристики звуків музичного твору (частота, інтенсивність, структура звукового спектра й ін.) і т.п. Ми зупиняємося на тих типах інформації, що стосуються таких галузей як філософія, естетика, психологія, мистецтвознавство, педагогіка й у цілому відносяться до соціального виду інформації. Такими є пізнавальна, інтелектуальна, психологічна, естетична, емоційно-почуттєва, психо-енергетична, художня, індивідуально-авторська, морально-етична, прагматична, зміст яких був розглянутий в параграфі 2.2. Ці типи інформації прямо і побічно несуть повідомлення про різні явища навколишнього світу: про саму людину, про природу і соціум в якому вона знаходиться. Тому ці повідомлення певним чином впливають на

Рис.2.3. Механізм функціонування (роботи) інформаційної системи твору мистецтва.

людину. Отже, наступною базисною ланкою досліджуваного механізму інформації (перша базисна ланка механізму – твір мистецтва як сховище інформації, друга – приймальник).

Художньо-естетична інформація, яку містить твір мистецтва, знаходиться в статичному стані доки не вступає в роботу ланка, сполучна між базисними (твір мистецтва та приймальник інформації), якою є сприйняття. Акт сприйняття в даному механізмі розглядається нами як перцептивний процес і як процес художньо-естетичного сприйняття в єдності. Обидва боки сприйняття твору мистецтва важливі для приймання вказаних вище типів інформації. Сприйняття надає руху, виводить із статичного стану ХЕІ твору – проміжну ланку механізму, і в зв'язку з цим, є ніби «ключем» запуску інформаційного потоку. В той же час, у момент «включення» потоку художньо-естетичної інформації, сприйняття є провідником, інформаційним каналом.

Інформаційний потік несе сукупність усіх видів інформації твору. Характер, обсяг потоку кожного типу залежить від конкретного твору і його належності до визначеного типу мистецтва. Прийом інформації (наступна проміжна ланка) знаходиться в прямій залежності від суб'єктивних і об'єктивних умов: особистісних характеристик суб'єкта сприйняття (сприйнятливність, рівень художньої освіченості, емоційності, вікова, статева характеристика, художньо-естетичний досвід тощо) і ситуативних факторів (фізіологічний стан на даний момент, настроїв, макро- і мікрооточення і т.п.). З урахуванням цих умов йде прийом ХЕІ, тобто інформація може сприйматися цілісно, а потім у процесі її обробки (інтерпретації) диференціюватися, суб'єктом виділяються повідомлення окремих потоків або сприймаються тільки окремі типи інформації. Для кожного приймача обсяг інформації буде різний, як уже відзначалося, в залежності від особистісних характеристик, а через це й ефект (результат) дії інформації. Якщо взяти ідеальний варіант, коли приймач сприймає усі типи ХЕІ, властиві даному твору, то в механізм включається безпосередня ланка - функціонування, що складає усі виділені нами функції (на схемі вони позначені цифрами, виходячи з визначеної кількості, – їх 52), і відноситься до усіх відповідних типів інформації. Кожна з функцій художньо-естетичної інформації певним чином впливає на приймача: розширює тезаурус, реалізує нездійснені бажання, очищує, розвиває естетичні смаки, розкриває актуальні проблеми тощо, тобто можливості представлені в широкому спектрі. Використання цих можливостей залежить від приймача, що є базисною ланкою. З нього починається робота розглянутого механізму і ним же закінчується.

Для використання творів мистецтва, як інформаційної системи, що представляє великі дидактичні і виховні можливості в процесі підготовки майбутніх фахівців в галузі соціальної педагогіки, необхідно більш докладно зупинитися на етапі сприйняття як механізму запуску інформаційного потоку, особливостей художньо-естетичного сприйняття, чому і буде присвячений наступний розділ.

РОЗДІЛ Ш. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТВОРУ МИСТЕЦТВА

3.1. Психофізіологічні основи сприйняття художньо-естетичної інформації

Сприйняття художньо-естетичної інформації твору мистецтва включає два моменти: власне перцепцію (перцептивну дію), спрямовану на цілісний потік інформації, і художнє сприйняття, що приймає інформацію кожного типу через призму художності (або художньої форми) і образності, естетичності як специфічної, емоційної сприйнятливості. Тому є необхідність розглянути кожний із цих компонентів більш докладно.

Проблема сприйняття (перцептивний процес) у сучасній психології і фізіології вивчена досить широко і глибоко, тому наше дослідження не претендує на відкриття в цих галузях, а навпаки знаходить підтвердження і докази щодо власного бачення вказаної проблеми, що стосується суто художньо-естетичної інформації. Існує широка палітра різноманітних підходів, окремих концепцій, методів дослідження процесу сприйняття. Сприйняття розглядається як: утворення гештальту (Є.Картеген, М.Фрідман), функція аналізатора (Є.Соколов), процес і результат побудови образу (А.Антонов, У.Джеймс), особлива здатність (М.Ясенк), різновид діяльності (А.Запорожець, Л.Венгер, В.Зінченко, А.Рузьська), безпосереднє враження (С.Мішель, С.Семмелос), функція стимулювання (Є.Гібсон), вирішення завдання (Р.Грегори), переробка інформації (Г.Линдсей, Д.Норман). У своїй роботі ми спираємося на когнітивно-інформаційний підхід і будемо намагатися розглянути і розвинути конкретний аспект цього процесу – сприйняття художньо-естетичної інформації твору мистецтва.

Специфічність сприйняття ХЕІ, яка виражена художньо-естетичним характером приймання інформації, визначається психофізіологічними

інваріантами: предметністю, цілісністю, структурністю, константністю [161], категоріальністю [106]. Тобто в основі даного процесу лежить перцепція і її основні особливості, що детермінують сприйняття як шабель пізнання. Оскільки сприйняття ХЕІ ми розглядаємо в контексті когнітивно-інформаційного підходу, то перцептивний процес є базисним елементом цілісного сприйняття твору мистецтва.

Предметність як якість сприйняття виконує орієнтуючу і регулюючу функцію в практичній діяльності людини й у процесі комунікативного контакту з твором мистецтва. Завдяки йому людина диференціює реальний предметний світ від його зображення у творі мистецтва. (Наприклад, спів птахів у природі й імітація в музиці, зображення людини на художньому полотні та в реальному житті). І, виходячи з цього, визначається її поведінкова позиція. Таким чином, предметність у процесі сприйняття ХЕІ твору є початковим моментом, що виділяє твір мистецтва з навколишнього тла реальної дійсності як матеріальний об'єкт і визначає поведінку і відношення отримувача інформації до нього. Дані функції здійснюються завдяки акту об'єктивації, що виражає предметність і полягає “у співвіднесенні відомостей, що отримуються із зовнішнього світу, до цього світу”[161], отже, адекватного відбиття твору мистецтва як об'єкта дійсності.

Твір мистецтва розглядається нами як цілісна інформаційна система, що включає різні типи інформації, які зливаються в один потік – ХЕІ. Цілісність як властивість сприйняття відбиває в єдності, у монолітності й узагальненості весь потік ХЕІ твору, що складається на основі окремих модальностей кожного її типу. Така властивість дозволяє отримувачу інформації сприймати ХЕІ як цілісний образ, при цьому за основу приймаються узагальнені знання про окремі властивості кожного типу інформації. У процесі сприйняття твору мистецтва, як інформаційної системи, формується образ, який відбиває інформаційний потік і має високу надмірність. Це означає, що кожний тип інформації містить повідомлення, яке пов'язує його з іншими типами і визначає характер образу в цілому. Якщо у певний момент у поле сприйняття не

потрапить який-небудь елемент інформації (ХЕІ), то цілісний образ не перекручується, свідомість сама доповнює відсутнє. Відсутнє в нашому контексті представляється не як не наявне в наявності, а як те, що не фіксується отримувачем у даний момент. Однак необхідно врахувати, що доповнення образу свідомістю може мати місце тільки тоді, коли в приймальника інформації, у його тезаурусі, є необхідні знання, що забезпечують компенсацію невідображених елементів інформації. Наприклад, це можуть бути знання про художню інформацію музичного твору, що пов'язана з будь-яким іншим типом інформації, але слухач на даний момент не виділяє у своїй свідомості характер ритмічного малюнка, динамічні відтінки і так далі, і це не зачіпає враження про твір, який прослуховувався. Якщо ж відсутні знання модального характеру, то порушується цілісність у сприйнятті художньо-естетичної інформації, і тоді можна говорити про неадекватність сприйняття. Тому розглядаючи інформацію твору мистецтва в когнітивно-інформаційному аспекті, необхідно завжди пам'ятати про базисний тезаурус, який визначає і забезпечує цілісність сприйняття. А отже, актуальним залишається знання. Через те викладачеві необхідно ставити перед собою завдання збагачення тезаурусу студентів, що сприяє більш ефективному сприйняттю як цілісного інформаційного потоку художньо-естетичної інформації, так і окремих її типів, які суттєво впливають на формування окремих професійних умінь, зокрема умінь та навичок професійного спілкування соціальних педагогів.

У тісному взаємозв'язку з цілісністю сприйняття у перцептивному процесі приймання художньо-естетичної інформації знаходиться структурність як одна з його властивостей. Особливістю цієї властивості є те, що остання забезпечує цілісність сприйняття, тому що уможливорює для реципієнта сприйняття взаємодії елементів об'єкта. Таким чином, структурність виділяє елементи системи, що сприймається, і відбиває “сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єкту” [106]. У даному випадку об'єктом сприйняття є художньо-естетична інформація, і структурність створює умови для виділення у свідомості слухача, читача, глядача специфіку кожного її виду

як елементу загального потоку ХЕІ, і в той же час забезпечує відбиття взаємозв'язку між усіма типами інформації. Сполучною ланкою в цьому взаємозв'язку є зміст інформації як елементу загальної системи. Розглянута особливість перцепції дозволяє в процесі сприйняття художньо-естетичної інформації свідомо виділити з загального потоку той або інший її тип, шляхом зосереджування уваги. Це дає змогу конкретизувати вирішення дидактичних завдань з приводу формування вмінь, навичок та якостей професійного спілкування соціального педагога. Крім того, ця особливість забезпечує посткомунікативне сприйняття, як один з трьох етапів сприйняття творів мистецтва (передкомунікативний, комунікативний, посткомунікативний), виділених С.Раппопортом, О.Рудницькою. Наприклад, сприйняття таких видів мистецтва, як музика, театр, кіномистецтво, опера, оперета, визначено й аргументовано певним відрізком часу. Отже, перцепція деяких типів художньо-естетичної інформації твору припадає на посткомунікативну фазу сприйняття. Деякі типи інформації – прагматична, інтелектуальна, індивідуально-авторська та інші – сприймаються, як правило, на етапі осмислення. Структурність сприйняття дозволяє вичленувати ці типи у свідомості реципієнта, і, виходячи з цього, визначати значимість твору, дати оцінку, зіставити та порівняти з іншими творами, уявити особистість автора тощо. Тому сприйняття перерахованих типів ХЕІ припадає в основному на постперцептивний період.

Що стосується сприйняття окремого типу інформації, то, на думку А.Петровського «сприйняття значною мірою не відповідає нашим миттєвим відчуттям...» [161, 223], і з цієї причини структурність визначає прийом окремих сигналів якогось типу інформації і забезпечує відбиття їхнього взаємозв'язку. Так, сприймаючи художню інформацію музичного твору, слухач ніби тримає в голові кожну ноту, кожний удар, однак в той же час йде з'єднання (зв'язок) попередньої ноти з наступною, попереднього удару з наступним, що в кінцевому результаті і визначає сприйняття мелодії і ритму. Крім того, слухач сприймає й інформацію про їхню взаємодію і

взаємозалежність, і далі відбувається виділення інших елементів художньо-естетичної інформації та їхніх взаємозв'язків: гармонії, тембру, динаміки тощо.

Константність, як компенсуюча властивість перцепції, дозволяє нам сприймати предметний світ як відносно постійний за формою, кольором, розміром, так і при зміні умов перцептивного процесу: освітленості, положення в просторі, відстані до спостерігача. Усе це визначає характер сприйняття візуальних видів мистецтва: живопису, скульптури, кіномистецтва, театру й ін.

Константність визначається апперцепцією, попереднім досвідом, що дозволяє сприймаючому опертися в розпізнаванні предмета на колишні відчуття та уявлення і таким чином абстрагуватися від змін, які були викликані перерахованими вище чинниками. Так, наприклад, минулий досвід дає людині уяву про сніг як явище природи, що має білий колір. За умови відсутності перцептивної властивості, глядач, споглядаючи картину І.Габаря «Блакитна лазур», не сприйняв би зображений сніг як такий, тому що на картині він блакитного кольору. Це явище може так само бути проілюстровано роботами К.Моне «Руанський собор опівдні» і «Руанський собор увечері». У театрі ми сприймаємо усе, що відбувається на сцені, як гру і в той же час як реальну дію. Властивість константності дозволяє при віддаленості сцени сприймати персонажі не як маленькі фігури, а як віддалені.

У довідковій і навчальній літературі [106; 161] така характеристика розглядається тільки у контексті візуального каналу сприйняття. Вважаємо, що властивість константності поширюється і на слуховий канал сприйняття. Свідченням цього є те, що у процесі сприйняття музичного мистецтва константність допомагає слухачеві визначити мелодію в різних виконавчих варіантах, у тембрових змінах (виконання на фортепіано або органі, басом або баритоном і т.п.). Крім того сприйняття імітації в музичному творі теж засновано на розглянутій властивості.

Але всі описані вище моменти реалізації (прояву) константності як особливості сприйняття характерні в більшій мірі для перцептивного акту сприйняття твору мистецтва і в меншій – для художнього сприйняття як такого.

З цієї причини константність, як психологічна властивість, визначає тільки характер сприйняття естетичного та художнього типу інформації твору. У сприйнятті інших типів ХЕІ беруть участь інші особливості цього процесу.

Сприйняття як процес відображення має смислове значення і пов'язане з мисленням. У зв'язку з цим приймання художньо-естетичної інформації не може здійснюватися без підключення мислення. Сприймаючи твір мистецтва, слухач, читач або глядач уявно називає його, а це значить, що відбувається віднесення відображеного об'єкта до якогось класу, групи і це відображення узагальнюється у конкретному слові.

Сприймаючий у своїй свідомості диференціює вид мистецтва: музика, література та інші, виділяє стиль, напрямок. Заглиблюючись у процес перцепції, знаходить все більшу різноманітність компонентів об'єкту, що ним сприймається. Реципієнтом розглядаються майстерність художника, його індивідуальність, художня ідея, засоби її вираження і т.п. Здійснення зазначеного механізму відбувається завдяки такій властивості сприйняття, як категоріальність. Приймання цілісного потоку художньо-естетичної інформації твору визначається категоріальністю в якості виділення його як фігури з навколишньої дійсності, яка служить фоном. Мелодія, яка звучить, виділяється слухачем із різноманітного звукового оточення: мовлення, шумових, голосових звуків тощо. Далі здійснюється процес виділення кожного типу інформації з загального потоку ХЕІ, що відбувається з підключенням такої властивості сприйняття як категоріальність, тобто віднесення сигналів, які були сприйняті, до того або іншого типу інформації.

Для включення цього механізму необхідні наступні умови (чинники): наявність відповідних знань у реципієнта; уміння їх класифікувати, визначати через специфічність понятійного апарату виду мистецтва, що споглядається; бажання, внутрішнє спонукання (мотив) до зосередження уваги на відповідному типі інформації.

Таким чином, категоріальність як особлива властивість сприйняття бере участь у прийомі всіх розглянутих нами типів інформації твору мистецтва. З

одного боку, відбувається визначення загального потоку ХЕІ (тобто цілісне сприйняття, створення цілісного образу твору мистецтва, його уявне називання). З іншого боку – виділення кожного типу художньо-естетичної інформації у свідомості одержувача, і з третього – детермінування окремих елементів кожного типу інформації.

У процесі сприйняття художньо-естетичної інформації основні його властивості прямо обумовлюються апперцепцією, що виражає залежність сприйняття від “попереднього досвіду даного суб'єкта, від загального змісту, спрямованості та інших особистісних особливостей його психічної діяльності”[106]. Сутність апперцепції як властивості психіки людини у філософії трактувалася неоднозначно. М.Лейбніц, який ввів у науку цей термін, пояснював його як «чітке (усвідомлене) сприйняття душею певного змісту». І.Кант розглядав апперцепцію в єдності самого суб'єкта як такого, хто пізнає (трансцендентальна апперцепція), який за допомогою розуму осмислює (усвідомлює) об'єкт, що сприймається, у єдності, яка виявляється в пізнавальній діяльності і залежить від першої єдності (емпірична апперцепція). В.Вунд у своїх дослідженнях, надаючи апперцепції основоположну значимість, поставив у залежність від апперцепції усі сфери психічної діяльності людини. У педагогічну науку таке поняття ввів І.Герbart. Його розуміння апперцепції як усвідомлення сприйняття нового матеріалу на підставі вже наявних знань і набутого досвіду лягло в основу педагогічного учення про способи і прийоми засвоєння знань.

Якщо розглядати твір мистецтва як інформаційний засіб, що одночасно і містить, і передає різного роду повідомлення, то його можна використовувати як засіб навчання і завдяки йому можна вирішувати різного роду навчально-виховні завдання. В основі сприйняття ХЕІ твору безумовно лежить апперцепція як одна з охарактеризованих вище властивостей процесу сприйняття. У зв'язку з цим апперцепція визначає як зміст (якісний бік), так і об'єм (кількісний бік) сприйняття інформаційних потоків художнього твору.

У контексті гербартської апперцепції реципієнтом сприймається, насамперед, пізнавальний тип інформації, тому що в його основі лежить сприйняття нового знання. А для того, щоб виділити «нове» знання (нове для суб'єкта), необхідно мати певну «апперцептивну масу» (спрямованість уваги, визначення запасу знань, умінь, уявлень, що склалися і т.п.), яка б дозволила виділити семантичну інформацію, зіставити з уже накопиченим банком знань про вид мистецтва, який сприймається, якому автору, кому міг би належати даний твір, до якого стилю, жанру він відноситься і т.п.

Розглянуті вище психологічні особливості сприйняття (предметність, цілісність, структурність константність, категоріальність і апперцепція, як залежність сприйняття від минулого досвіду психічної діяльності та індивідуальних особливостей особистості, що сприймає твір мистецтва), дають можливість представити механізм перцептивної дії в процесі приймання інформаційної системи твору мистецтва.

Як відзначає П.М.Якобсон, процес сприйняття твору мистецтва реципієнтом здійснюється в його свідомості то в злитому, то в розчленованому виді. Відбувається звертання то до всього твору в цілому, то до окремих його частин та деталей [295, 76]. На цій же підставі відбувається прийом художньо-естетичної інформації твору мистецтва, що складає цілу інформаційну систему. Виділення у свідомості приймальника одного або декількох видів інформації твору мистецтва засновано на аналітичній і фізіологічній організації нервової системи людини, яка визначається принципом загального кінцевого шляху або так званим принципом лійки (Ч.Шеррінгтон) [276, 6].

Отже, механізм сприйняття художньо-естетичної інформації та її типів можна описати таким чином. Доведено, що особистістю приймається в початкових ланках органів почуттів набагато більша кількість сигналів, ніж за нервовими провідниками доходить до центральної нервової системи, а до вищих відділів (верхівки лійки) доходить ще менше сигналів, ніж надійшло на початкові відділи ЦНС, "... сортування сигналів при їхньому русі по лійкоподібній дорозі є активний фізіологічний процес" [203, 102]. Добір

сигналів у міру їхнього просування по лійкоподібному шляху, здійснюється способом порівняння з еталоном. “Розпізнання здійснюється шляхом порівняння зовнішнього сигналу з набором внутрішніх еталонів. Знаходження еталона, який найкраще відповідає сигналу, і означає “упізнання” останнього” [125, 14]. А далі автор звертає увагу на те, що “образ, породжуваний зовнішнім сигналом, порівнюється з усіма можливими еталонами одночасно, відпадає необхідність останнього перебору всіх існуючих еталонів у пошуку найбільш відповідного. Збуджуються одночасно всі можливі еталони і той, який реагує на даний образ сильніше за інших, і є шуканий еталон” [125, 16]. Як бачимо, Г.Ліндсей і Д.Норман пояснюють, що реципієнт приймає всі сигнали, які надходять від кожного типу художньо-естетичної інформації, тобто можливості сприйняття усіх типів художньо-естетичної інформації забезпечуються психофізіологічними механізмами. Але на верхівці лійки, тобто на виході, відбувається сприйняття й осмислення (працює категоріальність як властивість сприйняття) тільки тих сигналів, що збігаються з наявними еталонами. Різноманітність еталонів і наявність у суб'єкта необхідного залежить від багатства тезауруса і художнього досвіду. Наприклад, насичення тезауруса є необхідною умовою для розширення можливості адекватного і повного сприйняття студентами художньо-естетичної інформації як засобу професійного спілкування. Через сигнали пізнавальної інформації і здійснюється надбання реципієнтом нових еталонів, що дозволять сприймати подібну інформацію в інших творах або ту ж при повторних актах сприйняття. Теж саме здійснюється і при прийманні інших типів художньо-естетичної інформації, і особливо важливими для педагогів є вміння сприймати (мати в банку еталони) емоційну, психологічну та психоенергетичну інформацію твору, тому що це вміння сприяє формуванню професійно значимих якостей для здійснення професійного спілкування. Сприйняття емоційно почуттєвої сфери іншої людини – складний процес. Виявлення рівня володіння певним багажем знань, умінь менш складе, ніж визначення його внутрішнього стану. Така ж складність і в передачі цієї інформації, умінні зчитувати її й інтепретувати.

Однак це для соціального педагога є професійною необхідністю. “Висловити власну збудженість неважко. Важко “перекласти” у голову іншого ту сукупність відчуттів, якими це збудження викликане. Мистецтву вдається в більшому або меншому ступені перебороти таке ускладнення. Художник вирішує надзвичайне завдання. Він повинен складну сукупність відчуттів і думок висловити засобами однієї мови – словесної, живописної, музичної тощо. Висловити так, щоб твір міг концентрувати і потім легко ретранслювати цю сукупність відчуттів, тобто так, щоб твір відповідав умові оборотності і забезпечував би ефект емоційної інформації” [203, 100]. Тому найбільш дієвим засобом у вирішенні завдання з формування якостей і умінь професійного спілкування з клієнтом в майбутнього соціального педагога є художньо-естетична інформація твору мистецтва (емоційна інформація).

Тут необхідно врахувати, що при організації процесу сприйняття студентами твору мистецтва, як дидактичного засобу, викладач використовує певні типи ХЕІ, які “працюють” на розвиток необхідних здатностей професійного спілкування (емпатії, емоційної сприйнятливості, уміння слухати, спостерігати, осягати внутрішній світ іншого і т.п.), а також на формування загальної культури майбутнього фахівця. Для цього необхідно пам'ятати, що до виходу (на верхівку лійки) доходять тільки ті сигнали (типи інформації), що, по-перше, як уже було відзначено, збігаються з еталонами, по-друге, визначені установкою. Від характеру установки, що дає викладач, і залежить, який тип інформації буде “фігурою”, а які – “фоном”. Ця залежність визначається постановленим навчальним завданням. Установка обумовлює стійкий, цілеспрямований характер протікання процесу сприйняття конкретного типу художньо-естетичної інформації, необхідного для реалізації запропонованого навчального завдання. Оскільки сприйняття різних типів художньо-естетичної інформації твору в навчальному процесі може відповідати або потребам пізнання, або виробленню ціннісних орієнтирів, то установка може бути: пізнавальною, аксиологічною, перцептивною [136]. Перцептивна установка відповідним чином налаштовує органи відчуттів і системи реагування на

приймання інформаційних сигналів. Якщо це музичний твір, то йде налаштування на основну тональність, перебудову слуху в процесі модуляцій і т.д. Пізнавальна установка забезпечує розпізнавання еталонів певних типів інформації твору мистецтва. Це можуть бути еталони, що визначають структуру твору, його стиль, жанр, композицію тощо і які є еталонами художнього типу інформації. Це також можуть бути еталони емоційних відчуттів, почуттів, що відповідають емоційному, психологічному типам інформації. Крім того, дана установка забезпечує попереджуване підключення, тобто спробу вгадати подальший розвиток (теми, конфлікту, чуттєво-емоційного змісту тощо) на основі наявного досвіду, що склався у житті, в процесі навчання і виховання, прилучення до цінностей культурної спадщини. Така характеристика пізнавальної установки важлива для процесу підготовки соціального педагога до професійного спілкування, оскільки сприяє формуванню в майбутнього фахівця такого утворення, як прогнозування художнього розвитку твору, що працює на уміння передбачити емоційну реакцію, постситуативний настрій або стан клієнта, сприяє становленню властивостей і якостей професійного спілкування, а також на збагачення загально-культурного багажу фахівця.

Аксиологічна установка, яка дається викладачем, спрямована на формування оцінної позиції студентів при сприйнятті тих типів інформації, на які спрямована увага цією установкою. Оцінна ж позиція установлюється відповідно до наявної системи уявлень про професійно цінне, значиме, або ж особистісно важливе, приємне у змісті цієї інформації.

Таким чином, розглянуті нами психофізіологічні передумови сприйняття художньо-естетичної інформації обумовлюють (підтверджують, пояснюють) можливість використання твору мистецтва як інформаційну систему (ХЕІ) у навчальному процесі при підготовці майбутніх фахівців (соціальних педагогів). Психолого-фізіологічні особливості сприйняття і його механізм забезпечують приймання необхідного типу ХЕІ з метою використання його як дидактичного

засобу при вирішенні певних завдань, спрямованих на професійну підготовку студентів, зокрема формування якостей і навичок професійного спілкування.

3.2. Соціально-педагогічні передумови сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва

Психофізіологічні і соціально-педагогічні особливості і механізми сприйняття художньо-естетичної інформації твору мистецтва взаємообумовлені і детермінують характер протікання даного процесу. Психофізіологічні особливості визначаються соціально-історичним розвитком суспільної свідомості, що відбивається в індивідуальній свідомості особистості.

Сприйняття особистістю твору мистецтва, а точніше зміст сприйняття, те що потрапляє в художньо-перцептивне поле індивіда, залежить від багатьох чинників. Такі особистісні характеристики як світогляд, система особистісних ідеалів (суспільний, моральний, естетичний), ціннісні орієнтири, відношення до життя в цілому, морально-емоційна сфера (чутливість) характеризують вибірковість сприймання не тільки виду мистецтва і конкретного твору, але того або іншого типу художньо-естетичної інформації цього твору.

Світогляд як загальне розуміння людиною світу, в його сукупності зв'язків і відношень, суспільства з його суперечностями і закономірностями розвитку, визначає соціально-політичні, філософські, моральні, релігійні, естетичні орієнтації особистості, а виходячи з цього, визначає вибір твору і сприйняття того або іншого типу інформації в ньому. Люди з релігійним і філософським світоглядом схильні до вибору таких творів, що несуть інформацію про духовний зміст людини, про її призначення на землі, про розуміння нею сутності божественного (пізнавально-інтелектуальна інформація); про сутність добра і зла, про ставлення людини до навколишнього світу і про її поведінку (морально-етична інформація); про внутрішній стан людини, її відчуття, почуття, переживання (емоційно-психологічна

інформація). Повсякденний світогляд припускає вибір творів і приймання інформації, що має прикладне значення: краса інтер'єру, забезпечення глибокої життєдіяльності, розваги і дозвілля (прагматична інформація); також він пов'язаний із інформацією, спрямованою на підняття тону, поліпшення настрою, гальмування і зняття негативного емоційного стану (емоційно-психологічна, психоенергетична інформація). Безумовно, що люди філолофсько-релігійної спрямованості також у певні життєві моменти звертаються до вказаних вище типів інформації й абсолютно не позбавлені інтересу до них. Однак для них такий вибір має ситуативний характер і не є домінуючим.

Якщо розглядати термін “світогляд” в одному синонімічному ряді з такими поняттями як “світовідчуття”, “світосприйняття”, “світоспоглядання”, “світорозуміння” [245, 375], то в такому контексті він визначає вибір і сприйняття тих творів, автори яких за своїм світоглядом, світорозумінням тощо дуже схожі або близькі до приймача (індивідуально-авторська, інтелектуальна інформація). Світоглядна позиція автора як світорозуміння відбиває не тільки інтелектуальну насиченість твору, але і його емоційно-оцінну позицію, яка може збігатися або не збігатися з власними судженнями і баченнями, відчуттями глядача, читача (емоційна, прагматична інформація).

Особистісні ідеали, є свого роду духовною призмою, через яку сприймається і переживається усе [там само]. Вони також впливають на сприйняття інформаційної системи твору мистецтва. Якщо розглядати ідеал як конкретно-чуттєве уявлення особистості про досконалість, то він служить критерієм відбору твору, обраного слухачем, глядачем, читачем для комунікації і, у той же час, показником спрямованості уваги на певний тип інформації твору, яка сприймається. Безпосередньо естетичний ідеал може розглядатися як “вид естетичного відношення, що є образом належної і бажаної цінності” [283, 97]. Це відношення виявляється насамперед у вибірковості приймання індивідуально-авторської, морально-етичної, художньої, прагматичної інформації.

Наступним чинником, що обумовлює процес сприйняття твору мистецтва як інформаційної системи, є ціннісні орієнтири особистості. Будучи найважливішими елементами структури особистості, вони визначені її життєвим досвідом, сукупністю всіх переживань [245, 764]. Ціннісні орієнтири диференціюють усі явища життя щодо важливості, значимості, істотності. Тому в сприйнятті прагматичної інформації твору спрацьовує механізм, пов'язаний із мотиваційною сферою, із прагненнями особистості. Життєвий досвід насичує як свідомість, так і підсвідомість, тому ціннісні орієнтири і визначають спрямованість уваги на сприйняття конкретного типу інформації, необхідного суб'єкту як інтелектуальний або емоційний заряд (пізнавальна, інтелектуальна, емоційна, психоенергетична інформація), як утилітарна потреба (прагматична), як моральна віддушину або психоенергетична розрядка чи зарядка (морально-етична, психоенергетична інформація).

Особливе місце в системі ціннісних орієнтирів займають естетичні цінності, зміст яких визначається (пов'язаний) такими видами цінностей як краса (прекрасне), піднесене та їх антиподами – потворним, низьким. Вибірковість сприйняття, спрямована даним класом цінностей, орієнтована на художню і естетичну інформацію твору. Сприйняття саме цих типів інформації опосередковано естетичними цінностями, вираженими через естетичні відношення. Вони додають даному процесу специфічний духовно-почуттєвий характер, тобто сприйняття естетичного і художнього повідомлення стає «безкорисливим». Безумовно, ці типи інформації в процесі сприйняття виконують охарактеризовані вище функції (див. 2.3), що приносять споживачу користь, але сутність надбання полягає не в матеріальному, адже в процесі художньої перцепції приймач отримує духовне збагачення, насолоду, насичення. Даний механізм приводить до формування потреби в сприйнятті мистецтва як сховища різних типів інформації.

Потреба по відношенню до процесу сприйняття художньої інформаційної системи твору мистецтва має подвійну спрямованість. По-перше, на даний процес впливає система соціально й історично обумовлених особистісних

потреб. Матеріальні – визначають процес сприйняття мистецтва з точки зору утилітарних позицій і прагматичної інформації, яка приймається реципієнтом на рівні матеріальної цінності або як забезпечення (прикраса) життєвого тла. Духовні – є побудниками активного сприйняття всієї художньої системи твору й окремих її типів, що задовольняють ту або іншу духовну потребу через сприйняття безпосередньо пізнавальної, художньої, індивідуально-авторської, морально-етичної інформації.

Характер пізнавальної потреби і визначає приймання того або іншого типу інформації. Наприклад, реципієнт потребує отримати нові для нього відомості про якусь історичну подію, і хоче взяти про неї не просто факти, реальні дані, а зануритися в емоційно-психологічну атмосферу події, якою він цікавиться. В цьому випадку найбільш відповідним джерелом, що містить такого роду повідомлення, буде твір мистецтва, відображуючий ці події, а конкретно, пізнавальна, емоційна, психологічна інформація, яку він має. Пізнавальна потреба може визначити сприйняття морально-етичної інформації, якщо читачу або глядачу необхідні знання про моральні підвалини, соціальні відношення якогось історичного часу або народу (держави). Цілісне, в усій своїй повноті, уявлення про мораль та етику певної епохи не дають ніякі правові документи: ні звід законів, ні моральні кодекси, завіти і т.д. Лише у творі мистецтва, відбитий не тільки їхній зміст, але і ставлення людей до етичних норм, що вироблені суспільством, показані форми поведінки людей, через які виявляються ставлення до них. Потреба в ознайомленні або більш глибокому вивченні особистості художника, композитора, письменника отримує свою реалізацію через сприйняття індивідуально-авторської інформації, у якій відбиті ставлення, погляди, ідеали, оцінки автора, за якими можна скласти індивідуально-психологічний портрет (мається на увазі не один твір, а через творчість у цілому, хоча й один теж може дати певне уявлення). Потреба в пізнанні нових художніх форм і засобів виразності задовольняється при сприйнятті конкретної художньо-естетичної інформації.

Художньо-естетична інформаційна система твору мистецтва виграє в пізнавальному відношенні у порівнянні з іншими категоріями інформації, тому, що тільки мистецтво, як сховок відомостей, здатне, пропускаючи всі інші види інформації (політичної, економічної, моральної, психологічної й ін.) через художню форму і художній образ, дати можливість найбільш цілісного і повного відображення і рефлексії соціально-історичних подій, життєвих ситуацій, людського ставлення до навколишньої дійсності й ставлення до окремої особистості. При цьому усі види інформації, пропущені через художній зміст отримують дещо інший вигляд і стають не просто, скажімо, психологічною інформацією, а художньо-психологічною, не просто моральною, а художньо-моральною і т.п.

Естетична потреба, як різновид духовної потреби, реалізується через споживання художньої і естетичної інформації твору. Естетична потреба – це те внутрішнє спонукання, що не тільки орієнтує особистість на сприйняття прекрасного, але і через даний художньо-перцептивний процес представляє можливість одержувати задоволення, насолоду, радість, захват від прекрасного.

Усе це надає процесу сприйняття вказаних вище видів інформації гедоністичний характер. Дана потреба визначає частоту актів сприйняття, зустрічей із конкретним твором. Безумовно, рівень естетичної потреби в кожній людині різний. В одного реципієнта естетична потреба знаходиться на рівні сприйняття подієвого боку твору, тому і приймання художньо-естетичної інформації обмежується сюжетом, конфліктом, фабулою (у залежності від специфіки виду мистецтва). В іншого – вона виходить на рівень ідейно-художнього змісту, і тоді сприйняття спрямоване на задум автора і способи його втілення, засоби художньої виразності.

Як і естетична ціннісна орієнтація, естетична потреба визначає безкорисливий характер процесу сприйняття. Сприйняття обумовлюється не матеріальною або вітальною фізіологічною користю, а користю іншого змісту, духовного, – це отримання «максимальної радості» (Луначарський). Тут відбуваються взаємообумовлені процеси. Естетична потреба, потреба в

прекрасному і піднесеному, спрямовує сприйняття на приймання інформації, що несе дані властивості. А з іншого боку, художньо-естетичне сприйняття, якщо воно розвинуте і знаходиться на високому творчому рівні, формує потребу в перетворенні навколишнього світу «за законами краси», потребу у внесенні естетично прекрасного в інші види діяльності і, тим самим, потребу наповнити процес і результати діяльності естетичною інформацією. А це говорить про те, що сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи творів мистецтва можна направляти, використовувати в навчально-виховному процесі, вирішуючи певні педагогічні завдання. Одним із таких завдань може бути розвиток умінь і навичок професійного спілкування соціального педагога, тому що потреба в прекрасному задовольняється через потребу в спілкуванні з твором мистецтва, а через нього з іншими суб'єктами. Таким чином, сприйняття забезпечує два рівні спілкування, за значимістю рівноцінні. На першому рівні відбувається безпосереднє спілкування з твором мистецтва, йде процес сприйняття його художньо-естетичної інформаційної системи, а через твір реципієнт спілкується і з його автором, виконавцем (індивідуально-авторська, художня інформація).

У даному випадку здійснюється безпосереднє спілкування суб'єкта з творами мистецтва в системі «я↔ТМ↔Я». Поема, роман, симфонія, пісня, картина, скульптура і т.п. є засобом спілкування. У процесі цього спілкування на всіх стадіях сприйняття (передкомунікативній, комунікативній, посткомунікативній) відбувається внутрішнє спілкування, діалог між «я ↔ Я». У системі спілкування «я ↔ Я», «я» - це духовно-естетичний зміст особистості на даний момент, що включає морально-естетичні уявлення, переживання, думки, вподобання та інші, тобто це так зване «власне я». «Я» виконує в даній системі спілкування контрольну-регулюючу, оціночну функції і виступає як «Я-опонент». Змістом спілкування в системі «я ↔ ТМ. ↔ Я» є художньо-естетична інформаційна система конкретного твору мистецтва або окремі типи інформації: естетична, пізнавальна, психологічна тощо. Характер спілкування визначається відповідно ставленням (уявленнями) обох «Я» до ідей, проблем,

образів, засобів художньої виразності цього твору. Більш глибокий слід залишає той твір, що викликає невідповідність між думкою «власного я» і «Я-опонента». Суб'єкт знаходиться в стані переживання, пошуку, сумніву, інтелектуальної й емоційної активності. Цей процес у більшій мірі стосується посткомунікативного етапу сприйняття твору мистецтва, хоча і два попередніх етапи також не позбавлені його. Комунікативний етап сприйняття твору мистецтва, як художньо-естетичної інформаційної системи, характерний тільки для системи спілкування «я ↔ Я».

Другий рівень забезпечує міжособистісне спілкування, предметом якого є твори літературного, музичного, образотворчого мистецтва. Характер цього рівня спілкування визначається сприйняттям художньо-естетичної інформаційної системи твору. Це може бути спілкування суб'єктів на базі обміну вражень про емоційну, художню, естетичну, інтелектуальну й інші типи інформації. У даному випадку спілкування здійснюється в системі «S1 ↔ S2, S3, Sn», де, як і в першому випадку засобом є твори мистецтва, а змістом його – художньо-естетична інформаційна система в цілому або які-небудь типи інформації. Механізм взаємодії ідентичний першому рівню спілкування: відбувається обмін думками, оцінка, вираження ставлення, емоційний відгук. Крім того, суб'єкти мають можливість використовувати свої комунікативні уміння і навички, проявити комунікативні емоції. І якщо надати цьому процесу цілеспрямований характер, то дається можливість, на базі даної комунікації, вирішувати навчально-виховні завдання – формувати уміння професійного спілкування в соціального педагога і розвивати необхідні для цього процесу якості в майбутніх фахівців.

Характерно, що процес спілкування, який розглядається, дозволяє особистості самоствердитися у своїй особі і в особі своїх товаришів, шляхом демонстрації знань про окремий твір або вид мистецтва, умінні виділити його особливості, показати уміння давати художню оцінку окремим типам інформації твору. Представлена форма спілкування будується на сприйнятті твору в посткомунікативному етапі та прояві ставлення до нього. Усе це

працює на реалізацію внутрішніх творчих резервів особистості молодого фахівця, допомагає йому побачити цінність інших, що в кінцевому рахунку є професійною якістю соціального педагога, реалізованої у процесі спілкування з клієнтом.

Важливим моментом вказаних вище рівнів спілкування є вплив S_n (викладача, вчителя) як на характер, так і на зміст спілкування і вибір конкретного засобу (твору). У даному випадку викладачу надається корекційно-регулююча роль. Він має можливість направляти хід спілкування, рекомендувати, радити, виправляти, висловлювати свою позицію, направляти сприйняття на певний, дидактично необхідний тип інформації твору. Це часто дуже значимо для студентів і в цілому, формує, спрямовує їхню естетичну свідомість на сприйняття ціннісно-значущих боків професійного спілкування. Інформаційна функція процесу спілкування, засобом якого є мистецтво, реалізується через інтелектуальну, пізнавальну, емоційну, художню інформацію, закладену в конкретному творі.

Джерелом інформації для S_1 є самий твір мистецтва з одного боку і S_2 , S_3 , S_n з іншою. Наприклад, суб'єкт (S_1) зчитує (сприймає, осмислює) кожен з перерахованих вище різновидів інформації отриманих з такого виду образотворчого мистецтва як живопис. Картина дає йому можливість задуматися над сенсом життя, призначенням людини на землі і т.п. (інтелектуальна інформація), із її сюжету він впізнає про події раніше йому невідомі (пізнавальна інформація), сприймає характер твору, емоції і почуття, що висловив автор (емоційна інформація), знайомиться з ідеєю твору, образами, ідеалами прекрасного, художніми засобами (художня інформація) тощо. У ході спілкування з іншими суб'єктами (S_2 , S_3 , S_n) суб'єкт (S_1) отримує від них інформацію, що збагачує його тезаурус, знайомиться з їх баченням даного твору, із ставленням до нього, з оцінками, почуттями й емоціями, викликаними картиною.

Обмін інформацією між суб'єктами спілкування, і безпосередньо сам процес спілкування, спрямовані на взаємне збагачення кожної із сторін

спілкування, підвищенню загального рівня культури молодих людей. Крім того, вирішується й інше завдання, якщо студент не може самоствердитися в навчальній діяльності (навіть у тому випадку, коли вона є його майбутньою професійною діяльністю), чи у громадській або якійсь іншій. Спілкування, засобом якого є мистецтво, допомагає йому в цьому, піднімає його рейтинг серед однолітків. Як показує практика, дане спілкування обмежене в умовах навчального процесу, а сьогодні у навчальних закладах йому не приділяється належна увага й у позааудиторний час. Це знижує ефективність формування грамотного, ерудованого, творчого фахівця.

Отже, мистецтво як художня інформаційна система є одним із могутніх, незамінних засобів людського спілкування, заснованого на потребі в передачі різних типів інформації, а також на емоційно-естетичній заразливості. Потреба, як чинник, визначає спрямованість сприйняття на той або інший вид інформації. Вище розглянуті пізнавальні, естетичні потреби, потреба в спілкуванні, спрямовують і орієнтують сприйняття на соціальні види інформації, закладені у творі: морально-естетичну, індивідуально-авторську, художню, естетичну тощо.

Така потреба, як психофізіологічна, обумовлює сприйняття (прийом) емоційної, психологічної і психоенергетичної інформації. Потреба в емоційному розвантаженні, у переживанні тих станів і відчуттів, котрих людина уникає в житті: страху, жаху, сліз, сум'яття, виявів буйної радості – вона шукає у процесі сприйняття мистецтва (Л.С. Виготський). Ця потреба отримує задоволення через приймання емоційно-психологічної інформації. Бажання зняти емоційну напругу, пройти через катарсис реалізується через сприйняття психоенергетичної інформації твору.

Потреби налаштовують сприйняття на певного характеру експектації (соціальні очікування). Кожний твір мистецтва детермінований вимогами, нормами виконання, властивими тому виду і напрямку мистецтва, до класу якого він належить. В цьому випадку діє приписуюча експектація, яка визначає належний характер виконання [106, 456]. Це стосується як змісту, так і форми

та засобів художньої виразності. І, якщо художник порушує властиві даному виду мистецтва норми, відбувається перекручування художньої інформації, що відбивається на характері сприйняття, а отже, на враженні, емоційному задоволенні очікування і відповідної потреби. Крім того, експектація може бути передбачаючою, вона визначає ймовірний характер виконання твору відносно виду і напрямку мистецтва. За спрямованістю соціальні очікування можуть бути різного характеру і в залежності від того, чи очікує глядач, слухач, читач при зустрічі з твором мистецтва відповіді на хвилюючі його моральні питання, сприймається морально-естетична інформація, безумовно, якщо цей тип інформації несе твір, який споглядається. Чи відбувається виконання очікуваного, чи знаходить реципієнт відповіді на бажані питання, залежить як від змісту морально-естетичної інформації, так і від особистісних характеристик тієї людини, яка сприймає: її освіченості, поглядів, потреб, ціннісних орієнтирів, життєвого і художньо-естетичного досвіду. Ці ж характеристики відіграють роль і в задоволенні інших очікувань, так, наприклад, в очікуванні нового в пізнанні життя, адже мистецтво дає можливість людині пізнати навколишній світ із того боку, з котрого неможливо пізнати жодним іншим способом. Надбання очікуваного, нового здійснюється через сприйняття усіх типів інформації художньо-естетичної інформаційної системи твору. І насамперед здійснюється те, чого чекає від художнього твору споживач – емоційно-естетичний вплив, тобто отримання естетичної радості, насолоди, надбання приємних вражень, здійснення підняття з глибин душі почуттів і емоцій, яких не викликають інші явища навколишньої дійсності, але бажання реципієнта пережити їх велике. Очікування задоволення цих бажань визначає сприйняття інформацій, що працюють на те, щоб викликати почуття, емоції, відчуття, стани. У даному випадку, це – художньо-естетичний, емоційно-естетичний типи інформації. Сприйняття індивідуально-авторської інформації визначається бажанням отримати уявлення про те, з якого боку у цьому творі відкриється сам художник, як творець і автор, як особистість і людина.

Таким чином, експектації виконують векторну функцію сприйняття в процесі прийому художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва.

Попередньою умовою, вихідним моментом процесу сприйняття людиною навколишньої дійсності в цілому і творів мистецтва зокрема, є також соціальний досвід, зміст якого включає як суспільно накопичені знання й уміння привласнені індивідом, так і його особисті напрацювання. Ступінь оволодіння суспільним досвідом у конкретній галузі життєдіяльності людини і його особистісні внески (пошуки, спроби, помилки, отримані результати) у сукупності впливають на характер і спрямованість сприйняття. Досвід – це почуттєво-емпіричне пізнання світу, тому в його основі лежить практика. Процес сприйняття твору мистецтва як художньої інформаційної системи у свою чергу базується на соціальному досвіді, що складає слухову і зорову практику, практику мовної комунікації і практику відчуження.

Слухова і зорова практика індивіда – це той фундамент, на якому базується весь процес сприйняття мистецтва, включаючи взаємодію відчуттів, психофізіологічних і художньо-естетичних механізмів сприйняття твору. Обмеженість, недостатність даної практики, а в деяких випадках її відсутність (щодо окремих видів мистецтва і напрямків) веде до стійкої несформованості сприйняття як окремих творів у цілому (скажімо, оперної музики), так і певних типів інформації даного твору. На результат сприйняття ХЕІС твору впливають як часовий (кількісна характеристика), так і змістовний (якісна характеристика) компоненти зорової і слухової практики. Часовий компонент визначається тривалістю взаємодії контакту індивіда з твором, що виражається в сукупності ситуативного акта сприйняття і сумарного часу зустрічей людини з творами мистецтва протягом її життєвого шляху, що, власне, і складає один з елементів соціального досвіду. Ситуативний акт припускає безпосередній контакт із твором мистецтва, що і визначає процес сприйняття, котрий складається з трьох фаз: передкомунікативної, комунікативної, посткомунікативної [191]. Кожний ситуативний акт у сукупності з іншими і складає сумарний час процесу сприйняття, і, безумовно, кількість переростає в якість. Прикладом, може

служити нарис Ю. Юзовського «По Волзі-ріці», у якому жінка (Наталя Сергіївна) говорила про те, як їй хотілося почувати і розуміти музику «як інші». Її багатократні відвідування, здавалося не приносили успіху і вже в момент розпачу вона раптом почула як «щось немов торкнулося її, наче потаємні двері тихенько відкрилися, а в грудях стислося, боїться поворухнутися, як би не зникло це диво... Усе в цей вечір розуміла як є... І додому коли йшла думала: боже мій, яке щастя, адже щастя...» . Безумовно, змістовний компонент слухової і зорової практики залежить від того, які твори вибирає індивід, їхній художньо-пізнавальний, емоційно-естетичний рівень: чи є ця практика багатобічною, чи охоплює вона різні види і жанри мистецтва або обмежується одним яким-небудь видом мистецтва або напрямом (захоплення тільки фольклором або шлягерною, поп-, рок-музикою і т.п.). Такі переваги звужують досвід глядача і слухача щодо сприйняття пізнавальної, інтелектуальної, емоційної і художньо-естетичної інформації. Збагачення слухового і зорового досвіду індивіда за рахунок збільшення кількісного і якісного компонентів забезпечується як стихійно, так і цілеспрямовано. Цілеспрямоване збагачення розглянутого виду практики може вирішувати два завдання: поглиблення загальнокультурного, художньо-естетичного тезауруса особистості та організація сприйняття різних видів інформації твору мистецтва, із метою вирішення виховально-дидактичних завдань.

Для повноцінного сприйняття індивідом усієї художньо-естетичної інформаційної системи твору необхідна розвинута чуттєво-емоційна сфера, тому практика відчування є, мов би, наступним елементом в оволодінні досвіду сприйняття мистецтва. Слухова і зорова практика дають можливість для формування і розвитку емоційно-почуттєвого осягнення людської дійсності. Мистецтво є найбільш унікальним засобом відображення, збереження і передачі даного феномену. Зміст цього явища відбито в емоційній, психологічній, психоенергетичній інформації твору. Уміння сприймати ці типи інформації знаходиться в прямій залежності від практики відчування, у процесі якої людина вчиться переживати (і переживає) почуття, емоції, психологічні

стани, передані автором твору через художні образи героїв, персонажів твору, через свій особистий емоційний стан, відбитий у змісті його творчості. У даному випадку відбувається, мов би, два взаємоспрямовані процеси. З одного боку емоційна і психологічна інформація, що несе твір, впливає на слухача, читача, глядача, а з іншого боку – людина, яка сприймає ці типи інформації, сама переживає певного характеру почуття й емоції, що можуть бути адекватними або неадекватними, а в деяких випадках амбівалентними. Виникнення, пробудження почуттів у слухача, глядача, читача пов'язано з психоенергетичною інформацією, що несе твір. У цьому випадку практика чуттєвості і спрямована на розвиток здатності емоційних переживань, через сприйняття цього типу інформації. У сукупності емоційна, психологічна і психоенергетична інформації під час практики їхнього сприйняття і формують співпереживання і співтворчість, які Н.Ф. Бучило визначає як “акти сполучені один з одним і невід’ємні від естетичної й інтелектуальної насолоди, пізнання і самопізнання” [32, 52], що ще раз підтверджує тезис про тісний взаємозв'язок типів інформації, закладених у творі мистецтва: інтелектуальної і психологічної, емоційної і естетичної тощо.

Співтворчість при сприйнятті мистецтва – художньо-естетичний акт, співпереживання при сприйнятті мистецтва – емоційно-естетичний, психоенергетичний акт. Здатність до співпереживання при сприйнятті твору здійснюється з позиції реального ставлення до навколишнього. Сила і характер співпереживання знаходяться в прямій залежності від світогляду, оцінок, потреб, ціннісних орієнтирів, що, власне, і складає соціальну сутність особистості. У той же час, у процесі стійкої практики сприйняття мистецтва в цілому, і позначених вище типів інформації, що визначають зміст і глибину співпереживання, зокрема, відбувається вплив ХЕІС твору на свідомість особистості й у свою чергу на емоційно-почуттєву сферу, тобто співпереживання. Крім того, практика відчуження сприяє формуванню суспільного начала, розвитку почуття жалю, співчуття, формуванню бачення значимості людини, її призначення, здатності диференціювати добро і зло, і

усе, що складає моральну основу особистості. На особистісному плані практика відчування визначає здатність, усвідомлюючи світ за допомогою мистецтва, бачити себе очима іншої людини – героя твору, автора (емоційна, психологічна, індивідуально-авторська інформація), сприяє розвитку рефлексії. Ототожнення себе з іншими, зіставлення й оцінка своїх переживань, емоційно-психологічних станів, спостереження за цими процесами в динаміці сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи твору лежить в основі моральної дії, а далі і вчинку, визначає моральну основу професійного спілкування соціального педагога. Знову ж, практика відчування здійснює катарсично-перетворюючий вплив емоційної і психоенергетичної інформації на слухача, читача, глядача, допомагає звільнитися від гнітючих станів, від станів, що викликають дискомфорт, занепокоєння, незадоволеність, що порушує життєдіяльність людини, його реалізацію в професійній діяльності. Виходячи з цього, вважаємо, що соціальна значимість цього феномену величезна. Розглянута практика відчування в повноті і результативності може бути здійснена тільки в цілеспрямованому й організованому процесі.

І третім моментом у соціальному досвіді, як передумові сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва, є практика мовної комунікації, що базується на досвіді минулих вражень, стереотипності масової свідомості, обумовлює різні рівні перцептивного процесу ХЕІС твору, а отже, і розуміння.

Через мовну комунікацію відбувається осмислення і зовнішнє відтворення внутрішніх процесів, що відбуваються в динаміці сприйняття приймачем інформації твору. Без даного явища не можливо ні уявити, ні оцінити, не тим більше вплинути на структурні компоненти, характеристики особистості. Вербалізація внутрішнього стану реципієнта в процесі спілкування, його розуміння й осмислення типів інформації, що ним сприймаються, є наче проявником тієї внутрішньої роботи, що відбувається у комунікативній або посткомунікативній фазах сприйняття мистецтва.

Мовна комунікація є двоякою. Перший план – це внутрішня мовна комунікація, що здійснюється у формі внутрішнього діалогу. Індивід мов би проговорює те, що відчуває і внутрішньо осмислює, відбувається діалог між «я» і «Я». Це та робота, що готує ґрунт для виходу продукту внутрішньої мовної комунікації в другий план – зовнішню мовну комунікацію. Тут відбувається легалізація напрацьованого, здійсненого в першому плані, і для суб'єктів комунікації представляється зміст внутрішньої роботи. Багатство цього змісту, якісні і кількісні характеристики залежать від багатьох чинників, одним із яких є тезаурус, тобто запас знань, що дозволяє особистості сприймати різні типи інформації в ХЕІС твору. Приймання кожного з типів інформації знаходиться в тісній і прямій залежності від загальнокультурного і художнього запасу знань. І особливо це стосується художньо-естетичної інформації, тому що без спеціальних знань сприйняття даного типу інформації неможливе. У той же час, прийняття пізнавальної, психологічної, інтелектуальної, морально-естетичної, особистісно-авторської інформації сприяє збагаченню тезауруса особистості. Відбувається процес з двома взаємообумовленими сторонами: сприйняття визначається тезаурусом особистості, а тезаурус поповнюється в процесі сприйняття інформаційної системи твору.

Таким чином, освіченість особистості, її запас знань є однією із домінуючих соціальних передумов процесу сприйняття твору мистецтва як інформаційної системи, а виходячи з цього, розвиток умінь сприйняття (прийому) різних типів інформації, закладених у ньому. Використання ХЕІС твору як дидактичного засобу дає можливість поглибленого осягнення тих або інших соціально-психологічних явищ життєдіяльності людини: пізнавальна інформація твору, подібно науці, відбиває навколишній світ; морально-етична, естетична – беруть участь у створенні цінностей, їх переоцінці; психологічна, індивідуально-авторська – забезпечують спілкування на різних рівнях; морально-естетична, емоційна, художня – здійснюють виховально-розвиваючий вплив на особистість; прагматична – прикрашає життя людини, заповнює дозвілля, приносить радість, задоволення, насолоду і т.д.

3.3. Особливості сприйняття аудіовізуальної художньо-естетичної інформації

Розглянемо другий аспект сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва. Сприйняття твору мистецтва відрізняється від сприйняття будь-якого об'єкта дійсності тим, що спонукає суб'єкта не тільки до перцептивної дії. У процесі сприйняття мистецтва поряд з власне перцепцією відбувається приймання специфічної, властивої тільки творам мистецтва, інформації, що і складає другий момент процесу сприйняття ХЕІСТ (нагадаємо, що перший це перцепція, тоді другий – художньо-естетичне сприйняття).

Коли говорять про цілісність сприйняття твору мистецтва, йдеться, на наш погляд, не стільки про одночасність приймання усіх типів інформації закладеної в ньому, скільки здатності людини сприймати кожний інформаційний потік (тип). Оскільки психофізично індивід може сприймати одночасно і продуктивно 7 (± 2) об'єкти, то можливість прийому декількох потоків ХЕІСТ обумовлена об'єктивно. Наприклад, у поле сприйняття реципієнта потрапляє емоційна, художня, естетична, психологічна інформації, будучи до певного моменту часу фігурою сприйняття, а всі інші – тлом, про що вже говорилося вище. Здатність сприймати кожний окремий тип інформації залежить від особистісних характеристик реципієнта: рівня загальної культури, художньої освіченості, досвіду сприйняття мистецтва, психофізіологічних особливостей, від уміння входити в процес сприйняття як співтворчості, від здатності відтворювати зображувану дійсність (життя) у своїй свідомості, від здатності уявляти, асоціативно мислити, від його емоційної реактивності і т.д. В основному всі ці характеристики реагують на зовнішню дію, а отже цілеспрямований педагогічний (дидактичний, виховний) вплив на реципієнта може дати позитивні результати у підвищенні рівня сформованості цих

здібностей, властивостей, якостей, що визначають здатність сприймати художньо-інформаційну систему твору. Поряд з особистісними характеристиками, що визначають особливість індивідуального, суб'єктивного художньо-естетичного сприйняття мистецтва, існують характеристики, іманентні художньо-естетичній інформаційній системі твору, що детермінують специфічність саме художньо-естетичного сприйняття і відрізняють його від простої перцепції. Зупинимося на окремих з них більш докладно. Такими, на наш погляд, є оригінальність, емоційність, умовно-символічна форма, індивідуально-орієнтоване сприйняття, заразливість.

Як зазначав Гегель, справжня оригінальність художнього твору і самого художника полягає в їхній натхненності найглибшими людськими інтересами і переживаннями

[283, 243]. Оригінальність інформації, яку містить твір мистецтва, полягає по-перше, у тому, що вона представлена різними типами (потокми) інформації – пізнавальною, художньою, естетичною, емоційною, психологічною тощо – і, по-друге, у тому, що усі типи інформації, об'єднані художньою формою, "пропущені" через суб'єктивне сприйняття автора і відбивають об'єктивні явища навколишнього світу. За Гегелем оригінальність припускає гармонійне злиття суб'єктивного з об'єктивним [там само]. Художня форма дає "забарвлення", специфічність кожного типу інформації і всієї системи в цілому. Саме через важливість такої її ознаки як художність, інформаційна система твору мистецтва позначається нами як *художньо-інформаційна*. У термінах на позначення типів художньо-естетичної інформації ми також вказували на цю ознаку: наприклад, *художньо-пізнавальна*, *художньо-емоційна* інформація тощо. По третє, як уже відзначалося, всі різновиди інформації, взаємообумовлені і визначають зміст і характер один одного. Так, психологічна інформація знаходиться в прямій залежності від емоційної, естетичної та інших і визначається ними. Іншими словами, взаємовплив інформаційних потоків дає спільний ефект сприйняття. Такий тип інформації як естетична є домінуючим в

інформаційній системі твору у визначенні розглянутої характеристики (оригінальність), тому що має таку рису як неповторність (Моль).

Неповторність естетичної інформації визначається художньою інформацією. Якщо змінити який-небудь параметр у художній інформації – скажімо, ритм, – то це відразу ж позначиться на змісті естетичної інформації, а отже, – на характері сприйняття. Оскільки процес художнього сприйняття відрізняється від перцептивної дії наявністю оцінного судження, то дана зміна в художній інформації позначиться на сприйнятті естетичної інформації, викликавши при цьому певне оцінне судження.

Художньо-естетична інформаційна система твору відрізняється від інших інформаційних систем такою характеристикою як емоційність. Як відзначає В.Г.Федотова, "сприйняття твору мистецтва супроводжується специфічною емоцією. Емоція тісно пов'язана з інформацією, вона – не просто переживання, а переживання, яке можна об'єктивувати і про яке можна інформувати" [240, 13].

У жодного виду соціальної інформації немає прямого призначення передавати емоційного повідомлення, це властиво тільки інформаційній системі твору мистецтва. Кожний з інформаційних потоків має емоційне забарвлення. Емоційний тип інформації є домінуючим у даній характеристиці. Змістовний аспект розглянутої характеристики безпосередньо пов'язаний з емоційною інформацією, що відбиває емоційно-почуттєвий стан героїв (персонажів) твору і його автора (індивідуально-авторська інформація), із психологічною інформацією, що відбиває психологічні події та психологічні ситуації (наприклад, конфлікти і їхні вирішення). Він базується на художній інформації, яка, за допомогою обраних автором засобів художньої виразності, їх сполученням і доповненням, і забезпечує досягнення певного емоційного характеру твору, тобто художньо-естетичної інформаційної системи. Тому розглянута характеристика ХЕІСТ і визначає таку особливість сприйняття як осягнення емоційного стану, переданого даним типом інформації, проникнення у відчуття реципієнта, у переживання, що власне і є емпатією [106, 461].

Даний термін виник на основі слова "проникнення", застосованого Т. Ліппсом у 1885 році в зв'язку з психологічною теорією впливу мистецтва [245, 696]. "Емпатія (грец. Empatheia - співпереживання) – спосіб розуміння емоційних станів інших людей, у тому числі при сприйнятті об'єктів і явищ природного світу і творів мистецтва, за допомогою вчування, співпереживання," – відзначається в словнику "Естетика" [283, 413]. Таким чином, емпатія є комунікативним елементом як у спілкуванні з людьми, так і в спілкуванні з твором мистецтва на етапі сприйняття. Отже, емоційність як характеристика ХЕІСТ відрізняє цей вид інформації від інших видів соціальної інформації тим, що забезпечує зворотний зв'язок у процесі сприйняття в системі $O \leftrightarrow S$ (об'єкт - ХЕІСТ, суб'єкт - реципієнт), що і виявляється через емпатію. У сприйнятті мистецтва емпатія виражається в декількох формах: як переживання реципієнтом тих емоційних станів, почуттів, що відбиті, виражені у творі мистецтва через його персонажів, образи і самого автора (у даному випадку реципієнт ототожнює себе з героями твору і задіяна емоційна інформація), і як переживання власних почуттів та емоцій із приводу емоційних станів, відбитих у творі, а також як вираження емоційної оцінки сприйнятого (психоенергетична інформація).

Емпатія розглядалася в теоріях вчування Р.Фішера, Бернка, Ліппса. У концепції Р.Фішера емпатія розуміється як особливе внутрішнє переживання, що виникає при спогляданні форм зовнішнього світу. Таким чином, твір мистецтва породжує саме ці "особливі, внутрішні переживання", а забезпечує появу цих почуттів психоенергетична інформація твору. "Перенос пристрастей з одних грудей в інші" (Бернк) здійснюється завдяки емоційній, психологічній, індивідуально-авторській інформації твору мистецтва. Виходячи зі сказаного, емпатична реакція на твір мистецтва є однією з особливостей його сприйняття і забезпечується прийманням зазначених вище типів інформації і їхньою взаємодією.

Далі зазначимо, що емоційність – це та характеристика, що пояснює причину відсутності інформаційного насичення для високохудожнього твору

мистецтва. Реципієнт знову і знову повертається до картини, віршів, сонати і т.п., отримуючи при цьому інформацію, що кількісно збільшується (або зменшується), але не зникає [240, 13], що, знову таки, визначає специфічність, особливість приймання інформації твору мистецтва на рівні художньо-естетичного сприйняття, а не тільки перцептивної дії.

Крім того, художньо-естетична інформаційна система твору мистецтва має таку характеристику як емоційність, пробуджує у реципієнта цілу гаму складних довготривалих почуттів, які є найважливішими регуляторами стосунків людини із навколишньою дійсністю, зовнішнім, суспільним середовищем. Ці почуття активізують вольові й інтелектуальні якості, порушують ті або інші життєві проблеми, формують в особистості певне ставлення й установки до тих або інших подій, явищ громадського життя [194].

Одним з істотних властивостей художньо-естетичної інформаційної системи твору, що визначає його сприйняття, є умовно-символічна форма. Вона підкреслює відмінність художнього твору від тієї реальності, про яку йде інформація. Здатність сприймати нетотожність образу і відбитого в даному образі об'єкта визначає приймання художньо-естетичної інформації. Це так звана "первинна умовність" [283, 364], що властива усім творам мистецтва, поза залежністю від виду, жанру, стилю, епохи. Здатністю приймати інформацію про первинну умовність твору володіють усі люди (за винятком людей з важкими формами психічних захворювань). Забезпечує приймання цієї інформації психологічна особливість сприйняття – предметність. Вторинна, тобто, художня, умовність виражена в більш глибокому сприйнятті інформації про художню форму і зміст. Характерною рисою вторинної умовності є свідоме порушення прямої відповідності зображуваного життєвим реаліям, а ця особливість автоматично переноситься на інформацію, що надходить від твору до слухача, глядача, читача. Її прочитання, адекватне приймання, вже властиве не кожній людині, а залежить від змісту особистісних характеристик, про які говорилося вище. Умовність як особливість художньо-естетичної інформаційної системи визначає відтворюючу сутність змісту кожного типу

інформації через порушення прямої відповідності. Однак, без “відтворюючого” первня умовності художньо-естетична інформація як особливий, специфічний вид соціальної інформації існувати не може. Сприйняття ХЕІСТ як художнє сприйняття здійснюється завдяки "наявності і свідомому розведенню таких полюсів образотворчих протиріч, як "подібність" і "відмінність", видимість і сутність, почуттєве і розумове, об'єктивне і суб'єктивне" [там само], які містить кожний з відповідних видів інформації. Умовність знаходиться в прямій залежності з описаною вище характеристикою – емоційністю. Почуття й емоції реципієнта при сприйнятті твору викликані переживанням напруженості означених нами раніше протиріч, створених умовністю, яка, все таки, цілком не знаходиться у відриві від реальної дійсності. Завдяки цій умовності здійснюється вираження сутності дійсності, мов би наближаючи останню до реципієнта тими сторонами, що можуть залишитися непоміченими, роблячи їх більш наочними, такими, що сприймаються почуттєво. Сприйняття реципієнта повинне бути підготовлене до такого роду приймання інформації твору, де здійснена усвідомлена автором видозміна форми зображуваних предметів і явищ, порушення часових і просторових зв'язків для реалізації вказаних вище цілей. Саме ця особливість дозволяє використовувати ХЕІСТ як дидактичний засіб у підготовці майбутнього фахівця (наприклад, проілюструвати ті моменти і явища соціальної дійсності, спостереження за якими в реальному житті ускладнене або неможливе).

Певний умовний характер несе сприйняття сучасниками стародавнього мистецтва, традиційного мистецтва іншої національної культури. Сприйняття інформації, що її несуть такого роду твори, вимагає певної підготовки: базисних знань про традиції, особливості та історію розвитку даної культури тощо. Також необхідно мати уявлення про символи, якими передана інформація, інакше вона не буде зчитуватися, тобто сприйматися. У даному випадку ми говоримо не про символізм як про художню течію і філософсько-естетичну концепцію, а про символічність як про характеристику твору мистецтва, про знаки-символи, що передають інформацію, закладену в той або

інший твір мистецтва, і сховищем якої він є (виходячи з постулату, що всяке мистецтво – символічне).

Будь-яка інформація має матеріальний носій. У мистецтві знак розглядається як елементарний носій інформації [240, 6]. Інформаційна система твору мистецтва являє собою складний феномен, що синтезує в собі відображення явищ навколишньої дійсності, оцінки, внутрішню динаміку психологічних станів людини і закріплює (шифрує) ці відомості у специфічних знаках: словах, фарбах, звуках, жестах, що несуть певні значення. Інформаційна система твору мистецтва як і будь-яка інша знакова система, або знакове явище, здатна нести семантичну (пізнавальну) інформацію про різні об'єкти, події, явища. Вона може передавати емоційно-експресивну інформацію про суб'єктивні бажання, волевиявлення, смаки, оцінки, настрої відправника повідомлення, тобто автора (індивідуально-авторська, емоційна інформація). Крім цього, знаки можуть активізувати, спонукати одержувача повідомлення (глядача, слухача, читача) на ті або інші вчинки, дії, реакції, викликати певного характеру думки [194, 23]. Однак, знак в інформаційній системі твору мистецтва має таку здатність, якої не має жодна інша знакова система – він може орієнтувати адресата на самого себе, звертати своє мислення, увагу на свої думки, на свій внутрішній світ, включати здатність рефлексувати. Ця особливість, визначаючи характер сприйняття, може бути, або навіть, більш точно, – є тією можливістю, яку необхідно використовувати в процесі підготовки до професійного спілкування соціальних педагогів, оскільки ця професія вимагає не тільки приймання і переробки зовнішньої інформації (інформації про клієнта, характер проблеми, ситуації і т.п.), але і рефлексивних дій збоку фахівця, а так само для формування в нього психозахисного механізму. Характер самих знаків носіїв інформації робить досить значний вплив як на естетичний тип інформації, так і на безпосередньо сприйняття цієї інформації, відзначає У. Ріжинашвілі.

Кожний вид інформації подається одержувачу через певну мову. У мистецтві такою мовою є художня, котра являє собою сукупність особливих,

специфічних для кожного його виду засобів і прийомів створення художнього образу, тобто засобів художньої виразності, які несуть інформацію у відповідних кожному виду мистецтва знаках. Сприйняття змісту інформації залежить від навичок і умінь її прочитання через художню мову відповідного виду мистецтва. Без знання мови художнє сприйняття естетичної і художньої інформації неможливе. "Без розуміння того, що фарби мають дзвінкість, що є тони звучні і глухі, важко взагалі сприймати живопис. Особливо важливе у цьому відношенні тло картини, що часто визначає загальний настрій і основне звучання живописного твору", – відзначають значимість знання і розуміння мови мистецтва для процесу сприйняття мистецтва С.В.Асенін і І.Б.Немцов [13,70]. Знання і розуміння художньої мови різних видів мистецтва є необхідною умовою для сприйняття як цілісної інформаційної системи, так і кожного типу інформації окремо, тому що усі вони подані через художній образ, що власне і визначає оригінальність і специфічність усіх різновидів ХЕІСТ. А зрозуміти, сприйняти художній образ, наприклад у живописі, можна лише зі знанням особливостей цієї мови, розумінням змісту сюжету, малюнка, кольору, композиції, колориту, перспективи, ритму і т.п., що складають художню форму, через яку і подаються автором одержувачу усі типи інформації.

Твір мистецтва як інформаційна система має специфічну, властиву тільки їй особливість (властивість) – емоційну заразливість. Сприйняття в даному випадку є каналом (зоровим, слуховим), яким надходить інформація від твору до одержувача і викликає, зароджує в нього певні почуття й емоції, закладені в творі. В основі емоційної заразливості лежить як психофізіологічне, так і інформаційно-енергетичне начало. Такі стимули як ритм, колір, звук із усіма властивими йому характеристиками, будучи виразними засобами твору мистецтва, викликають естетичні почуття і забезпечують заразливість емоційного характеру. Емоційна заразливість передається від джерела інформації (твору мистецтва) до одержувача через емоційну, художню, психоенергетичну інформацію, які у своїй єдності, визначеній художньою

формою, змістом і мовою твору, і породжують цей ефект. Крім того, естетичне почуття, як емоційне переживання, є супутнім елементом у даному процесі і виступає в якості активної енергетичної підстави [283, 396]. Емоційна заразливість властива усім видам мистецтва, однак найбільше яскраво виражена в процесі сприйняття музичного мистецтва. Ця особливість використовується в практичній психології, медицині і, на наш погляд, повинна активно використовуватися у виховному процесі, у процесі соціалізації підростаючого покоління. "Емоційна заразливість музики, її вплив на сферу людських почуттів і через них на всі галузі людської психіки і мислення – виняткові" [13, 85]. Динаміка емоційної заразливості мистецтва полягає в тому, що психоенергетична інформація переходить від джерела інформації з каналів зв'язку до суб'єкта сприйняття, який, розуміючи цей тип інформації, відбиває її через емоційне переживання, характер і інтенсивність якого залежить від індивідуальних особливостей людини. Якщо приймання даної інформації має груповий або масовий характер, то крім інформаційно-енергетичного зв'язку між об'єктом (твором мистецтва) і суб'єктом (слухачем) відбувається обмін емоційних переживань між усіма суб'єктами, що приймають участь у комунікативному акті, як сприйнятті музичного твору. Це підсилює естетичні переживання в окремого суб'єкта, тобто відбувається ефект емоційної заразливості, зовнішній прояв якої простежується в різних реакціях. Це можуть бути мімічні, кінетичні, звуко-голосові реакції, фізіологічні, психічні реакції, за якими можна судити про ступінь емоційно-естетичного впливу (заразливості), здійсненого музичним твором на реципієнтів.

Одним із сутнісних моментів емоційно-естетичного впливу мистецтва на людину є катарсис (грец. Katharsis - очищення). Це одна з характеристик, що відрізняє мистецтво як продукт людської діяльності, що несе ряд інформаційних повідомлень, які здійснюють певний інтелектуальний, емоційний, моральний, психофізіологічний вплив на реципієнта від різного роду інформаційних джерел.

Л.С.Виготський розглядає катарсис як завершальну стадію психофізіологічного процесу, який знаходиться в основі художньо-естетичного сприйняття твору мистецтва, в процесі якого здійснюється розряд нервової енергії: “Болісні і неприємні афекти підлягають певному розрядженню, знищенню, перетворенню у протилежні ...естетична реакція як така в сутності зводиться до ...катарсису, тобто складному перетворенню почуттів” [47,204]. Далі він відмічає, що саме мистецтво стає найсильнішим засобом для найбільш доцільних і важливих розрядів нервової енергії. Така можливість, можливість позбавитися від емоційно негативних відчуттів, пройти “перетворення” від пристрастей до добродійних нахилів (Лессінг), перейти від незадоволення до задоволення (Е.Мюллер), відчуття зцілення й очищення (Бернайс), або відчуття катарсис як заспокоєння афекту (Целлер) визначена специфічною властивістю, яка притаманна лише творам мистецтва, і носієм якої є психоенергетична інформація конкретного твору. Вона у сукупності із іншими типами інформації (емоційною, художньою, естетичною, моральною і т.д.) і здійснює механізм впливу (очищення) на реципієнта в процесі сприйняття. Катарсис здійснюється на комунікативному етапі сприйняття, але може перейти й на посткомунікативний, коли відбувається осмислення, переопрацювання отриманої інформації, відбувається позбавлення від болісних сумнівів, неспокою, страхів, знімається психічна напруга шляхом емоційно-інтелектуальної роботи, поживленням для якої стали відомості, що їх містить художньо-естетична інформаційна система твору. Катарсисом як унікальною властивістю ХЕІСТ не володіє жодна інша інформаційна система, яка здатна здійснювати керуючий вплив на людину. На думку дослідників різних епох він здійснює на людину впливи різного характеру. В епоху Відродження катарсис розумівся і як етичне очищення, і як гедоністичне. Лессінг пов’язував катарсис зі збудженням пристрастей, котрі ведуть до підвищення соціальної активності людини. Гете, розумів катарсис як процес відбудови за допомогою мистецтва зруйнованої гармонії духовного світу людини. За З.Фрейдом катарсис є методом психотерапії [283, 140] . Якщо проаналізувати кожен з цих позицій з

кута зору когнітивно-інформаційного підходу, то можна прийти до висновку, що у сукупності усі погляди на сутність катарсису, як властивості мистецтва, яка реалізується в процесі сприйняття інформації, що її несе твір, – показують діяльність даної властивості, тобто виділяють функції. Реалізація ж конкретної функції у цілеспрямованому процесі впливу твору на людину буде залежати від поставленого завдання. Для соціального педагога кожна із вказаних вище функцій катарсису може бути застосована в конкретних ситуаціях, у конкретних видах роботи. Наприклад, катарсис як гедоністичний процес використовується в дозвіллевій діяльності, а як етичне очищення – в процесі перевиховання. Однак, необхідно врахувати, що для отримання бажаного результату, впливу твору мистецтва як катарсису, необхідний достатній рівень сформованості емоційної реактивності особистості, на що вказують О.М. Торшилова, М.З.Дукаревич в роботі “Художественное восприятие живописи и структура личности”, відмічаючи при цьому значимість даної характеристики особистості в соціальних процесах: “Емоційна реактивність особистості поряд із інтенсивністю розумових процесів впливає на активність отримання інформації, що в свою чергу створює умови для поглиблення навичок співставлення, порівняння, відбору відомостей і вражень, для встановлення ускладнюючихся та помножуючихся зв’язків між явищами. Це розширює можливості передбачення, підвищує ступінь диференційованості та складності емоційного переживання. Сформоване у такий спосіб мислення і складна система емоційного реагування створюють можливість активного підходу до явищ життя, виявлення в них найбільш значущих компонентів і призводять до знаходження нових шляхів втручання у хід тих або інших процесів, тобто надають діяльності людини творчий характер...”[228, 175].

Наступною, на наш погляд, специфічною особливістю ХЕІСТ мистецтва є гедоністичний характер сприйняття даного типу інформації. Hedone (грец.) – насолода, в сучасній філософській, естетичній, мистецтвознавчій літературі використовується в контексті художньо-естетичного сприйняття мистецтва й детермінується як естетична насолода. Будь-який твір: повість, поема,

симфонія, опера, картина, скульптура (звичайно, високого художнього рівня) слухачем, глядачем, читачем передусім сприймається як система знаків – слів, фарб, звуків, що складає перцептивну дію. Ці знаки що-небудь виражають, позначають або зображують, і таким чином, через них реципієнт знає дещо і про саму дійсність, і про ідеали, почуття і переживання самого автора, про настрої, емоції персонажів твору, і про саму мову, знакову систему, яку створює художник, письменник, композитор, а засвоєння цієї інформації (різних її типів) супроводжується у реципієнта переживаннями, які звичайно називаються естетичними і дають насолоду, гедоністичне переживання. У складності подвійної перцепції “і полягає специфіка мистецтва та його ролі в житті суспільства, - відмічає М.М.Афасіжев, розглядаючи естетичні проблеми в епоху науково-технічної революції, - адже, кожний вид мистецтва містить не тільки інформацію про світ, людей, їх почуття і переживання, але і є такою організацією матеріалу мистецтва, в результаті сприйняття якого народжується естетична насолода. Ця нерозривна єдність звичайно досягається художником інтуїтивно, мірою, яка визначається співвіднесенням між матеріальними і ідеальними аспектами естетичної інформації, яка ним створюється” [16,10].

Такий характер переживання притаманний тільки процесу художньо-естетичного сприйняття, оскільки джерело інформації (твір мистецтва), який викликає дані переживання, являє собою не який-небудь один вид інформації, а цілу систему, котра у сукупності і взаємодії і дає ефект гедоністичної насолоди. Естетична, художня, емоційна, психо-енергетична інформація забезпечує сприйняття твору на гедоністичному рівні.

Отримання естетичної насолоди під час приймання ХЕІС твору забезпечує не стільки реалізацію функції розваги, хоча і її в тому числі, скільки задоволення художньо-естетичних потреб. Іншими словами, задовольняється потреба в отриманні інформації про прекрасне, піднесене, героїчне і трагічне, ліричне і комічне, а також низьке і потворне, що не є копією оточуючої дійсності, а представлені через художній образ і художню форму та рефлексовані автором. А отримує реципієнт задоволення і насолоду від

специфічної інтелектуальної роботи (естетичної оцінки, естетичного судження, порівняння, співставлення тощо), яка емоційно забарвлена, та від пережитої “розумової емоції”. Насолода, яку отримує реципієнт від сприйняття мистецтва, відмічає Л.С.Виготський, досягає свого кульмінаційного пункту, коли слухач (глядач, читач) майже задихається від напруги, коли волосся стає дибки від страху, коли мимовільно ллються сльози співпереживання й співчуття. Усіх цих відчуттів людина уникає в житті і дивним чином шукає у мистецтві [47]. Це відбувається тому, що твір мистецтва містить інформацію специфічну, відмінну від інших видів соціальної інформації, яка викликає у реципієнта потребу в ототожненні себе із персонажами (художніми образами) твору або самим автором, завдяки чому відбувається проникнення, розуміння змісту твору, а також його естетичне переживання.

Ідентифікація в процесі художнього сприйняття мистецтва є тією особливістю вказаного процесу, котра формує здібність людини поставити себе на місце іншого, відчувати співпереживання, співчуття, без яких жодна моральна діяльність неможлива. Без ідентифікації з художнім образом не відбувається ані катарсис (реципієнт не отримує звільнення від переживань, що накопичені у повсякденному житті, розряд афективної енергії не відбувається), ані емпатія як здібність проникати у психіку іншої людини, співчувати їй, розуміти її дії і вчинки. Таким чином, ідентифікація може проявлятися подвійно. В одному випадку вона забезпечує процес катарсису, і тоді йде приймання психоенергетичної інформації, яка викликає певні почуття, емоції і відчуття, котрі змінюють (стабілізують, активізують, гальмують) психічний стан реципієнта. Сприймаючий твір мистецтва плаче, хвилюється, переживає і радіє, сміється, гордиться з приводу тих подій, що відображені у творі. Однак в даному акті відбувається підняття з самих глибин людської душі тих почуттів і емоцій, котрі приховані, деякі він не може відкрито проявити в повсякденному житті. А ідентифікуючи себе з героєм (автором) реципієнт оплакує свої невдачі, розчарування, відчуває радість і задоволення, які не може проявити, показати близьким, відчуває самого себе. В іншому випадку, ідентифікація

забезпечує емпатію. Відбувається процес приймання емоційної і психологічної інформації, яка безпосередньо містить відомості про почуття і емоції, психічні стани персонажів твору, внутрішньо-особистісні і міжособистісні конфлікти, самотність і розчарування тощо. Ця інформація вводить читача, глядача у світ чужих почуттів і переживань, на них він дивиться мов би збоку, але в той же час проникає у внутрішній, суб'єктивний світ іншого, співпереживає, співчуває самому героєві і всьому, що з ним відбувається. Реципієнт мов би зрошується з героєм, йде процес перевтілення, підключаються уява, інтуїція, завдяки чому здійснюється розуміння, співпереживання, співтворчість. Ці обидва прояви ідентифікації можуть бути корисними для підготовки соціального педагога до професійного спілкування: перший – як компенсаторний засіб, другий – як інструмент для формування вмінь міжособистісної перцепції.

Обидва ці моменти працюють за умови сприйняття реципієнтом твору мистецтва як співтворчості. Художнє сприйняття як співтворчість Є.Н.Піскова розуміє як “індивідуальний, суто особистий, неповторний творчий акт, дія, переживання, і в той же час, своєрідний спів-акт, спів-дія, співучасть, співпереживання. Саме у діалектичній взаємодії цих елементів і міститься специфіка вказаного процесу як співтворчості” [176, 189].

Сприйняття твору мистецтва на рівні емпатії, катарсису, ідентифікації визначає сутнісну характеристику художньо-естетичного сприйняття – сприйняття як співтворчості. Цю залежність відмічає Н.Ф.Бучило: “Вивчення катарсисного і перетворюючого впливу мистецтва на особистість виявляє природу художнього сприйняття як співтворчості як специфічного виду діяльності. Ця діяльність сприятливо впливає на розвиток здібностей людини і її моральний світ. Співпереживання і співтворчість – суть акти сполучені один з одним і невідривні від естетичної й інтелектуальної насолоди, пізнання і самопізнання” [32, 52].

Діяльнісний характер співтворчості базується на зворотному зв'язку між об'єктом – твором мистецтва, як інформаційною системою, та суб'єктом – реципієнтом, який приймає вказаний вид інформації. Художньо-естетична

інформаційна система твору і є джерелом “творчих ситуацій” у процесі сприйняття [176, 189]. Творчий акт, що здійснюється у такій ситуації, не дає особливо нового продукту. “На відміну від власне творчого акту це не пошуковий процес, а процес, що проходить за певною, запропонованою твором інформаційною програмою. Однак це і не жорстка, а вірогідна програма у тому смислі, що вона пропонується самим різним людям, інакше кажучи, різним сприймаючим системам із різними об’ємами закладеної у них пам’яті, із різними поглядами та життєвим досвідом. Будучи стабільною, така програма дає в кожному окремому випадку різний ефект” [200, 130]. Це, власне, і визначає сприйняття твору мистецтва як співтворчості. Такого роду ситуацію можна цілеспрямовано зробити педагогічною у рішенні професійних комунікативних завдань, організуючи спілкування в системах “S ↔ ХЕІСТ”, “S1 ↔ ХЕІСТ ↔ S2, S3, S4”. Це дозволяє простежити кожному суб’єктові “за різними ефектами” співтворчості, проаналізувати, зіставити зі своїм, звичайно ж за умови легалізації процесу співтворчості, тобто переходу з внутрішнього рівня на зовнішній.

Співтворчості як елемент художнього сприйняття реалізується через інтелектуальну і емоційну дію. Сприймаючи твір мистецтва, що відноситься до більш ранніх епох, інших культур, реципієнт здійснює розумову роботу в процесі приймання пізнавальної та інтелектуальної інформації, котра запропонована інформаційною системою твору. Йде інтерпретація, аналіз, оцінка отриманих відомостей. Інтерпретатор покликаний створити свій новий смисл інформації, яка зчитана. Оцінка в акті співтворчості, як відмічається у словнику-довіднику “Художественное восприятие: основные термины и понятия” є опосередковуючим моментом між інформацією твору і людиною, що її сприймає [260, 52]. В процесі співтворчості включається уява, фантазія, асоціація, характер яких визначений життєвим і художнім досвідом. Звідси витікає, що продукт, результат співтворчості у кожного реципієнта різний і обмін інформацією з приводу цих результатів являє собою педагогічний (дидактичний) інтерес.

Співтворчість, як правило, виражається у домислюванні, “домальовуванні”, “дописуванні”, передбачені подій, що розгортаються, у візуальному уявленні художніх образів. “Кожний глядач у відповідності зі своєю індивідуальністю, по-своєму, зі свого досвіду, із надр своєї фантазії, із тканини своїх асоціацій, із передумов свого характеру, вдачі і соціальної приналежності творить образ за цими зображеннями, що були підказані йому автором, який неодмінно веде його до пізнання і переживання теми. Це той же самий образ, який задумано і створено автором, але цей образ одночасно створений і відповідним творчим актом глядача” [286, 268]. Приймання емоційної, особистісно-авторської, психологічної інформації реципієнтом спирається на акт співучасті, співпереживання, співчуття. Цей процес сприяє і, власне кажучи, формує небайдужість до того, що відбувається у повсякденному житті. Повноцінне сприйняття твору мистецтва як співтворчості на рівні співпереживання активізує та стимулює до морально-емоційного реагування на проблеми людей, які оточують, як близьких, так і тих, хто знаходиться у професійному або ситуативно-епізодичному контакті з фахівцем. Співчуючи, співпереживаючи в процесі сприйняття емоційного і психологічного типів інформації, слухач, глядач, читач здійснює ніби “гімнастику почуттів”. Свого роду “тренінг” здійснюється стихійно у концертних залах, філармоніях, театрах і тощо, але може бути педагогічно цілеспрямованим і організованим.

Таким чином, виділені нами характеристики художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва, такі як оригінальність, емоційність, умовно-символічна форма, заразливість визначають особливості сприйняття, які наявні як на рівні звичайної перцептивної дії, так і на рівні художнього сприйняття. Останнє і детермінує особливість, специфічність приймання різних видів інформації твору як сховку відомостей про оточуючу дійсність і духовний світ людини, що відображені автором через художній образ і в художній формі. Виходячи з цих характеристик, вказаний процес має особистісно-орієнтовану спрямованість. Зміст, ступінь видобування (об’єм) інформації з твору залежить від особистісних характеристик: світогляду, естетичних поглядів, смаків,

потреб, рівня художньої підготовленості (освіченості) та досвіду спілкування із різними видами мистецтва, ступеня емоційної сприйнятливості як психологічної характеристики. Особливостями сприйняття, які відрізняють характер приймання інформації твору мистецтва від інших видів соціальної інформації та, власне кажучи, й визначають особистісно-орієнтовану спрямованість, є ідентифікація, катарсис, гедоністичність. Для видобування найбільшого об'єму інформації з системи, що розглядається, для реципієнта необхідно, окрім певного рівня вказаних вище характеристик, мати наступне: розуміння мови мистецтв, емпатію, сприйняття твору як співтворчості. Враховуючи названі нами особливості процесу сприйняття ХЕІСТ та створюючи педагогічні умови для розвитку вмій і навичок сприйняття, можливо використовувати матеріал художньо-естетичної інформаційної системи твору як дидактичний засіб у підготовці соціальних педагогів до професійної діяльності.

РОЗДІЛ IV. ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ЗАСІБ

4.1. Інформаційний аспект розвитку вмінь та якостей професійного спілкування майбутнього фахівця

Працюючи в системі "людина – людина" соціальний педагог використовує спілкування як професійний інструмент, без якого не реалізується жоден з напрямків діяльності фахівця в соціумі. Спираючись на знання загальних і специфічних (професійних) закономірностей протікання процесу спілкування, соціальний педагог кваліфіковано керує цим процесом у всіх його системах і грамотно вирішує професійні завдання, щодо будь-якої сфери своєї діяльності: освіти, охорони здоров'я, правозахисту, соціального забезпечення і т.д. Тому однією з домінуючих задач у підготовці соціального педагога є розвиток якостей і умінь професійного спілкування.

Процес підготовки майбутніх фахівців до професійного спілкування як елементу діяльності соціального педагога – багатоаспектне явище, і важливе місце в ньому займає інформаційний аспект. Інформаційні підходи до різних сфер суспільної життєдіяльності в даний час знаходяться на новому витку актуальності і торкаються не тільки галузі обчислювальної техніки, але й нових інформаційних технологій в різних галузях знання і практики. Сьогодні увагу вузівських працівників звернуто до можливостей використання різних підходів до проблеми підвищення якості підготовки фахівців [84].

В інформаційному контексті підготовка соціального педагога до професійного спілкування бачиться нам у таких аспектах:

1. Інформаційне забезпечення змісту підготовки до оволодіння вміннями і якостями професійного спілкування.
2. Інформаційні потоки в професійному спілкуванні соціального педагога.
3. Інформаційні засоби навчання.

4. Художньо-естетична інформація як засіб розвитку умінь і якостей фахівця в професійному спілкуванні.

Перші два моменти відбивають змістовну сторону підготовки, третій і четвертий – операційно-методичну.

Основне навантаження інформаційного забезпечення змісту підготовки студентів до отримання знань про закономірності, функції, засоби, форми і методи професійного спілкування, до оволодіння вміннями, навичками і якостями, необхідними для виконання даного виду діяльності, лягають на спецкурси, практикуми, тренінги, ними можуть бути такі як "Професійне спілкування соціального педагога", "Педагогічне спілкування", "Спілкування соціального педагога в соціумі", "Моральні норми спілкування соціального педагога" і подібні. Інші навчальні дисципліни також відбивають деякі аспекти питання, що викладається, у прямій або непрякій формі.

Інформаційний матеріал може бути скомпонований за наступними блоками: сутнісно-змістовний аспект процесу навчання, опосередковане і безпосереднє професійне спілкування, морально-етичні, соціальні, психологічний аспекти спілкування соціального педагога, конфліктні і передконфліктні ситуації в професійному спілкуванні соціального педагога.

Сутнісно-змістовний блок включає інформацію про зміст понять "спілкування", "професійне спілкування соціального педагога", структурні компоненти понять, характеристики суб'єктів спілкування і предметного середовища. Даний блок може бути наповнений відомостями про засоби і способи спілкування (усне і письмове мовлення фахівця і вимоги до нього, оптико-кінетична і екстралінгвістична системи знаків), функції спілкування щодо сфери діяльності соціального педагога.

У блоці, що включає інформацію про безпосереднє й опосередковане спілкування, розглядаються інформаційно-психологічний аспект безпосереднього професійного спілкування, біоенергетичні характеристики суб'єктів, корекція і самокорекція при безпосередньому і опосередкованому професійному спілкуванні.

Морально-етичний аспект спілкування соціального педагога розкривається через співвідношення суспільної й індивідуальної свідомості про мораль і форми її прояву. Дається характеристика самосвідомості суб'єктів як фактор професійного спілкування. Морально-етичні характеристики фахівця і клієнта розглядаються через проблему гармонізації діяльності соціального педагога.

Психологічні основи професійного спілкування соціального педагога представлені в інформаційному блоці, що містить основні характеристики психологічного стану суб'єктів спілкування: інтелектуальний розвиток, сенсорно-емоційний стан і їхнє співвідношення, вплив темпераменту суб'єкта на хід професійного спілкування. Розглядаються навіювання і самонавіювання в процесі спілкування соціального педагога з клієнтом, вікові характеристики обох, корекція професійного спілкування на основі аналізу й урахування вікових і індивідуальних характеристик суб'єктів спілкування.

Наступний блок включає інформацію про соціальний статус соціального педагога і варіативності соціальних статусів клієнтів. Розкриваються фактори, що впливають на соціальний статус фахівця, представлені характеристики офіційного і неофіційного статусу педагога, саморегуляція соціального педагога щодо різних статусів суб'єктів спілкування (клієнтів).

Конфліктні і передконфліктні ситуації професійного спілкування соціального педагога відбиті в блоці, що включає психофізіологічні, соціальний і інформаційний аспекти. Даний блок містить банк можливих причин конфліктних і передконфліктних ситуацій і способи їхнього вирішення.

Відомості, які входять в усі ці блоки, забезпечують інформаційну основу підготовки соціального педагога до професійної діяльності (перший інформаційний аспект).

Другий інформаційний аспект складає характеристику безпосередньо протікання процесу професійного спілкування. Спілкування соціального педагога, як елемента його професійної діяльності, містить у собі два інформаційних потоки: перший – носій відомостей про суб'єктів спілкування,

їхній психічний стані в момент спілкування; другий – містить інформацію про предмет спілкування, характер якого залежить від сфери діяльності соціального педагога. Це можуть бути нові знання, навчальні уміння і процес їхнього формування, якщо сферою діяльності соціального педагога є освіта. Обидва ці потоки мають соціальний характер, а тому і той і інший володіють рядом властивостей: правдивість, вірогідність, повнота, глибина, точність, переконливість, доказовість, новизна, ефективність, оптимальність, оперативність, надійність, виразність і ін. Дані властивості інформації досліджуються В.Афанасьєвим, Г.Журавльовим, Ф.Цирдяєм та ін. Перший потік несе як приховану, так і явну інформацію. Поводження, виразні дії і мовлення є явними носіями інформації про характер і зміст спілкування. Прихована інформація фіксується через дисгармонію поведження і мовлення, мовлення і жестів, змісту мовлення й інтонації, а також може сприйматися на рівні інтуїції, заснованої на педагогічному досвіді, психолого-педагогічних знаннях фахівця. Перший потік визначають такі якості як переконливість, оптимальність, виразність, точність (неточність подає приховану інформацію), доказовість.

Новизна, вірогідність, ефективність, глибина, повнота, надійність, доказовість характеризують інформаційний потік предмета спілкування, котрий є другим, з позначених нами потоків, у процесі професійного спілкування. Інформаційні потоки в даному випадку використовуються для передачі змісту спілкування, організації діяльності, здійснення зворотного зв'язку, контролю, врахування й оцінки процесу сприйняття і засвоєння інформації, використання різних видів діалогів, керування діяльністю.

Для того, щоб успішно керувати обома потоками, соціальному педагогу необхідно володіти певними якостями. Насамперед, це уміння розподіляти увагу, утримувати її на обох потоках, аналізувати кількісні і якісні характеристики інформації цих потоків. А в зв'язку з цим, у залежності від ситуації в один з потоків (або обоє одночасно) може бути введена додаткова

інформація або, навпаки, яка-небудь частина інформації може бути вилучена з потоку (рис.4. 1.).

Труднощі і складності керування інформаційними потоками професійного спілкування обумовлюють труднощі їхньої корекції, оскільки корекційні роботи вимагають від фахівця насамперед знання інформаційних потоків спілкування, знання характеристик суб'єктів спілкування, знання місць викривлених або нетотожних інформувань, уміння аналізувати взаємодію інформаційних потоків і знаходити причини їхніх нетотожних переходів, уміння знаходити способи корекції, уміння використовувати способи корегування інформаційних потоків у професійному спілкуванні.

Формування умінь і якостей професійного навчання, а звідси, і умінь сприймати й аналізувати інформаційні потоки в процесі спілкування, складає операційно-методичну сторону підготовки фахівця. Дана сторона навчального процесу у вузі насамперед спирається на засоби навчання. Для вирішення поставленої задачі можуть бути використані, поряд із традиційними засобами інформації (підручниками, посібниками, періодичними виданнями і т.п.) такі засоби як комп'ютерна техніка, відеозаписи, аудіо записи. Вони відкривають якісно

Рис.4.1. Механізм управління інформаційними потоками

нові можливості навчання. По-перше, можна використовувати вже напрацьовану в практиці інформацію, що підібрана в спеціальні методичні пакети. Це можуть бути відеофільми з конкретними соціально-психологічними ситуаціями, що підлягають професійному аналізу майбутніх фахівців або є ілюстративним матеріалом до певних теоретичних положень. По-друге, відеозаписи можна використовувати як фіксатор при напрацюванні умінь і навичок професійного спілкування, з наступним аналізом і обговоренням. Це дає можливість отримати зворотній зв'язок викладачеві, а студентам побачити, осмислити самих себе збоку і критично поставитися до своїх професійних дій у ситуації, що моделювалася.

Одним із засобів формування професійних якостей соціального педагога, необхідних для спілкування з клієнтами, є художньо-естетична інформація творів мистецтва (четвертий аспект інформаційного підходу). Ефективність їх формування знаходиться в прямій залежності від розвиненості у фахівця сприйняття художньо-естетичної інформації твору мистецтва. Остання є ефективним засобом розвитку якостей, необхідних для професійного спілкування, оскільки має такі характеристики як емоційність, оригінальність, індивідуальність, індивідуально-орієнтоване сприйняття. Важливо, що ця інформація представлена в умовно-символічній формі, і для адекватного сприйняття і розуміння її вимагаються уміння розшифровки, уміння слухати і спостерігати, домислювання, інтуїція, емоційна сприйнятливність. Усе це необхідно в професійній діяльності соціального педагога. Така властивість художньо-естетичної інформації як універсальність забезпечує можливість

використання, за допомогою різних методичних прийомів, інформаційних потоків творів мистецтва для вирішення різних педагогічних завдань; така властивість інформації як адаптивність дає можливість складання декількох варіантів її використання на основі єдиної інформаційної системи твору мистецтва; а естетичність – забезпечує ефективність впливу художньо-естетичної інформації на інтелектуальну й емоційну сферу сприйняття студентів, що мають різний культурний рівень підготовки.

Представлені вище інформаційні аспекти в підготовці соціальних педагогів розглядаються нами як необхідні умови для ефективного розвитку в студентів умінь і особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення професійного спілкування.

4.2. Можливості використання художньо-естетичної інформації в навчально-виховному процесі

Спілкування з мистецтвом дозволяє особистості освоювати соціальні, психологічні, естетичні сторони життя, бо твір мистецтва є сутністю відбиття всіх аспектів навколишньої дійсності. У зв'язку з цим твір мистецтва ми розглядаємо як інформаційну систему, що містить у собі різного роду відомості. Аналіз змісту та функцій цих відомостей дозволяє виділити такі види інформації: пізнавальна, інтелектуальна, естетична, художня, емоційна, психологічна, особистісно-авторська, морально-етична, психоенергетична, прагматична. Оскільки усі види інформації подані у творі не в чистому вигляді, а в художній формі і через художні образи (художнє не може існувати без естетичного), то цілісний інформаційний потік твору мистецтва визначається нами як художньо-естетична інформація твору, яку складають усі перераховані вище типи (про що йшла мова у попередніх розділах).

Інформація в науковій літературі розглядається як «відомості про навколишню дійсність, прийняті і передані людиною», «відомості, що є об'єктом зберігання і передачі...», «відомості як знання»; як «повідомлення про

що-небудь»; як зміст «процесу відбиття», «відомості, отримані із зовнішнього світу» і т.п. При розумінні інформації, яку несе твір мистецтва як відомості, повідомлення, знання, змісту, можливим є використання різних типів інформації твору мистецтва у навчально-виховному процесі взагалі і у підготовці майбутнього фахівця зокрема, де враховувалося б як отримання професійних знань, умінь і навичок, так і формування особистісних якостей у студента, необхідних для опанування обраної ним професії (соціальний педагог, практичний психолог, учитель-предметник).

Використання художньо-естетичної інформації доцільне у навчальному процесі (теоретико-практична підготовка майбутнього фахівця) і у виховному процесі (аудиторний і позааудиторний). У загальному вигляді ми його представили за допомогою схеми (див. рис. 4.2)

Як дидактичний засіб художньо-естетична інформація може бути використана в різних структурних компонентах навчального процесу, на різних етапах засвоєння знань, а також для вирішення навчальних завдань і як прийом чи метод навчання.

Структурні компоненти навчального процесу є й основними етапами навчального заняття, тому цільовий компонент реалізується через постановку і вирішення навчальних завдань. Так пізнавальна інформація твору може використовуватися у формуванні у студентів професійного інтересу до дисципліни, яку вони вивчають на даному етапі.

Викладачі, реалізуючи основні завдання навчання, на своїх заняттях можуть користуватися інтелектуальною, пізнавальною інформаціями з метою упорядкування у студентів системи уявлень про навколишню дійсність, а також з метою розвитку в майбутніх фахівців пізнавальних психічних процесів: відчуттів, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви. Вирішення завдання з формування у студентів власної думки може здійснюватися у процесі організації діалогу (або опонування) з автором твору щодо питань викладених у творі

Як засіб художнього розвитку особистості соц. педагога

Рис.4.2. Використання художньо-естетичної інформації твору мистецтва

літератури, живопису (образотворче мистецтво), кіномистецтва. Крім того, емоційна, психологічна, морально-етична інформація може бути засобом актуалізації минулого досвіду, знань, пережитого емоційного стану студентів.

На етапі мотивації навчальної діяльності студентів доцільно використати прагматичну інформацію, в основі якої лежать ціннісність і значимість як особистісного, так і суспільного характеру. На етапі розкриття змісту

навчального предмета є можливість використання усіх типів художньо-естетичної інформації, конкретність буде залежати від специфіки навчальної дисципліни та теми даного заняття.

Операційно-діяльнісний компонент навчального процесу дає найбільшу можливість використання художньо-естетичної інформації. Кожний її тип може застосовуватися у різних формах і методах роботи, практичних і творчих завданнях. Наприклад, таким творчим завданням є складання соціально-психологічного портрета письменника, художника на основі емоційної, пізнавальної, індивідуально-авторської та морально-етичної інформації, отриманої з його творів (найкраще взяти не менше 7-10 творів). Таке завдання дозволяє студентам побачити особистість художника, її окремі особливості, відношення, цінності через продукт художньої діяльності. Не позбавлений можливості використання художньо-естетичної інформації і контрольний компонент. Діагностика, контрольні зрізи рівня засвоєння знань з навчальних дисциплін соціально-педагогічного і психологічного циклу можуть проводитися на матеріалі пізнавальної (семантичної), емоційної, психологічної інформації таких видів мистецтва: література, театральне мистецтво, кіномистецтво, образотворче мистецтво. Соціально-педагогічні, соціально-психологічні ситуації, які несуть певну семантичну інформацію, здатні служити інструментом для виявлення знань студентів про закономірності розвитку особистості та її вікових особливостей, а також умінь бачити їх прояв у певних життєвих ситуаціях, чинників, що впливають на емоційний стан особистості тощо. Завдання можуть бути такого характеру: «Визначте вікові особливості суб'єктів (персонажів твору в певному епізоді), що вплинули на спілкування в даній ситуації», або «Опишіть психічний стан героя у цьому епізоді. Порівняйте своє уявлення з баченням автора» й інші.

Як дидактичний засіб художньо-естетична інформація може бути введена і на основних етапах засвоєння знань. Організація сприйняття навчального матеріалу припускає різні форми використання художньо-естетичної інформації. Твір мистецтва (або якийсь епізод, якщо це велика форма) як

інформаційне повідомлення може містити проблемне питання або проблемну ситуацію, яка б стала об'єктом сприйняття та вплинула на концентрацію уваги на психолого-педагогічних знаннях, які необхідно засвоїти як новий матеріал. Іншим способом організації сприйняття може бути актуалізація опорних знань через сприйняття, скажімо, психологічної або емоційної інформації твору, якщо вирішується проблема засвоєння психологічних знань, або морально-етична, якщо стосується питань соціально-педагогічного характеру. У такий же спосіб викладач має можливість увести художню інформацію твору мистецтва і на наступних етапах засвоєння знання, а саме: розуміння й осмислення, узагальнення, закріплення, застосування знань на практиці. Останній етап припускає уміння використовувати знання при аналізі запропонованої ситуації, що міститься в конкретному епізоді твору.

Крім цього, художньо-естетична інформація може служити засобом у наочних методах навчання: демонстрації та ілюстрації. Наприклад, музичну інформацію використовують як демонстрацію психотерапевтичного впливу творів мистецтва на людину, показуючи майбутнім практичним психологам і соціальним педагогам можливості використання художньо-естетичної інформації (емоційного, психологічного і психоенергетичного типів інформації) як професійного інструменту. Щодо ілюстрації як наочного методу навчання, то психологічна інформація творів мистецтва використовується з метою показу аналізу психічного стану людини, ілюстрації розбору соціально-педагогічних ситуацій, ілюстрації згладжування конфлікту з несвідомим, реалізації нездійснених бажань та фантазій (на прикладі творчості Далі, Чюрльоніса).

У блоці використання художньо-естетичної інформації (ХЕІ) як засобу керування навчальною діяльністю студентів пропонується застосовувати твори мистецтва як інформацію, що впливає на комунікативний процес. Для роботи доцільно використовувати системи: «викладач ↔ ХЕІ ↔ студент», «студент ↔ ХЕІ ↔ група студентів», «викладач ↔ ХЕІ ↔ група студентів», можливий варіант «студент ↔ ХЕІ ↔ студент». Мотив як внутрішнє спонукання, інтерес

до навчальної дисципліни, професійної діяльності є керуючими важелями в освоєнні майбутньої професії. Їх формування можливе на матеріалі пізнавальної інформації художнього твору, яка виступає в одному потоці з іншими видами. Те саме стосується і поведінкових, пізнавальних установок. Емоційна і психоенергетична інформація, особливо музичних творів, може стимулювати або гальмувати психічний стан студентів, або активізувати розумову діяльність, у залежності від завдання, поставленого викладачем.

Як метод формування професійних умінь і навичок, художню інформацію можна використовувати для розвитку вмінь студентів вирішувати психологічні проблеми клієнта і свої власні через аналіз і прогнозування результатів, виходів із складних соціально-психологічних ситуацій, зображених у творах. У цьому випадку ХЕІ використовується як дидактичний матеріал. Крім того, вирішується ряд інших завдань: формування вміння вислухати клієнта, розвиток вміння проникнути в його внутрішній світ, вміння стимулювати або гальмувати емоційний стан клієнта за допомогою ХЕІ твору.

Як засіб професійної діяльності, як професійний інструмент соціального педагога і практичного психолога художньо-естетична інформація може бути також використана в корекційній роботі, а як ілюстративний матеріал – у консультаційній роботі, у розробці діагностик, в організації дозвілля з різними віковими групами. У формуванні загальнокультурного рівня майбутніх фахівців інформаційний матеріал творів мистецтва можна застосовувати як в аудиторній, так і позааудиторній роботі. При цьому йде робота, яка розширює тезаурус студентів, формує пізнавальний інтерес, ціннісні орієнтири, формує світогляд.

Для майбутніх соціальних педагогів достатньо важливим є і художня освіченість та вихованість, рівень сформованості яких явно позначиться особливо на роботі з дітьми. Тому усі типи художньо-естетичної інформації твору визначають розвиток естетичних смаків та оцінок, розвиток здатності сприймати прекрасне в навколишньому світі, сприйняття творів мистецтва як співтворчості, вміння виділити і визначити засоби художньої виразності.

Твори мистецтва як інформаційна система, у практиці навчання і виховання майбутніх фахівців, на жаль, не використовуються в повній мірі. Маємо надію, що застосування художньо-естетичної інформації як дидактичного засобу може дати певні результати при підготовці соціальних педагогів та практичних психологів.

ПІСЛЯМОВА

Завдяки своїй багатофункціональності, яка проілюстрована в даній роботі, твір мистецтва досліджується різними галузями наукових знань та розглядається з різних позицій, якими можуть бути: мистецтво як творчий процес, мистецтво як засіб пізнання світу, мистецтво як джерело насолоди, мистецтво як психотерапевтичний метод тощо. Твір мистецтва як художньо-естетична інформаційна система являє собою педагогічний інтерес. При застосуванні до вивчення мистецтва інформаційно-когнітивного підходу інформація конкретного твору може бути використана як дидактичний засіб для вирішення конкретних завдань навчально-виховного процесу і, зокрема, для розвитку і формування вмінь та якостей, необхідних фахівцю (соціальному педагогу) для здійснення такого виду професійної діяльності як спілкування.

Ми вважаємо, що дидактичний засіб ХЕІСТ, який пропонується, може бути ефективним оскільки має ряд позитивних якостей відносно інших засобів. По-перше, сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи має особистісно-орієнтований характер, що власне кажучи, має першочергове значення і в процесі професійного спілкування соціального педагога майже у всіх формах роботи з клієнтом. По-друге, твір мистецтва наділений можливістю представити в даній аудиторії в конкретний час певний предмет вивчення з наміченої теми, простежити усі ланки тих або інших соціальних подій в певній їх послідовності, оскільки вони незавантажені другорядними фактами, другорядними деталями як у повсякденному житті, які б відволікали увагу. Він також дає можливість продемонструвати психологічні стани, емоції і почуття людини. І, по-третє, художньо-естетична інформаційна система твору може бути використана як ефективний засіб для підвищення загальної культури майбутнього фахівця, що є важливим у професії як соціального педагога, так і спеціалістів інших професій, пов'язаних з роботою в системі "людина – людина". Загальнокультурний компонент у професійній діяльності виступає як носій національних та загальнолюдських цінностей.

Таким чином, художньо-естетична інформація твору мистецтва як дидактичний засіб має такі особливості, які забезпечують ефективність її використання:

- універсальність – забезпечує можливість використання за допомогою різноманітних методичних прийомів інформаційних потоків твору мистецтва для вирішення різних педагогічних завдань;
- адаптивність – дає можливість укладання декількох варіантів її використання на основі єдиної інформаційної системи твору мистецтва;
- естетичність – забезпечує ефективність її впливу на інтелектуальну й емоційну сфери сприйняття студентів, що мають різний культурний рівень підготовки.

Підхід, що пропонується, є одним із шляхів вдосконалення підготовки майбутніх фахівців та підвищення їхньої загальної культури.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Абрамян В.Ц. Совершенствование профессиональной подготовки будущего учителя средствами театральной педагогики: Дис. ... канд. пед. наук. – К., 1992.- 195 с.
- 2.Авдеев В.М. Влияние музыкального произведения и его интерпретации на компоненты музыкального восприятия: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - М., 1982. – 18 с.
- 3.Агапова Т.П. Формирование творческой активности студентов произведениями живописи в учебном процессе: Дис. ... канд. пед. наук. - Х., 1996. – 209 с.
- 4.Алехин А.Д. Изобразительное искусство: Художник. Педагог. Школа./ Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.
- 5.Алехин А.Д. О языке изобразительного искусства. – М.: Знание, 1973.- 48с.
- 6.Аминев Г.А.Уязвимый «рок» // Сов. Россия, 1987, 5 июня. - С.6.
- 7.Амосов Н.М. Мышление и информация // Проблемы мышления в современной науке. – М.: Мысль, 1964.- С.387-409.
- 8.Анисимов А. В. Информатика. Творчество. Рекурсия. – К.: Наукова думка, 1988. – 221 с.
- 9.Антонов А.В. Информация: восприятие и понимание. – К.: Наукова думка, 1988.- 182 с.
10. Антонов А.В. Психология изобразительного творчества. – К.: Вища школа, 1978.- 175 с.
- 11.Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие.- М.: Прогресс, 1974. – 392 с.
- 12.Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства. - Л.: Прометей, 1994. - 352 с.
- 13.Асенин С.В., Немцов И.Б. Познавательная и воспитательная роль искусства.- М.:Высшая школа, 1967.–144 с.

14. Асмус В.Ф. Вопросы теории и истории эстетики. - М.: Искусство, 1968. – 54 с.
15. Афанасьев В.Т., Урсул А.Д. Социальная информация // Вопросы философии. - 1974. - №10. – С.61-74.
16. Афасижев М.Н. О природе художественной информации // Искусство в контексте информационной культуры: (Проблемы информационной культуры; Вып. 4). - М.: Смысл, 1997.- С.9 - 16.
17. Баранов А.В. Процесс эстетического восприятия слушателей высшей школы МВД Украины средствами искусства: Дис. ... канд. пед. наук. – К., 1993. – 227 с.
18. Беда Г.В. Основы изобразительной грамоты: Учеб. Пособие по рисованию и живописи. – Л.: Учпедгиз, 1963.- 157 с.
19. Белик А.П. Эстетика и современность (очерк некоторых актуальных проблем). – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1967. – 224 с.
20. Беляева-Экземплярская С. О психологии восприятия музыки. - М.: Изд. Русский книжник, 1923. - 116 с.
21. Бернс А. Что такое понимание музыки: Психологический очерк. - СПб, 1903.- 47 с.
22. Білецький П.О. Мова образотворчих мистецтв. – К.: Рад. школа, 1973. – 128 с.
23. Блинов М.П. Физиологические основы ладового чувства // Вопросы теории и эстетики музыки. - Вып. 1. - М.: Музгиз, 1962. – С.52-124.
24. Блудова В.В. Теоретические проблемы художественного восприятия и задачи эстетического воспитания. - Автореф. ...канд. филос. наук.- Свердловск, 1975. – 25 с.
25. Большая советская энциклопедия. – Т. 10.- Изд. 3.- М.: Из-во «Советская энциклопедия», 1972. – С.354.
26. Бондаренко А.Ф. Социальная психотерапия личности. Реконструкция предмета: Психосемантический подход: Дис. ...док. психол. наук. - К., 1992. – 387 с.

- 27.Борев Ю.Б. Основные эстетические категории. –М.: Высшая школа, 1960.- 446 с.
- 28.Бородыня В.И. Информация и научно-технический прогресс. - К., 1970.- 21 с.
- 29.Бочоришвили А.Т. Философия, психология, эстетика: Сб. Тбилиси: Мецниереба, 1979. – 198 с.
- 30.Булгаков Ф. Художественная энциклопедия. Иллюстрированный словарь искусств и художеств. - Т.1,2. – СПб, 1886 / А.С. Суворин/. - Т.1.- 402 с.; Т.2 – 340 с.
- 31.Бутенко В.Г. Педагогические основы формирования у старшеклассников эстетического отношения к искусству:
Дис. ... док. пед. наук. – Х., 1992. – 485с.
- 32.Бучило Н.Ф. Художественное восприятие. - М.: Знание, 1989.- 64 с.
- 33.Вайнцвайг П. Десять заповедей творческой личности. – М.:Прогресс, 1990.- 187 с.
- 34.Валентайн К. Психология красоты. Результаты экспериментальных исследований. М.-Л.:Пучина, 1926. – 136 с.
- 35.Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика: Курс лекций: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и колледжей. – М.: Издательский центр “Академия”, 1999. – 440 с.
- 36.Ващекин Н.П. Информатизация общества как феномен культуры // Информатика и культура: сб. науч. Трудов /Отв. ред. И.С. Ладенко. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990.- С. 24-49.
37. Венда В.Ф. Средства отображения информации. - М.: Энергия, 1969. – 304с.
38. Виннер Н., Пэли Р. Преобразование Фурье в комплексной области. - М.: Наука, 1964.- 267 с.
39. Волков Н.Н. Восприятие картины. - М.: Просвещение, 1969.- 32 с.
- 40.Волков Н.Н. Восприятие предмета и рисунка. – М., 1950. –507 с.

41. Вопросы теории и истории эстетики: сб. ст./ Под ред. М.Н. Афасижева.- М.:Изд-во Моск. ун-та, 1975.- 215 с.
42. Вопросы эстетики: Сб. ст. /Под общ. ред. Г.Недошивина.- Вып. 9.- М.: Искусство, 1971.- 435 с.
43. Воробьева Т.В. Художественное восприятие как форма общения.- Автореф. ...канд. филос. наук. - М., 1983.- 15 с.
44. Воспитательный процесс в высшей школе, его эффективность: социологический аспект / Якуба Е.А., Арбенина В. и др. – К.: Вища школа, 1988.- 274 с.
45. Восприятие и деятельность /Под ред. А.Н.Леонтьева. - М.: Изд. МГУ, 1976.- 319 с.
46. Восприятие и изучение литературного произведения в средней школе / Сб. ст. – М.: Педагогика, 19 . - 64 с.
47. Выготский Л. С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987.- 344 с.
48. Гаврилюк П.І. Проблема естетичного і теорія управління /АН УССР Ін-т філософії. - К.: Наукова думка, 1970. - 198 с.
49. Гаврилюк П.І. Що таке закони краси. – К.: Політвидав України, 1966. – 88с.
50. Галеев Б. Человек, искусство, техника. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1987.- 264 с.
51. Галеев Р., Рябов И. Социальная педагогика: Альметьевский вариант // Народное образование. – 1990.- №3.- С. 31-37.
52. Гиоргиева П.Ж. Исследование и разработка информационной модели изучаемого в вузе материала: Дис. ... док. пед. наук. – Одесса, 1977.- 338 с.
53. Громов Е.С. Начала эстетических знаний. – М.:Сов. художник, 1971.- 209 с.
54. Глушков В.М. О кибернетике как науке // Кибернетика, мышление, жизнь. - М.: Мысль, 1964.- 511 с.

55. Глушков В.М. Основы безбумажной информатики. – М.: Наука, 1987.-552 с.
56. Говорун Д.И. Творческое воображение и эстетические чувства. - К.: Вища школа, 1990. - 143 с.
57. Голицин Г.А., Петров В.М. Информация, поведение, творчество. - М.: Наука, 1990.- 224 с.
58. Гончаренко М.В. Мистецтво і техніка. - К.: Політвидав України, 1966.- 80с.
59. Грекова И. К вопросу об информации // Наука и жизнь. - 1967.- №3.- С.31-32.
60. Губин В.Д. Восприятие и проблемы адекватности образа // Вопросы философии. - 1979.- №2. – С.86-95.
61. Гулыга А.В. Искусство и век науки. - М.: Наука, 1978.- 182 с.
62. Гуренко Е.Г. Проблемы художественной информации (Философский анализ) / Отв. ред. М.Ф.Овсянников. - Новосибирск: Наука, 1982.- 256 с.
63. Далькроз Е.Ж. Ритм. Его воспитательное значение для жизни и для искусства. Шесть лекций /Энциклопедия сценического самообразования // Театр и искусство. - 120 с.
64. Даниль О.М. Искусство видеть: О творческих способностях, о языке линий и красок и о воспитании зрителя. –Л.: Искусство. Л. О., 1990.- 223 с.
65. Дивненко О.В. Эстетика. - М.: Аз, 1995. – 274 с.
66. Дорошенко Т.В. Формування у молодших школярів навичок музичного сприймання: Дис. ...канд. пед. наук. – К.,1996.- 190 с.
67. Дридзе Т.М. Уровень семиотической подготовки и функционирования массовой информации в обществе // Вопросы философии. - 1976. - №11. – С. 118-129.
68. Євдокимов О.В. Нові педагогічні технології організації навчання студентів: Дис. ... канд. пед. наук. - Х., 1997. – 181 с.
69. Естетичне виховання учнів засобами образотворчого мистецтва. - Вип. 2. – К.: Рад. школа, 1970. – 104 с.

70. Етика, естетика і теорія культури: Міжвід. наук. зб. / Київ. держ. універ-т. – Вип. 35. - К.: Либідь, 1992. – 119 с.
71. Жуков Н.Н. Философский анализ понятия «информация» // Вопросы философии. –1974. - №12. – С.90 –96.
72. Забабурова Н.В. Стендаль и проблемы психологического анализа / Отв. ред. В.Н. Памигорев. - Ростов на / Д: Изд-во Рост. ун-та, 1982. - 155 с.
73. Земков Л.А. Процесс эстетического отражения. - М.: Искусство, 1969.- 175 с.
74. Зись А.Я. Искусство и эстетика: Традиции категории и современные проблемы. - 2-е изд. - М.: Искусство, 1975.- 447 с.
75. Зюзин Д.И. Качество подготовки специалистов как социальная проблема. - М.: Наука, 1978.- 166 с.
76. Информатизация общества / Н.М.Римашевская, В.М. Жеребин. – М., 1992.- 196 с.
77. Информатизация общества: анализ проблем и поиск решений / Отв. ред. В.С.Толстой. - М., 1989. – 96 с.
78. Информатика “84”: Въпроси на управлението на културата. – София, 1984.- 145 с.
79. Информатика и культура: сб. науч. Трудов /Отв. ред. И.С. Ладенко. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990.- 231 с.
80. Информатика и науковедение: краткие тезисы. - Тамбов, 1988. – 437 с.
81. Информатика и научно-технический прогресс. - М.: Наука, 1987.- 190 с.
82. Информатика и новые информационные технологии: Сб. науч. тр. - К.: ИПИ Минэкономки Украины, 1992. – 247 с.
83. Информатика. Энциклопедический словарь для начинающих /Под ред. Д.А.Поспелова. - М.: Педагогика-Пресс., 1994.- 349 с.
84. Информационные технологии в университетском образовании. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 206 с.
85. Информация: Сб. ст. Пер. с англ. /Под. ред. и с предисл. А.В. Шилейко. - М.: Мир, 1968.- 222 с.

86.Информация. Детская энциклопедия. - Т.2. - М.: Педагогика, 1972. - С.405.

87.Информация и научные исследования культуры. - М.: НИИК, 1988. - 153с.

88.Иогансон Б.В. Как понимать изобразительное искусство. - М.: Знание, 1960. - 54 с.

89.Искусство в контексте информационной культуры: Международная академия информации. Отделение информационной культуры. Академия гуманитарных наук. Секция культуры и искусства. Московская государственная консерватория им. П.И.Чайковского (Проблемы информационной культуры; Вып. 4). - М.: Смысл, 1997.- 205 с.

90.Искусство и научно-технический прогресс /Сб. ст. Ред. Л.И.Новикова. - М.: Искусство, 1973.- 463 с.

91.Искусство и общение: сб. науч. труд: Л.: ЛТИТМИК, 1984.- 168 с.

92.Искусство и точные науки: сб. ст. /АН СССР. Ред. А.Я.Зись. - М.: Наука, 1979.- 296 с.

93.Каган М.С. Социальные функции искусства. – Л.: Знание, 1978.- 34 с.

94.Каган М.С. Эстетическое и художественное восприятие в развитом социалистическом обществе. - Л.: Знание, 1984.- 32 с.

95.Казин А.Л. Этическое и художественное (к вопросу о границах искусства) // Вопросы философии, 1987.- №2. – С.107-117.

96.Канарский А.С. Категории эстетики как ступени развития искусства и эстетической практики человека //Этика и эстетика. - Межреспубл. сб. Киевск. гос.ун-та.- Вып.33. - К, 1990. - С.3-17.

97.Каретникова И.А. Как смотреть и понимать произведение искусства. - М.: Знание, 1964.- 80 с.

98.Категории этики и эстетики: Сб. науч. Трудов / Под. Ред. А.П. Валицкой.Л.: ЛГПИ, 1973.- 159 с.

99.Климентьева Е.Е. Информатизация систем управления и принятие решений в бизнесе: социальный и методологический аспекты. - М., 1994.- 36 с.

100. Коган В.З. К методологии информологического подхода // Информатика и культура: сб. науч. трудов /Отв. ред. И.С. Ладенко. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – С.108-127.
101. Коган Я.М. Отождествление и его роль в художественном творчестве: Вопросы теории и практики психоанализа. - Одесса, 1926.- 79 с.
102. Кондратов А. Математика и поэзия. - М.: Знание, 1962.- 48 с.
103. Кондратов А. Звуки и знаки. - М.: Знание, 1978.- 207 с.
104. Костин В.И. Язык изобразительного искусства. – М.: Знание, 1965.- 80с.
105. Костюк А.Г. Восприятие мелодии: мелодические параметры процесса восприятия музыки. – К.: Наукова думка, 1986.- 191 с.
106. Краткий психологический словарь /Ред. сост. Л.А.Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2 изд., расш., испр. доп. – Ростов н/Д: изд-во “Феникс”, 1998.- 512 с.
107. Краткий словарь по эстетике: Кн. для учителя /Под ред. М.Ф. Овсянникова. - М., 1983.- 223 с.
108. Краткий политический словарь / Сост. и общ. ред. Л.А.Оникова и Н.В.Шишлина. – 2-е изд., доп. - М.: Изд-во полит. лит-ры, 1980. – 447 с.
109. Кремлев Ю.А. О роли разума в восприятии произведения искусства. – М.: Музыка, 1970.- 72 с.
110. Кремьянский В.И. Понятие системности и «метасистемности» информации //Вопросы философии, 1975.- №2. - С. 91-101.
111. Крылова Н.Б. Эстетические отношения: содержание и функции. - М.: Знание, 1980. - (Новое в жизни, науке, технике.) Сер. «Эстетика».- №2.- 64 с.
112. Крюковский Н.И. Кибернетика и законы красоты: Философс. очерк. - Минск: Изд-во БГУ, 1977.- 254 с.
113. Крюковский Н.И. Основные эстетические категории: Опыт систематизации. - Минск: Изд-во БГУ, 1974.- 287 с.
114. Культура, наука, искусство СССР. Словарь справочник. - М.: Политиздат, 1965.- 320 с.

115. Культура, наука, искусство. Словарь-справочник. - М.: Политиздат, 1965.-320 с.
116. Кучерюк Д.Ю. Эстетичне сприйняття предметного середовища. - К.: Наукова думка, 1973. – 143 с.
117. Лайдманяэ В.Э. Изобразительное искусство и его зритель: опыт социологических исследований. – Талин: Эсти рагат, 1976.- 265 с.
118. Лановенко О.П. Художественное восприятие: опыт построения общетеоретической модели. - К.: Наукова думка, 1984.- 245 с.
119. Лашкевич Ю.И. Информация и интроспективные проявления психики /Вопросы философии, 1967.- №5. – С.70-78.
120. Левина Е.Р. Психология восприятия художественной литературы: Учебное пособие, М.: МТИК, 1989.- 55 с.
121. Левина Л.М. О рисунке. – М., 1966. – 62 с.
122. Левчук Л.Т. Психоанализ: от бессознательного к «усталости от сознания».- К.: Вища школа КГУ, 1989.- 181 с.
123. Ледович В.В. Методологические проблемы изучения художественной интерпретации: Автореф. ...канд. филос. наук. - Свердловск, 1988.- 24 с.
124. Леонтьев А.А. Психология общения. - 2-е изд., испр. и доп. – М.: Смысл, 1997.- 365 с.
125. Линдсей Г., Норман Д. Переработка информации у человека: Введение в психологию. - М.: Мир, 1974. – 550 с.
126. Листопад А.А. Дидактические условия гуманизации обучения будущих учителей в университете: Дис. ... канд. пед. наук. – Одесса, 1996.- 215 с.
127. Литвинцева А.В. Информационная природа искусства (Методологический аспект): Авт. ... канд. истор. наук. - Томск, 1975.- 22 с.
128. Липков А.И. Проблемы художественного воздействия. Принцип аттракциона. М.: Наука, 1990. – 240 с.
129. Мальцев С.М. О психологии музыкальной импровизации. – М., 1991. – 87с.

130. Маньковская Н.Б. Шизоанализ вместо психоанализа: структура психоаналитической эстетики /цикл “Зарубежная эстетика”. – М.: Знание, 1991. – 62 с.
131. Марков М. Искусство как процесс. - М., 1970.- 231 с.
132. Мартынов В.М. Анализ произведений изобразительного искусства. - М.: Знание, 1984.- 40 с.
133. Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. – Т.23. – С.602.
134. Масленникова Б.Ш. Формирование профессиональной готовности студентов среднего профессионального учебного заведения к деятельности социального педагога. – Казань, 1966.- 46 с.
135. Махлина С.Т. Язык искусства: Учеб. пособие для студентов вузов культуры по курсу “Эстетика и художественная культура”. – Л.:ЛГИК, 1990. – 84 с.
136. Медушевский В.В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. – М.: Музыка, 1976. – 97 с.
137. Мезенцев П.А. Эстетическое восприятие. – Кишинев: Госиздат Молдавия, 1958. – 167 с.
138. Мейлах Б.С. На рубеже науки и искусства. Спор о двух сферах познания и творчества. – Л.: Наука, 1971. – 247 с.
139. Мейлах Б.С. Процесс творчества и художественное восприятие. Комплексный подход: опыт, поиск, перспективы. – М.: Искусство, 1985. – 318с.
140. Мечковская Н.Б. Язык и религия: пособие для студентов гуманитарных вузов. –М.: Агентство «Фаир», 1998. – 352 с.
141. Мирская Е.З. Механизмы восприятия и оценки нового знания в науке // Вопросы философии. - 1977. - № 12. – С. 55-65.
142. Митрофанов А.С. Кибернетика и художественное творчество. - М.: Изд-во: МГУ, 1980. - 216 с.
143. Михайлов А.В. Концепция произведения искусства у Теодора В. Адорно //Теодор В. Адорно.- Избранное: Социология музыки. – М.: СПб.: Универсальная книга, 1998. – С.290-370.

- 144.Моль А. Искусство и ЭВМ. - М.: Мир, 1975.- 556 с.
- 145.Моль А. Социодинамика культуры /Пер. с фр. - М.: Прогресс, 1973.- 406с.
- 146.Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие. - М.: Мир, 1966.- 351 с.
- 147.Морально-эстетические проблемы искусства/ Л.Т.Левчук и др. - К.: Вища школа. Изд. Киев. ун-т., 1981. – 184с.
- 148.Морозов К.Е. Философские проблемы теории информации // Философия естествознания. – Вып.1. – М.: Политиздат, 1966. – С. 383-408.
- 149.Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр “Академия”, 1999. – 184 с.
- 150.Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. /Сост. А.Г.Костюк. – К.: Муз. Украина, 1980. – 126 с.
- 151.Нагорная Г.А. Формирование у студентов педагогических вузов профессионального мышления: Дис. ...док. пед. наук. - К., 1995.- 544 с.
- 152.Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972. – 383 с.
- 153.Назайкинский Е. В. Звуковой мир музыки. – М.: Музыка, 1988. – 254 с.
- 154.Науменко С.І. Основи вікової музичної психології. – К., 1995.- 103 с.
- 155.Никифорова О.И. Исследование по психологии художественного творчества. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1972. – 155с.
- 156.Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы. - М.: Книга, 1972.- 152 с.
- 157.Никифорова О.И. Восприятие художественной литературы школьниками. – М.: Учпедгиз, 1959. – 206 с.
- 158.Новицкая Л. П. Психофизиологическое исследование эффективности воздействия музыки как сложного звукового коммуникативного сигнала: Автореф. ... канд. психол. наук. - М., 1987. – 25 с.
- 159.Носуленко В.Н. Психология слухового восприятия /Отв. ред. Б.Ф.Ломов. - М.: Наука, 1988. – 216 с.

160. НТР и развитие художественного творчества / Ред. Д.Д.Благой и др. Л.: Наука, 1980. – 256 с.
161. Общая психология. Учебное пособие для пед. институтов /Под ред. проф. А.В. Петровского. –М.: Просвещение, 1970. – 432 с.
162. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Рус. яз., 1983. – С.224.
163. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки: Дис. ... док. пед. наук. - К, 1997. – 333 с.
164. Органова О.Н. Специфика эстетического восприятия: Учеб. пособ. – М.: Высшая школа, 1975. – 224 с.
165. Орлов Г. Психологические механизмы музыкального восприятия. – Л.: Музгиз., 1963. – Вып 2. – 265 с.
166. Основы психодиагностики: Учебно-методическое пособие. - Ч.1. /Сост. Л.Б.Шнейдер. – М.: МОСУ, 1995.- 205 с.
167. Основы эстетического воспитания: Пособие для учителя / Под редакцией Н.А.Кушаева. – М.: Просвещение, 1986. – 240с.
168. Очерет Ю.В. Информационная структура Французского средневековья // Эстетика: информационный подход: Aesthetics: Information Approach /Международная академия информации. – М.: Смысл, 1997.– 208 с.
169. Панферов В.Н. Психология общения //Вопросы философии. - 1972.-№7. – С. 12-17.
170. Панченко Л.Ф. Профессионально-педагогическая подготовка студентов педагогического вуза к использованию новых информационных технологий (на примере гуманитарных факультетов).- Дис. ... канд. пед. наук. - Луганск, 1994.- 172 с.
171. Пенкин М.С. Искусство и наука: Проблемы, парадоксы, поиски. 2-е изд. - М.: Современник, 1982.- 302 с.
172. Переверзев Л.Б. Искусство и кибернетика. - М., Искусство, 1966.- 50 с.
173. Петров М.К. Искусство и наука; Пираты Эгейского моря и личность. - М.: РОССПЭН, 1995.- 239 с. (сер. Научная философия).

- 174.Петрушин В.И. Музыкальная психология. - М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 1997. - 384 с.
- 175.Пидоу, Ден. Геометрия и искусство /Пер. с англ. Ю.А. Данилова, под ред. И.И.Яглова. - М.: Мир, 1979.- 332 с.
- 176.Писковая Э.Н. Художественное восприятие и проблема сотворчества: Дис. ... канд. филос. наук. – К., 1976. – 197 с.
- 177.Плющ Л.Н. Понятие информация //Очерки по философским вопросам биологии и медицины. – М., 1966. – С.90-110.
- 178.Покровский Г.И. Свет. Глаз. Информация. - М., 1968.- 32 с.
- 179.Полушкин В.А. К определению понятия «информация» // Научно-техническая информация. - 1963. - №9. – С.6-8.
180. Практикум по общей и экспериментальной психологии / Под ред. А.А.Крылова. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1987.- 255с.
- 181.Проблемы художественного восприятия. Симпозиум. – Л., 1968.- 64 с.
182. Проблемы этики и эстетики. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975.- Вып.2.- 206 с.
183. Прокоф`ева Л.Б. Проблема розвитку образного сприймання музики молодшими школярами в історії та методиці музичного виховання: Дис. ... канд. пед. наук. - К., 1998.- 165 с.
184. Процессы распространения и освоения художественных ценностей. - М.: Наука, 1990.- 256 с.
- 185.Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; Науч-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР.- М.: Педагогика, 1983.- 448 с.
- 186.Психология восприятия. Материалы советско-норвежского симпозиума. - М.: Наука, 1989.- 197 с.
- 187.Психологічний словник / За ред. В.І.Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – С.75.
- 188.Психология процессов художественного творчества. - Л.: Наука, 1980.- 285 с.

- 189.Пушкар В.В. Субкультурні особливості сприймання музичних творів: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. - К.,1998. – 18 с.
190. Рагс Ю.Н., Маркова О.В., Федоров Д.В. Взаимодействие музыкального искусства и человека (три уровня анализа) // Искусство в контексте информационной культуры. – М.: Смысл, 1997. – С.62-76.
- 191.Раппопорт С.Х. Художественное восприятие и развитие художественной культуры школьника //Эстетическая культура и эстетическое воспитание: Кн. Для учителя / сост. Г.С.Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – С.231 – 255.
- 192.Реан А.А., Коломенский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: Питер Ком, 1999.- 416 с.
- 193.Рзянкина Т.А. Войдем в мир музыки. – Л.: Музыка, 1968. – 140 с.
- 194.Рижинашвили У.И. Эстетическая информация. Опыт применения идей семиотики и теории информации к анализу некоторых проблем эстетики: Дис....канд. филос. наук. - Тбилиси: Мецниереба, 1975. – 114 с.
- 195.Розин В.М. Визуальная культура и восприятие: Как человек видит и понимает мир. – М.: Эдиториал УАСС, 1996.- 224 с.
- 196.Россинская Е.И. Искусство как средство общения (Коммуникативная функция искусства).- М.: Знание, 1985.- 63 с.
- 197.Ростовский О.Я. Педагогіка музичного сприймання. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.
- 198.Рубахин В.Д. Психологические основы обработки первичной информации. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. - 296 с.
- 199.Рудницька О.П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: Навч. посібник. - К.: ІЗМН, 1998.- 248 с.
- 200.Рудь И.Д., Цуккерман И. И. О теоретико–информационном подходе к изучению эстетического восприятия // Тез. симпоз. «Проблемы художественного восприятия».- Л., 1968.-С. 64-132.

201. Рудь И.Д., Цуккерман И.И. Искусство и теория информации //Художественное и научное творчество / Под ред. Б.С.Мейлаха. – Л.: Наука, 1972. – 301-316 с.
202. Рубер Г.Д. О закономерностях художественного визуального восприятия. - Таллин: Валгус, 1985.- 344с.
203. Салямон Л.С. Элементы физиологии и художественного восприятия// Художественное восприятие /Под ред. Б.С.Мейлаха. – М.: Наука, 1971.- С. 98 – 113.
204. Самохин В.Н. Эстетическое восприятие: Вопросы методологии и критики. - М.: Мысль, 1985. – 208 с.
205. Самсонидзе Л.С. Особенности развития музыкального восприятия. - Тбилиси: Мецниереба, 1987.- 65 с.
206. Сапего И.Г. Предмет и форма: Роль восприятия среды художником в создании классической формы. - М.: Сов. Художник, 1984. – 302 с.
207. Сахаров И.П. Русское народное чернокнижие. - СПб.: Издательство «Литера», 1997.- 416 с.
208. Сачков Ю.В. Информация и вероятность //Вопросы философии. - 1972- №6. –С. 45-54.
209. Серов А. Критические статьи. – М., 1960. – Т. 1.- С.160-170.
210. Симонов Л.М. Что такое эмоции? // Наука и жизнь. - 1965.- №5. - С.64-73.
211. Сифоров В.И. Методологические вопросы науки об информации // Вопросы философии. – 1974. - № 7.- С. 105-113.
212. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1989. – 624 с.
213. Смирнов С.Д. Психология образа: проблема активности психологического отражения. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 231 с.
214. Соколов К. Социальная эффективность художественной культуры: Процессы распространения и освоения художественных ценностей. – М.: Наука, 1990. – 256 с.

215. Социальная педагогика: теория, методика, опыт исследования. – Свердловск: Изд-во Урал ун-та, 1989. – 148 с.
216. Субота М.В. Психологічні особливості емоційного сприймання молодшими школярами: Дис. ... канд. психол. наук. – К., 1992. – 141 с.
217. Суна У.Ф. Эстетическая культура студента. Опыт социологического анализа. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977.- 69 с.
218. Сучасна науково-технічна революція та мистецтво / Ред. В.І.Мазепа. – К.: Наукова думка, 1975. – 298 с.
219. Сущик Н.С. Педагогічні технології формування гуманістично-професійних якостей майбутнього фахівця: Дис. ... канд. пед. наук. – Луцьк, 1996. – 177 с.
220. Творческий процесс и художественное восприятие. – Л.: Наука, 1978. – 278 с.
221. Творчество и современный научно-технический прогресс. Симпозиум. - Тезисы и аннотации. – Л., 1966. - 40 с.
222. Теодор В. Адорно. Типы отношения к музыке //Избранное: социология в музыке. – М.: СПб.: Универсальная книга, 1998.- 445 с.
223. Теодор В. Адорно. Избранное: Социология музыки. - М.: СПб.: Универсальная книга, 1998.- 445 с.
224. Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. - М., Тула, 1993.- Т.1- 460 с. – Т.2. – 390 с.
225. Теплов Б.М. Вопросы психологии восприятия и мышления. – Вып.13. – М-Л: Известия АПН РСФСР, 1948.
226. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. - М.: Педагогика, 1985.- 1т. –329 с. -2т. – 359 с.
227. Теплов Б.М. Вопросы психологии труда и искусства. Труды искусства психологии. – М., 1950. – 236 с.
228. Горшилова Е.М., Дукаревич М.З. Художественное восприятие живописи и структура личности / Творческий процесс и художественное восприятие. –Л.,1978.- С.174-190.

- 229.Тюхтин В.С. Информация, отражение, познание / Наука и жизнь, 1966.- №1. – С.16-23.
230. Тюхтин В.С. Отражение и информация //Вопросы философии, 1967. - №3.- С. 41-52.
- 231.Тюхтин В. С. О природе образа (Психическое отражение в свете идей кибернетики). – М.: Выс. школа, 1963. – 123 с.
- 232.Украинцев Б.С. Самоуправляемые системы и причинность. – М.: Мысль, 1972.- 254 с.
- 233.Урсул А.Д. Информация. Методологические аспекты. - М.: Наука, 1971. – 295 с.
- 234.Урсул А.Д. Нестатические подходы в теории информации //Вопросы философии. -1967.- №2.- С.88-97.
- 235.Урсул А.Д. Отражение и информация. - М., Мысль, 1973.- 231 с.
- 236.Урсул А.Д. Природа информации (над чем работают, о чем спорят философы).- М., 1968.- 288 с.
- 237.Урсул А.Д. Философия и интегративно-общественные процессы. - М.: Наука, 1981.- 367 с.
- 238.Успенский Б.А. Семиотика искусства. – М.,1995. – 380с.
- 239.Устин В.Б. Визуальная информация в эстетическом формировании городской среды: Автореф. ... канд. пед. искусствовед. наук. - М., 1984.- 24 с.
240. Федотова В. Информационный подход к анализу искусства: Автореф. ...канд. филос. наук. - М.,1968.- 15 с.
- 241.Филипьев Ю.Л. Сигналы эстетической информации. - М.: Наука, 1971.- 112 с.
- 242.Филипьев Ю.Л. Творчество и кибернетика. - М.: Наука, 1964. – 80 с.
- 243.Философия. Эстетика. Культурология: статьи, заметки, документы /Ред. кол. А.С. Соколов и др. - (Науч. тр. Моск. гос. консерватории П.И.Чайковского: сб.8). - Вып.1.- М., 1995.- 128с.
- 244.Философский словарь /Под ред. И.Т.Фролова. – Изд.6. – М.: Изд. полит. лит-ры, 1991. – С.166.

- 245.Философский энциклопедический словарь/ Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, Н.П.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983.- 840 с.
- 246.Халецкий А. Анализ восприятия художественного творчества. - О.: Изд. автора, 1927. - 83 с.
247. Харкевич А.А. О ценности информации //Проблемы кибернетики. - Вып.4.- Физматизд., 1960. - С.54.
- 248.Хильми Г.Ф. Логика поэзии // Вопросы философии. - 1967.- №11. – С.111-119.
- 249.Хинтика Яакко. Информация, причинность и логика восприятия //Вопросы философии. - 1975.- №6. – С.38-50.
- 250.Хогарт Уильям. Анализ красоты: (Теория искусства: Пер. с англ.). – Л.: Искусство. Ленинградское отделение, 1987. – 252 с.
- 251.Холл Д. Словарь сюжетов и символов в искусстве. – М.: Крон Пресс, 1996.- 655 с.
- 252.Храпченко М.В. Природа эстетического знака // Вопросы философии. 1976.- №2. – С.148-158.
- 253.Художественная культура и гармоническое развитие личности / О.К.Васюков. - К.: Наукова думка, 1982.- 239 с.
- 254.Художественная культура и искусство. Методологические проблемы: Сб. науч. тр. – Л.: Б.И., 1987.- 160 с.
- 255.Художественная культура: Понятия, термины: Справочник. (Л.Н.Дорогова и др.).- М.: Знания, 1978. - 206 с.
- 256.Художественная культура и развитие личности /Ю.А. Лукин и др. –М.: Мысль, 1978.- 186 с.
- 257.Художественная культура и развитие личности: Проблема долгосрочного планирование /Ф.У. Фохт-Бабушкин и др. - М.: Наука, 1987. - 222 с.
- 258.Художественная культура и эстетическое развитие личности /В.И.Мазепа. – К.: Наукова думка, 1989.- 292 с.

- 259.Художественное восприятие /Под ред. Б.С.Мейлаха.- Л.: Наука, 1971.- 387 с.
- 260.Художественное восприятие. Основные термины и понятия /Словарь справочник/.- Тверь, 1991.- 92 с.
- 261.Художественное восприятие: проблемы теории и истории: Межвуз. сб. науч. труд. - Калинин КТУ, 1988.- 156 с.
- 262.Художественное в эстетике и в искусстве / Громов В.Е.- К.: Наукова думка, 1990. - 249 с.
- 263.Художественное и научное творчество /Сб. ст. под ред. Б.С.Мейлаха.- Л.: Наука, Ленингр. отделение, 1972.- 336 с.
- 264.Художественное творчество и проблемы восприятия. – Калинин: КТУ, 1990. – 153 с.
- 265.Художественное творчество и проблемы восприятия / Межвуз. темат. сб. – Калинин: КГУ, 1978. – 159 с.
- 266.Художественное творчество и психология: Сб. тр. /Отв. ред. А.Я.Зись. - М.: Наука, 1991.- 189 с.
- 267.Художественно-эстетические ценности в системе культуры: Межвуз. сб. науч. тр.- Саранск, 1990.- 120 с.
- 268.Цеханский В.М. Влияние целостного звукового образа на восприятие основных характеристик музыкальной композиции: Автореф. ...канд. психол. наук. - М., 1979.- 17 с.
- 269.Чамокова Э.А. Культурологический подход в информатике //Информация и научные исследования культуры. –М.: НИИК, 1988. - С.22-32.
- 270.Человек и восприятие мира. - Вып 2.– М., 1992.- 96 с.
- 271.Чернов А.А. Как слушать музыку. – Л.: Музыка, 1964. – 200 с.
- 272.Чуклинова О. Информационное обеспечение пропаганды эстетических знаний в области музыкальной литературы. - Л., 1981. – 16 с.
- 273.Шаргородская С.Б. Профессионально-педагогическая подготовка будущего учителя во взаимодействии науки и искусства: Дис. ...канд. пед. наук. - Луганск, 1995. – 200 с.

- 274.Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетики. - М.: Изд. иностр. лит-ра, 1963.- 829 с.
- 275.Шеннон Р.Ю. Иммитационные модели систем – искусство и наука. – М.: Мир, 1978. – 418 с.
- 276.Шеррингтон Ч. Интегральная деятельность нервной системы. – М.: Наука, 1969. – 391 с.
- 277.Шмелев А.Г. Основы психодиагностики /Учеб. пособие для студентов педвузов. – Москва. Ростов-на-Дону.: Феникс, 1996. – 544 с.
- 278.Шмидт Р. Искусство общения / Пер. с нем. - М.: СП “Интерэксперт”, 1992. – 79 с.
- 279.Шошина Ж.М. О музыкальной терапии //Психология процессов художественного творчества. - М., 1966. – С.215-219.
- 280.Шрейдер Ю.А. Об одной модели семантической теории информации /Проблемы кибернетики. - № 13, 1965.- С.233-246.
- 281.Шрейдер Ю.А. Социокультурные и технико-экономические аспекты развития информационной среды / Информатика и культура: сб. науч. трудов /Отв. ред. И.С. Ладенко. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – С. 50-81.
- 282.Щербакова А.А. Музыка как способ человеческого общения: Автореф. ...канд. философ. наук. - Л.: 1986. - 23 с.
- 283.Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989.- 447 с.
- 284.Эстетика: (Учебное пособие для гуманитарных фак. вузов) /Под общ. ред. Л.Т.Левчук.- К.: Вища школа, 1991. - 301с.
- 285.Эстетика и жизнь: сб. статей /Ред. кол.: А.В. Кукаркин и др.- Вып.1.- М.: Искусство, 1971.- 325 с.(по Вып.7.- 1982).
- 286.Эстетика и искусство: Из истории домарксистской эстетической мысли: Сб. ст. сост. и общая ред. П.С. Трофимова. – М.: Наука, 1966.- 310 с.
287. Эстетика: информационный подход: Aesthetics: Information Approach /Международная академия информации. – М.: Смысл, 1997.– 208 с.

- 288.Эстетика цвета. Мет. реком. / сост. Ковешникова Е. В.- Рубежное, 1979.- 27 с.
- 289.Эстетическая культура в условиях НТП / сб. науч. тр. - Свердловск, 1987.- 144 с.
- 290.Этика и эстетика /Межреспубл. сб. Киевск. гос ун-та. - Вип. 37.- Культура і творча активність людини. - К., 1992. – 127с.
- 291.Юмашин В.Я. Интерпретация как способ творческого воплощения художественного содержания: Автореф. дис. ... канд. философ. наук. - М., 1985.- 15 с.
- 292.Юнг К., Нойман Э. Психоанализ и искусство. - М.: РЕП. К.: Ваклер, 1996.- 302 с.
- 293.Юцевич Ю.Е. Влияние рок-музыки на психофизиологию человека / Роль искусства в воспитании творческой личности: тезисы докладов и выступлений республиканской научно-практической конференции. - Кировоград, 1990. – С.98.
- 294.Як дивитись і розуміти твори образотворчого мистецтва. – К.: Мистецтво. – 18 с.
- 295.Якобсон П.М. Психология художественного восприятия. – М.: Искусство, 1964.- 87 с.
- 296.Яранцева Н.О. Творческий характер художественного восприятия.– К., 21 с.
- 297.Bar – Hiller, P.Carnap. Semantic Information, “The British journal for the Philosophy of Science”, 1953, v4. №14. pp.
- 298.Bense M., Extrakt einer statistischen Aesthetick, “Das kunstwerk”, 1958, Nr. 7-XI.
- 299.Bense M., Aesthetica, Einfuhrung in die neue Aesthetick, Baden -Baden, 1965, SS. 284-290
- 300.Dorfless, Communication and Symbol the Work of Criticism”,v, xv,№3, d. 295.
- 301.Foucault M., Entretien “La quinzaine litteraire”, 1966, 15 mai.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ТЕОРИТИЧНІ ОСНОВИ		
ПРОБЛЕМИ	6	
1.1 Становлення і розвиток поняття “інформація” ..	6	
1.2 Поняття “художньої” і “естетичної” інфор- мації в науковій літературі	23	
1.3 Основні джерела естетичної та художньо- естетичної інформації	30	
РОЗДІЛ II. СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ		52
2.1 Види інформації та їх класифікація. Типи художньо-естетичної інформації	53	
2.2 Сутність та зміст основних типів художньо- естетичної інформації твору мистецтва	71	
2.3 Функції художньо-естетичної інформації твору мистецтва	110	
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТВОРУ МИСТЕЦТВА		134
3.1 Психофізіологічні основи сприйняття художньо-естетичної інформації	134	

3.2 Соціально-педагогічні передумови сприйняття художньо-естетичної інформаційної системи твору мистецтва	151
3.3 Особливості сприйняття аудіовізуальної художньо-естетичної інформації	174
РОЗДІЛ IV. ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ЗАСІБ	200
4.1 Інформаційний аспект у розвитку вмінь та якостей професійного спілкування майбутнього фахівця	200
4.2 Можливості використання художньо- естетичної інформації у навчально-виховному процесі	209
ПІСЛЯМОВА	218
ЛІТЕРАТУРА	221